

ISBN 978-966-914-462-1

9 789669 144621 >

7

GAGAUZ DİLİ

2024

GAGAUZ

DİLİ

7

Людмила ВЕЛІКСАР, Петро ДРАГАНОВ,
Надія КУРОГЛО, Анатолій МІЛКОВ

ГАГАУЗЬКА МОВА

Підручник для 7 класу
закладів загальної середньої освіти

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Lüdmila VELİKSAR, Pötr DRAGANOV,
Nadejda KUROGLO, Anatoliy MİLKOV

GAGAUZ DİLİ

üüretmäk kiyadı 7-ci klaslarına
deyni cümnä üüredici kurumnarı

Львів
Видавництво «Світ»
2024

УДК 811.512.165:373.5.016(07)

Г 12

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 05.02.2024 № 124)

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Підручник розроблено відповідно до модельної навчальної програми
«Гагаузька мова. 5–9 класи» для закладів загальної середньої освіти
(авт. Мілков А. М., Кіор І. Ф.)

ANNAŞILMIŞ NIŞANNAR

Teoriya materialları

İş çiftlerdä

Evdeki iş

Laf sandıcaa

Г 12 **Гагаузька мова** : підруч. для 7 кл. закл. заг.
серед. осв. / Л. Г. Веліксар, П. М. Драганов, Н. І. Ку-
рогло, А. М. Мілков. – Львів : Світ, 2024. – 212 с. : іл.
ISBN 978-966-914-462-1

УДК 811.512.165:373.5.016(07)

ISBN 978-966-914-462-1

© Веліксар Л. Г., Драганов П. М.,
Курогло Н. І., Мілков А. М., 2024
© Видавництво «Світ», оформлення,
2024

*...Üörenin sevmää kendinizi, kendi
soyunuzu hem milletinizi, vatanınızı,
tabiatı hem topraı. Üöreniniz dedeleri-
nizin mirasını, adetlerini, kulturasını...*
Dmitriy Savastin

PAALI ÜÖRENİCİLÄR!

Tä genä geldi eni üörenmäk yılı. Nesoy o olacek, nesoy oluşlar hem açılmaklar dolduracek sizin yaşamanızı – bu işi bilersiniz sade siz. Nekadar taa çok savaşaceniz üörenmää, meraklanmaa türlü informaşı-
yalan, okadar taa zeedä üöreneceniz, açıklayaceniz kendi-kendinizä deyni.

Geçti üörenmäk yılında siz tanıştınız dilin morgologiya bölümün-
nän, angısı acıklêêr, ne o söz payı, hem nesoy söz payları var dildä:
adlık («gösterer predmetin adını»), nışannık («predmetin nışanını»),
sayılık («predmetin sayısını»), aderlik («adların erinä»).

Elbetki, bu söz paylarınnan tanıştınız çoktan, ama açıkladınız geçti
yıl çok eni işlär onnar için, zeedelediniz üörenmeklerinizi.

Bu yıl siz başaraceniz üörenmää morfologiya bölümünü. Taa ya-
kından tanışaceniz işliklän, onun iki özel formasınnan: iştennik nem
haliştenniklän; işhallıklarlan; bitki-bitkiyädä – yardımcı söz payla-
rınnan: ardlaflarlan, baalayıcılarlan, modal laflarlan, duygucularlan.

İşliktä gagauz dilindä var çok türlü zaman, diil nicä ukrain dilin-
dä: şindiki, geçmiş hem gelecek. Onuştan onu zor üörenmää. Lääzım
uroklarda olmaa dikkat, taa bir yardımcınız – te bu kiyat, angısını
hazırladık sizä deyni – da kabul edeceniz faydalı bilgileri. Morfologiya
bölümü annadêr söz payların maanası için. Herbir söz payı ayırılêr
kendi soruşunnan; morfologiya nışannarınnan, sintaksis rolünnan.

Siz üöreneceniz söz paylarını dooru okumaa hem yazmaa, kullan-
maa sözünüzä.

Genä, nicä da başka klasların kiyatlarında, olacek çok meraklı
tekstlär lafetmäk ilerlemesi uroklarında. Siz yazaceniz yaratma, tak-
rir, annadaceniz tekstleri, cuvap edeceniz soruşlara – zenginnedeceniz
hem ilerledeceniz sözünüzü.

Yaratmalı başarmaklar sizin işinizdä kiyatlan!

Autorlar

§ 1. GAGAUZ DİLİ BAŞKA DİLLERİN ARASINDA UKRAİNADA

МІСЦЕ ГАГАУЗЬКОЇ МОВИ СЕРЕД МОВ НАРОДІВ УКРАЇНИ

1. Okuyun teksti, koyun onun adını. Annadın onun içindekiliini aazdan gagauz dilindä.

Гагаузька мова є рідною мовою гагаузів, які мешкають у південних районах Одеської області в Україні та в Молдові. Вона є однією з найбільш рідкісних на нашій планеті.

Гагаузи України почали вивчати її як предмет тільки після 1991 року. З 1992 року гагаузької мови навчаються в школах на територіях, де компактно проживають діти цієї національності. Сьогодні мову викладають у школах сіл Виноградівка, Дмитрівка, Кубей, Олександрівка Болградського району, Старі Трояни та Котловина Ізмаїльського району. Недільну школу для вивчення гагаузької мови відкрито в Одесі. З 2015 року мову вивчають і в дитячих садках.

З елементами історії та найважливішими фактами з минулого гагаузької нації знайомляться учні в тісному взаємозв'язку з історією українського народу. З метою популяризації гагаузької мови в Одеській області проводяться конкурси творчих робіт, в яких із великим задоволенням беруть участь юні поети, прозаїки та драматурги. В ефірі Одеського обласного радіо та на Одеському регіональному державному телебаченні транслюються щотижневі передачі гагаузькою мовою.

У друкованих ЗМІ постійно розміщуються матеріали щодо розвитку національних культур на тематичних сторінках «Слово про мову», «Рідне слово».

Отже, держава приділяє велику увагу розвитку гагаузької мови, яка посідає важливе місце серед інших мов нашої багатонаціональної України.

За Р. Олійником

2. Okuyun teksti. Belli edin onun stilini hem tipini, temasını hem öz fikirini. Var mı işittiniz bu şannı insan için haberlär?

GAGAUZLARLAN DİVEÇ

Lüdmila Aleksandrovna Pokrovskayanın (18.03.1925–07.10.2009) adı anılmış Gagauziyada. O şaşılak talanlı insandı.

Allaa başlamış Lüdmilaya vergi poeziya, muzıka tarafından. Pia-nınada üürendi çalmaa «Oglanı» hem «Menevşeyi». Onuştan pek islää

duy r hem  abuk   renen dilleri. O bilirdi: tatarca, ba kirc , fran uz a, ingliz, nem   dillerini.

Taa student vak dında, L dmila Pokrovskaya  ekeder   renm   gagauzların dilini hem folklorunu, angıları ya ardılar Moldovanın   len tarafında hem Odesa b lgesind  Ukrainada.

1948-inci yılda yazın gelir Bucak tarafına. O durdu o zaman Valkane  t  hem    m    y nd , gitti T l    y  hem Kur uya.

Pokrovskaya pek beendi gagauz a t rk leri hem maanileri, ba ladı toplamaa onnarın  oyunu, yazdı diplom i ini (  Gagauz halk t rk leri  ). Sora taa iki ker , aspiranturada bulunarkan, geldi ydi gagauzlara, onnar i in dokumental filmi  ıkardı, diserta iya yazdı gagauz folklor temasında.

1957-nci yıllarda  ok ka ındı hem  alı tı ba kalarının barabar gagauz alfabetin proektini hazırlamaa, kuralları hem termineri kurmaa. Pokrovskaya b  k havezl n  alı tı ba ka bilim izmet ilerinn n barabar ilk  kolalar i in gramatika kiyadını hazırlamaa.

Pokrovskaya barabar   renicilerinn n,  annı raametli Gavril Arkadyevi  Gaydarcı hem Boris Tukan, 1973 yılda en b  k gagauz a s zl   hazırladıydılar.

1992–2000 yıllaradan o  alı tı Komrat Devlet Universitetind , nered  okudu lektiyaları  indiki gagauz dili i in, mutlak kursunu gagauz t rk  folkloru i in.

 ok yıllar i ledi gagauz filologiya kafedrasında, hazırladı barabar G.Gaydarcıylan gagauz dilin eni orfografiya kurallarını latin grafikasında.

L dmila Pokrovskaya – profesor, doktor filologiya bilimnerind , nı annandı ordenn n   Gagauziyanın saygılı vatanda    .

B t n ya aması L dmila Aleksandrovna tuttu canında sevdayı gagauz halkına: onnarın i iliin , kulturasına, musaafirliin ...

Taa bitki g nnerin d n Pokrovskaya hep i ledi,  alı tı, hazırlardı tipara bilim i lerini gagauz dilind . Ama okt brinin edisind  2009 yılda L dmila Aleksandrovna can verdi Sankt-Peterburgta.

Okt brinin irmi d rd nd  2009 yılda onun k l n  ( l  istedi taa ya amasında L dmila Aleksandrovna) g md l r Be almada Gagauziyada yanna ık Dimitri Kara  obannan.

Mardın onsekizind  2015-ci yılda koyuldu anıt ta ı L dmila Aleksandrovna. Skulptor Atanas Kara  oban (Dimitri Kara  obanın

oolu). Ömürü bu talanlı insanın uzundu, ruh tarafından zengindi. Lüdmila Aleksandrovna braktı bir derin iz gagauz halkın istoriya-sında hem kulturasında. Her yıl bu bilgiç insanın duumasında geçer anmak, aklından geçirmek aktyası, angısında pay tutêrlar hepsicii, kimä o paalı.

Pokrovskaya Lüdmila Aleksandrovna – gagauz halkın halizdän dostu.

A. Şamarin

- Ne eni siz annadınız Lüdmila Pokrovskaya için?
- Nicä siz düşünersiniz, neçin tekstin ölä adı? Kayılsınız mı?
- Nicä siz koyaceydınız tekstin adını? Argumentläyin cuvabınızı.

gagauzlarlan diveç – з гагаузами навіки
şannı – відомий, шановний
dokumental filmı – документальний фільм
saygılı vatandaş – почесний громадянин
tipar – друк, друкування, видання
bilim işleri – наукові праці
kül – тут: прах
anıt taşı – пам'ятник, монумент, бюст

3. Okuyun demekli İvan Pavlioglunun şiirini. Açıklayın onun temasını hem öz fikirini. Bulun artistik kolaylıklarını. Üürenin şiiri ezberi.

ANA DİLİM

Gercik ana dilim
Taa paahydır altından,
O – bizim zenginniimiz
Gelmä türk halklarından.
O – nicä göktä yıldız,
Kär onnarlan sırada.
Dilimiz da hep ölä
Dillerin arasında.

Ana dilim – gül, çiçek...
Kokusuna doyamam.
Hodulluktan, dostlarım,
Kendimä er bulamam.

Ana dilim – b   k       
Kurak Bucak erind  .
T  kenm    hi  bir ker :
Sızıntısı derind  .
Nic  Sabaa Yıldı ı
Eni g n  duudur r,

Hep  l  ana dilim
Bizi gagauz yap r.
Nekadar var dil erd ,
Okadar –    ek daada.
T  bizim da dilimiz
Ba kasının sırada.

Ana dilim paskadan.
Ona doyamam bir ker .
B n onsuz hi  bir da g n
Yaşamayacam zer .

4. A ıklayın bu  iirlerin sıracıklarını. Nesoy erd  dur r gagauz dili, sizin bakışınıza g r , ba ka dillerin arasında Ukrainada. D z n dialog bu temaya: «Ana dilim».
5. Siireder k bu il stra ıyı, annadın gaguzların sevdası i in kendi hal-kına, milletin , onların beceriklii i in, angılarını var nic  g rm   koraf-ların renklerind , gerqe lerin resimnerind .

Kora lar hem qerqe l r

6. Bulun be  s leyi  ana dili i in, yazın onnarı te terleriniz . A ıklayın birisinin maanasını. D z n bir geni  yazılı cuvap onun maanasına g r .
7. D z n bu la lardan tekst.

Yaamaa yaamur ba ladı hızlı, g r ldedi g k,  aktı  im irik tezd .
   nc s  sora, koray bir taa yukarı u tu ardına korayın o. Kaybeldi,
noktaya kara d n p bir, orada. G k  u tu sora, ku  bir nasıl, d nm  
ba ladı da o, karı tı tozlara biri korayların.

Koraylar kaçmaa başladılar, atlayarak hem köstekleneräk, buyanı-oyanı üstündä kır. Sardılar gibi duman, günü da, kalktılar dooru gökâ, olup direk dönär kara bir, tozlar tezdä. Tüüleri, çekirgeleri, sammannarı taşıyarak ardına, kaçtılar üstünä kır tozlar sora, toz kalktı gibi alka üstündä yol; kaldırdılar fışırtı çorlannar bıldırkı hem otlar o saat. Üstündä kır dönmaa başladı sıklıklan hem şamataylan o da çıktı lüzgär büyük, koptu nesä havada uslu birdän-birä. Kendisini dürdü da, «Bän hazırım»: deyeräk üstünä kır baktı sansın o. Bulut boz bir göründü ansızdan arasından bayırların.

çorlan – tukurlanan kırlarda kuru ot
şamata – gürültü
koray – kuru yaban otu

8. Yazın yaratma-fikirlemä bu temaya: «Bizim ana dilimiz – bizim zenginniimiz».

Halk yaratmalarından

§ 2. LAF KURULUŞU **БУДОВА СЛОВА**

1. Okuyun teksti demekli. Düzün ona sadä plan. Annadın plana görä.

«AYOZLU»

(lobut)

Kırgız Pidoşun Vanisi hem Örnek Kostinin Senkası manastıra giderlär. Yollêêr ana-bobaları spiyada olsunnar da günaalarından paklansınnar. Şoparların cöplerindä para, gümüş yokmuş, ama alêrlar evdän birär mum.

Manastırda sıyınêr onnar insan arasına, itirişerlär, bekleerlär sıralarını, nezaman spiyada olaceklar, komka da dadaceklar. İnsan itirişer, çiiineer biri-birini, ter-sucaaz olmuşlar. Genä ani Vaniylän Senka artık onbir yaşındaymışlar, koca boydaymışlar, sinirli şoparlarmışlar, biri-birinä dayanêrlar, yardım ederlär. Neredä zor geçmää, mekleyeräk ayakların altından geçerlär.

Artık onnara da sıra gelir spiyada olmaa. Toplanêr altı şopar, diz çökerlär popazın önündä, para çaşkasına da gümüş atêrlar. Sade Vani hem Senka parasız diz çökerlär spiyada olmaa. Tä onnarı örttü popaz bir gümüş hem altın ipinnän dokunma ruba peşinnän da sallêêr kruçasını, naşisä okuyêr. Sesleer uşaklar, bekleerlär, nezaman cannarı paklanacak, günaaları yok olacek.

Tä Vani dürttü Senkayı enindän. Popaz hep işinä bakêr. Annêêr Senka, ne lääzım yapmaa, nicä laflaşmışlar. Uzađêr Senka elini, alêr gümüşlän çaşkacı, verer Vaniyä, Vani dä yavaş aktarêr onu koynusuna. Elleri Senkanın titirer, sansın onnarı sıklet almış. «Sade görmesin, sade görmesin! Yardım et, allahım, yardım et, allahım, kimsey görmesin!» – duva eder Senka. Vani taa da beter duva eder.

Cıngırdadı gümüşlär koynuda. Şoparların ikisinä ölä gelir, ani kamçı patladı. «Hazır, te şindi tutaceklar!» – şüpelener Vani. Ama kimsey bişey işitmeer. Hepsi işinä bakêr. Popaz hep kruçasını sallêêr, naşisä okuyêr. Tä o sorêr:

– Tatinizi, mamunuzu sesleersiniz mi?

– Sesleeriz, batüşka! – bir seslän cuvap verdi şoparlar.

– Yalan söleersin mi, birkimseyi aldadêrsın mı? – sorêr popaz, iildip kruçasını Senkanın başına. Senkaya geldi, ani tutuldu da bilmedi, ne söylemää. Susêr, sansın oklavayı yutmuş, da bilmeer, ne demää.

– ...Aldatmêêrım, batüşka! – cevap Verdi Senkanın erinä Vani. Sorêr popaz onu-bunu, akran şoparlar sa ter-sucaaz olmuşlar, dayanamêêrlar, nezaman bitecek bu zeet. Geler onnara, ani bu diz çökmäk bitmeyecek, ani buradan kurtulmak yok.

Ama tä kaldırdı popaz hepsini. Çocuklar biri-biri ardı sora dattılar birär kaşıcak komka. Çıkêrlar spiyada odasından, nicä kedilär, ani yuurt çölmeeni devirmişlär. Popaz salladı taa bir kerä kruçasınnan, ama ... vay, vay, vay..! batüşka attı gözünü çaşkaya, sora Senkaya, çaşkaya, sora Senkaya. Duydu şopar, ani kayıp işi. Senka en kenardaydı, onun için dä popazın bakışı ona düştü. Popaz ölä baktı Senkaya, ani buna geldi, kanatları olsa uçsun da kimsey onu görmesin. Nekadar yaşamış şopar, bölä işlär yapmamış.

«Tä-tä-tä-tä-tä, te şindi batüşka baaracak da beni kavrayceklar», düşüner Senka.

Ama utandırmadı kendini popaz, sustu. Canı sa acıyêr, ani hazır toplanılmış parası şoparların cöbünä düşmüş. Ama yok ne yapmaa, ölä oldu. Sallêêr popaz kruçasını, aklıncasına da düşüner, üfkeler: «Şeytan alsın, biläydım dä sokultmaydım şoparları, mayıl oldum birkaç gümüşä. Genä ani bobaları allaacı adamnar: imekleri yok, ama kliseyi brakmêêrlar fukaaralansın, kendileri aaç ta ölselär, burayı bitki bukalarını getirerlär».

Çıkêr şoparlar manastırdan, ter-sucaaz olmuşlar, giderlär evä, almışlar bir sapa yol, oldu hursızlık için lafederlär, neyä harcamaa parayı düşünerlär.

Gelerlär onnar evä, analarını hem bobalarını sevindirerlär, ani spiyada olmuşlar.

Sabaası Senka gider şkolaya, Vani dä tolokaya, koyunnarı gütmää. Şkolada o günü taman popaz molitvalı üüredirdi.

Duyurdu Senka, ani tutuldu manastırda, ama bilmedi, ani onu taa o günü popaza sattılar. Bileydi, şkolaya artık gelmeyeceydi, lobuttan da kaçaceydi.

Girdicään klasa popaz darıldı ona. Hepsi taman molitva yapırdı, duva edirdilär.

– Nasıl toplamışın parmaklarını, hayvan?

– Üçünü bireri, batüşka! – cevap verdi Senka.

«Şark!» – yapıştırdı popaz ensesinâ bir şamar. Sora genâ, sora genâ. Kısmış Senka ensesini omuzlarına, korunêr elceezlerinnân, ama etiştirâmeer, hep ensesinâ, ensesinâ kableder. Artık Senka sinmiş, nicâ düülmüş sır, korunmêêr da, yattırmış kafasını parta üstünâ, popaz sa hep düüyer.

Kalanı uşaklar molitvalarını yapêrlar, kör-saar gibi dolaya bakınmêêrlar, işinâ bakêrlar, ama suratlarında sansın bal mumunнан yazmışlar bir korku. Hepsi sakınêr, ilişmesin üfkeli popaz onnara da.

Düüyer Senkayı popaz, canı acımêêr. Düüyer hem dâ aklında tutêr bu «ayozlu» lobudu.

S. Kuroglu

sinirli – жилавий

cannarı paklanacek – очищення душі

sıklet almış – тут: судоми

toloka – незоране поле, цілина

sır – худоба, живність

2. Aşaadaki temel laflardan eni lafları düzünüz.

Meyva, can, oku, resim, incâ, tafta, yazı, klisâ, başça, oyun, saa, su, sıra, ekmek, kiyat, ilaç, porezen.

3. Aşaadaki lafları yazın, annadın onnarın dooru yazılması için hem angı laflardan onnar düzülü.

Aklna getirmäk, alabildiinâ, ardlafl, başabaş, birtakım, ikitaraflı, dörtkatlı, karagözka, kabuletmää, açıvermäâ.

4. Yapın morfema analizi bu laflara:

Taketmäâ, taligacık, taftalamaa, şindilik, neetlenmäâ, evdekilär, okuyucu, ekinnik.

5. Aşaadaki lafları iki bölümä pay ediniz, angılarında laf düzücü hem laf diiştirici afiksleri var. Laf düzücü afikslerinnân bir tarafa, ama laf diiştiricilerinnân – başka tarafa.

Aaçlık, aalayış, aaraştırıcı, köpää, çalêr, acımsı, verdi, adama, adetä, adamak, adetçä, adaşa, birisi, agaya, adı, bunu, büücäk, canavarın, ceeri.

Laf düzücü

Laf diiştirici

Bilersiniz mi siz?

Vladimir İvasük (1949–1979) ukraina estrada havaların temelini kurannarından biriydir. 107 türkünün, 53 instrumental yaratmanın hem da birkaç spektakliya hava yazan avtoruydu.

Bilersiniz mi siz?

Anotaşıya – kısıdan açıklamaa kiyadın, tekstin temasını hem öz fikirini.

Kompozışıya – artistik yaratmanın, tekstin düzülmesi, onnarda kurmak payların baalantıları, bütünnüü.

6. Hazırlayın prezentaşıya Vladimir İvasüün yaşaması için, yaratmaları için gagauz dilindä.

§ 3. SÖZ PAYLARI **ЧАСТИНИ МОБИ**

1. Okuyunuz teksti. Ne iş için o? Okuyunuz 2–3 cümleleri da söläyin kenedibaşına söz paylarını. Ne onnar göstererler, nesoy soruşlara cuvap ederler? Ayırın tekstän lafları, angıların maanalarını bilmeersiniz. Bulunuz sözlüktä onnarı, düzün cümlä.

İlkyaz. Büük sokakta, bir aul boyunda, durardı bir bölük adam, hepsi sıradakı izmetker insannar, angıları lafedärdilər yarım seslän. Onnar durmamayca bakınardılar dolaya, da hep işidilärdi gülmäk patlaması... Bölüktä hepsi istärdi solemää kendi en keskin

cümbüşlerini, onun için annatmaların arası hemen olmazdı, da biri, sesleyerek öbürünü, beklardı, ne zaman o bitirecek, ki çeketsin kendi cümbüşünü.

D. Kara Çoban

2. Yapın morfologiya analizi bu laflara: *ilkyaz, büyük, bir, hepsi*.

3. Cuvap edin soruşlara, getirin örnek:

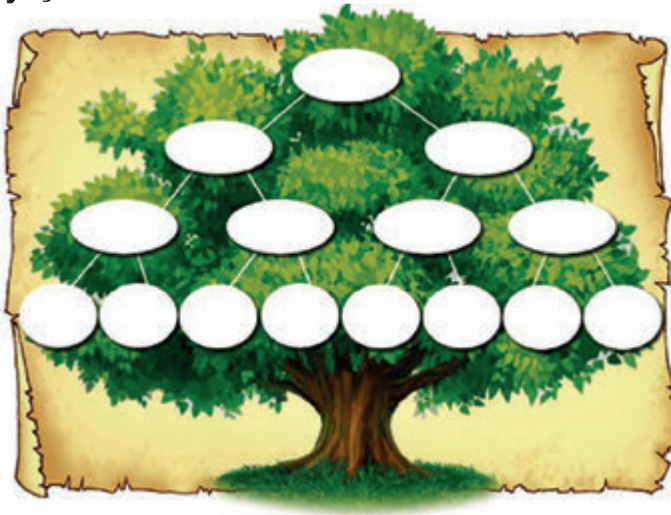
- Ne o adlık?
- Ne o kendili hem adetçä adlıklar?
- Ne gösterer nışannık?
- Nesoy iki grupaya pay olêrlar sayılıklar?
- Ne o aderlik?

4. 1) Düzün yaratma-miniatüra «Benim ayläm».

Yardımcı laflar: küçük aylä, büyük aylä, batü, kardaş, kaku, kızkardaş, dostluk, birlik, annaşmak...

2) Doldurun yaşamak aacını.

Oyun!

KİM TAA İSLÄÄ?

Kaç adım sendän tablayadan?
Kaç adım sendän kapuyadan?
Kiyadın kalınını kaç santim?
Kalemin uzunnuu nekadar?
Kaç söz payı – kendibaşına?
Kaç söz payı – yardımcı?

5. Ayırın cannı hem cansız adlıkları iki direcää da yazın onnarı tefterlernizä.

CANNI	CANSIZ
-------	--------

6. Okuyun aşaadakı söyleyişleri. Nicä onnarı annêersınız? Düzün bir geniş yazılı cuvap birisinin maanasına görä. Bu temaya bulun taa başka söyleyiş.

Üstün-körün okumasının yok faydası.
Yazıcıyı ayırasın ölä, nicä ayırêersın dost kendinä.

7. Kendiniz yazın birär annatma teksti, onnarın adı olsun te bu tema: «Bän okudum bir meraklı kiyat». Açıklayın tekstlerdä bibliotekanın te bu duvar yazısını: «İi kiyat doluydur derin fikirlärlän, bilgilärlän, duygularlan».
8. Düzünüz lafbirleşmelerini, angıları düzülü: «nışannık+adlık», bakarak bu resimä.

Örnek: üüsek yapı,

Vernadskiyin adına biblioteka Kievda

9. Aşağıdaki teksti okuyun, onun strukturasını hem katlı planını kurup, tefterlerinize yazın.

DÜŞ GİBİ KÜÇÜKLÜÜM

Bitki günnerinâ kadar çıkmêêr insanın aklısından küçüklüü. O sevgili, bahtlı, unutulmamaz günnâr, açan bütün gün sabaalendân avşamadan doyamêêrsın oynamaa sokakta. İmek dâ imââ istâmeersin, nekadâr da sesetmesinnâr sofraya analar-bobalar. Sanêrsın, ani şindi ayrılacan evâ da kaçıracan en meraklı oluşları. Türlü oynunnarı oynayardık: koolaşmacık, yumacacık, cenkçäâz, evcecik, çelicek, bom-bom boyacık, tıfracık, çinicik, aşıcık, seksek, çatı aşırısı atlamaa. Çok beenârdık toplan «Ştandur-ştandur» oynamaa hem oyunu «Ördeklâr-avcılar».

Düşümdä dâ, aynımda da – günnâr, açan mamuyulan tati taa gençtilâr, biz dâ uşaklar taa şkolaya gezârdik. Te enikunu girdim o içeri, neredâ bütün aylâ toplanardı avşam-avşam. Masanın üstündä döşeli çiçekli muşama, duvarda tıklêêr saat, peçkanın içindâ çıt-çıt yanêr odunnar. Bizdâ sä, uşaklarda, ikişâr kırmızı yanak, durêrız dayalı sıcak sobaya, yısîdêrız ellerimizi, zerâ kızak kaydık alaca karannık çöküncä...

Te mamuyu görerim, nicä getirdi bir tepä çini, koydu onnarı masa üstünä da çeketti kotarmaa suannı mancasını; bobayı da, nicä çıkêr maazadan bir çanak turşuyulan. Fit birdân burcu-burcu kokular kapladılar içersini. Annadêrım da o kokuları genâ duyêrım ölä keskin, sansın vakit hiç geçmemiş da durêr erindä. Varmı nicä silinsin fiki-rindân bu resimnâr, açan onun kokusunu da duyêrsın, renklerinâ dâ elinnân dokunêrsın, ayın-açık işidersin sesleri o geçmiş vakıtlardan? Yok nicä! Onuştan insanın yaşamasında, küçüklüü – en tatlı, en paalı, unutulmaz bir da kıpımcı, zaman.

Tina Sürma

10. Ayırın bu teksttân aderlikleri da yazın onnarı bölümnerä görä.

11. Ayırın yaratmanızdan «Benim aylâm» adlıkları, nışannıkları, sayılıkları, aderlikleri da yazın onnarı tefterlerinize.

§ 4. İŞLİK: MAANASI, MORFOLOGİYA NIŞANNARI, SİNTAKSİS ROLÜ ДІЄСЛОВО: ЗНАЧЕННЯ, МОРФОЛОГІЧНІ ОЗНАКИ, СИНТАКСИЧНА РОЛЬ

- 1.** Okuyunuz teksti demekli. Nesoy söz tipindä o yazılı? Angi söz payı düzer bölä tekstleri. Annadın teksti sıradan.

Cenk – halk kararı. Cenk – o bir zarar, kahr, onun eri yok bu Toprakta. İnsan kayıl yavan ekmek imää – sade olmasın cenk.

Kim cengi geçirdi, büün işitmää dä istämeer bu lafı. Cenk getirer ölüm, sakatlık, üsüzlük, açlık, kan dökül-mäk, bozgunçluk, fukaaralık, kahr. Cengä läázım hep karşı koymaa, ona yok er bizim topraamızda! Ko raat

büüsün ekinnär, da insan, sevineräk, gülä-gülä altın başakları vakıtları toplansın, sora da aylesini doyursun. Cenk olmasın, hiç bir da zaman kapamasın o kara bulutlar güneşi, atılmasın atom topları, korkutma-sın uşakları, kıymasın kabaatsız girginleri, nicä oldu o Büyük Vatan cengindä. Cenk braktı unutulmaz bir iz bütün halkın yaşamasında.

Ko bütün memlekettä, hepsi milletlär her zaman bulunsunnar us-lulukta! Ko bulutlar olsun temiz! Ko şen şılasın gün! Ko raat uşaklar uyusun! Ko çalkansın raat kırlarda ekinnär!

Cenk kırêr yaşamayı, ondan läázım korunmaa.

Jurnaldan

halk kararı – büyük kahr

İşliklerin te bu morfologiya nışannarı vardır: onnar diişilerlär üzlerä görä, onnarın var sayıları, zamannarı, çalımnarı hem başka formaları.

Örnek:

Bulutlar göktä kayêrlar.

Kayêrlar – işlik, oluşluk çalımında, şindiki zamanda, çokluk sayısında, üçüncü üzdä.

İşliklerin **var daymalı** morfologiya nışannarı (zaloglar, geçär hem geçmâz) hem **diil daymalı** nışannarı (çalımnar, sayı, üz, zamannar).

İşliklerin sintaksis funktıyası: işliklär cümledä çok kerä predikat olêrlar. Predikat olup, onnar gramatika hallarını kullanêrlar.

Örnek: Ç.h. G.h.

Bän **geçtim** bir dar köprüdän, yolu **kısaltmaa** deyni.

Geçtim – işlik, cümledä rolü – **predikat**.

Geçtim neredän? Köprüdän – hallık, düzülü adlıktan Çıkış halında.

İşlik kullanêr Çıkış halında adlı.

Kısaltmaa **neyi? Yolu** – tamannık, düzülü adlıktan Gösterek halında.

İşlik cümledä kullanêr Gösterek halında adlı.

2. Teksti «Vakit sayıcısı» demekli okuyun. İşlikleri bulup, açıklayın, angı üzdä, sayıda, zamanda onnar kullanılmış.

VAKIT SAYICISI

Açan Nastradin üürenärmiş şkolada, üüredici dayma annadarmış dñnnedä yaşamak için, türlü yortular için, vakıt için. Bir kerä urokta o demiş:

– Tâ şindi taa ilkyaz. Günnär uzanêr, gecelär sä kısalêr. Bir aydan sora, açan gelecek yaz, gün olacek bir saat taa uzun...

Geçmiş bir ay. Genä laf olmuş urokta günnär için, da üüredici sormuş Hocaya:

– Ya, sölä bizä, Nastradin, – kaç saat var bir sutkada?

– Şindi sutkada var irmi beş saat, makar bir ay geeri irmi dörttü, – girgin cuvap etmiş Nastradin.

Urokta bulunan uşaklar hepsi gülmüş.

P. Çebotarä görä

3. Teksti okuyun, ondan işlikleri çıkarın, işliklerdän afikslerini alıp, yazın onnarın temel formalarını, verilmiş örnäa kullanarak.

İLK KAAR

Dekabri ayın bitkisi. Bän hem Miti durêrız bizim evin saçaan altında, bekleeriz, yaamur çisetmesi durgunsun. İkimiz dâ pek gücenârdik may, bir ay geçti, nasıl lâázımdı şindidän sora kış çeketsin, artık yıl sopasınnan eşiklerä urardı, ama kaar hep yoktu, hep yoktu...

...Karannık olardı. Miti gitti evä, bän dâ girdim içeri, danıştım anama:

– Yaacak mı bir sıra kaar osa yaamayacak mı? Bıktım! Ozaman mamu dedi:

– Kışın kaarlarını saksannar harcamışlar, onnar kendi yavruların yannarını biyaz boyamışlar.

Benim pek üfkäm çıktı o arsız saksannara, angıları bütün yaz yımırta kapmaa bakêrlar, kışın da kaarları daadêrlar. Yorgan altına girdiynän, neetlendim: nekadar saksan görecäm, hepsinä sopa atacam. Ko bizim küüdä azalsın şunnar, başka erlerä kırlasınnar da baari kışa kaar yaasın.

Bän duymadım, nasıl uyumuşum. Sabaalän yorgan altından bana suuk geldi. Açıan pençereyâ baktım... pençerenin sırçaları türlü-türlü ayaz çiçekleri olmuş. Osaat annadım, ani kaar yaadı. Hızlı giyindim, dışarı çıktım. Herersi gözäldi, bim-biyazdı, çizmelerin altında kaba kaar kıtırdaardı. Tokadın kazına bir saksan konmuştu. Uz bana bakardı. O da sevinârdi bu gözelim biyaz şalinkaylan daartılı kışa...

T. Marinogluya görä

Örnek: durêrız – dur.

4. Düzün yaratma-miniaturä «Benim batüm – uçum askercisi», kullanarak yazılı sözüñüzä türlü işliklär. Annadın, neyâ görä belli edersiniz işlii nicä söz payını.

5. Düzün prezentațiya «Bizim küüyün anılmış askercileri». Kullanın sözüñüzä işlikleri.

6. Bitirdin bu söyleyişleri.

Eski dost... .

Garga garganın gözünü... .

Geç kaldın –

Beygir ahırda... .

Daa fidansız... .

Bayırın ardı... .

Demir sıcakkana... .
Bir yılın... .
Biri yapêr... .
Bizim düündä... .

➤ Nesoy söz paylarını taa sıkça kullandınız?

§ 5. İŞLİK: İŞLİKLERİN TEMEL FORMASI

ДИСЛОВО: ПОЧАТКОВА ФОРМА ДІЄСЛІВ

1. Okuyun dikkat teksti, annadın sıradan onun içindeliini. Söläyin, angı bölümdän oldu bu tekstin? Bulup onun cümlelerindä sayılıkları, altlarını çizip, açıklayın onların dooru yazılmasını. İşliklerin altlarını ikişâr çizgiylän çizip, söläyin, angı soruşlara onnar cuvap ederlär.

DEVÄ

Devä – tabiatın bir fasıl ev hayvanıdır. Taa eveldän insan bu hayvana şaşarmış: nasıl devä ölä çok dayanêr kızgın, ateşli, sıcak havalara!

Devä çok dayanêr susuzlaa da, o var nica çok vakıt su içmesin, ama, açan su bolluuna razgeler, o var nica bir büyük fıçı su içsin. İçilmiş suyunu devä bilir nicä harcamaa, pek sıkı hem azarak onu harcêr. O hiç terlämeer. Onun derisindä büyüyer pek sık hem uzunca tüücezlär, angıları koruyêrlar deveyi sıcaktan.

Yazın, üülen vakıdında, açan yakar sıcak havalar olêr, devenin tüüleri var nicä yısınsınar seksän gradusadan, ama hep bu vakıt onun derisi yısınêr sade kırk gradusadan...

Soluyêr devä siirek, sade sekiz kerä bir minutta, bir köpek sa genä bu kayet sıcak günnerdä var nicä solusun üçüz-dortüz kerä bir minutta.

Devä kendi içilmiş suyunu sansın kamburun içindä koruyêr. Açan bu hayvanda sıcaktan yaa başlêr erimää, onda olêr çok su – üz gram yaadan üz edi gram su olêr.

Devä, kaybederäk suylan bilä kendi tenindän aarlınının üçüncü payını, var nicä aftalarlan gezinsin kızgın çol erlerdä hem taşısın arkasında aar çuvalları.

Jurnaldan

çol erlär – пустельна місцевість
devä – верблюд
yakar sıcak (havalär) – сильна спека
susuzluk – спрага
kambur – горб

Söz payına, angısı gösterer obyektin işlemini yada halını, işlik deniler. İşliklär te bu soruşlara cuvap ederlär: **ne yapêr? ne yaptı? ne yapacek? ne olêr? ne oldu? ne olacek? ne yapmaa? ne yap?** hem baska.

Gagauz dilindä işliklerin gramatikayca temel forması te buydur: işliklär izin çalımında, ikinci üzdä, birinci sayıda.

Örnek: ne yap? git, al, çek, bak, solu, başla h.b.

İşliklerin sintaksis funktiyası: işliklär cümledä çok kerä predikat olêrlar. Predikat olup, onnar gramatika hallarını kullanêrlar.

Örnek: Bän geçtim bir dar köprüdän, yolu kısaltmaa deyni.

2. Aşaadaki cümleleri yazın. İşlikleri bulup, altlarını çiziniz. Söleyin, angı soruşlara onnar cuvap ederlär.

1. Büük kardışım düzdü kendinä ev. 2. Te bizä dä kış geldi. 3. Buz eriyer sıcakta. 4. Çok uyumaa – naafilä. 5. Dostum resimneyecek bir patret. 6. Dışarda lüzgär eser. 7. Başcadakı açık çiçekleri Miti kopardı. 8. Todur uzun odunnarı kıydı. 9. Yaarın Vasi yakacak taşıyacak. 10. Küçük uşaklar sokakta oynêêr.

3. Koyunuz işlikleri temel formasında:

Üürenmää, brakmadı, üürensın, işleer, olêr, sevârdı, başladı, kaybeldilär, katıldı, etişmedilär, tiparlamıştı, kaldırmaa, ilerlemää, düzer, yapêrlar, etişmää, unudêr, bozulmaa, bitirer, çevirmiş, sallamış.

4. Düzün tekst, angısının söz tipi – annatma. Nesoy söz payı bölä tekstlerdä taa sıkça kullanılêr?

5. Okuyun demekli yaratmayı. Nesoy janrada o? Argumentläyin cuvapınızı. Bulunuz işlikleri, koyup onnarı temel formasında.

EŞEK ÇALGICI

İstemiş eşek çalmaa türkü,
 Alıp ta sıbıdêr erä ükü.

Kaç yıl oldu çuval taşıyêrım
Bân parasız,
İyelerim tarak gibi şılêêrlar yulafsız,
E, bân ne taa mı aşaa horozdan?
Derim pak teneki oldu tozdan.
Bana da ses verdi bu dünnedä Allaa,
İştân hem sopadan eridim bân bu kilaya!
Büündän hem taa ötää çalêrım bân düünnerdä –
Benim erim haliz ölä erdä.
Kâr o vakıt keçi tekeylân evlener,
Çok musaafir onnara düünä geler.
Eşek ta tutturêr bir bet ava,
Tavandan düşer erä suva.
Kaybederlâr gelini hem saadıcı.
Hepsi daalêr,
Kalêr eşek bir çalgıcı.

V. Uzunov

6. Yukarkı iştân ayırın işlikleri, yazın onnarı tefterlerinizä, annadın, nicä düzülmüşlär. İki işliklân düzün cümlä.

7. Yapın bu cümleyä sintaksis analizi, annadın işliin sintaksis rolü için.

Nikolay Baboglu deneer kendisini dramaturgiyada da.

Bilersiniz mi siz?

Yazdırmalı yaratmalar yazılêrlar taa sık tabiat için, erin üzü için, bir resimä bakarak, tabiatın bir obyektı için, yaratmada personajın karakteristikası için yada onun patredi için hem başka.

8. Yazın annatma «Pazar günü». Çizin işlikleri iki çiziciklân.

- 1) Nicä siz geçirersiniz pazar gününü?
- 2) Nesoy meraklı işlâr yapêrsınız pazarlarda?
- 3) Neçin beenersiniz pazarı?

§ 6. İŞLİİN DİİŞİLMESİ

ВІДМІНЮВАННЯ ДІЄСЛІВ

1. Okuyunuz şiiri. Açıklayın onun temasını hem öz fikirini.

İslää, açan güneş göktä,
Hem diil sä mamu hiç hasta.
Boran gezsın kâr küülerdä,
Bizä kuytu anamızda.
Onun ürää dolu şeker.
O hepsindän bizä yakın,
Onsuz dünnä diil pek aydın.
G. Gaydarcı

İşliklär gagauz dilindä diişilerlär **üzlerä**, **sayılara**, **çalımnara** hem **zamannara** görä. İşliklerin var üç üzü, iki dä sayıları: I-üz, II-üz, III-üz; birlik sayısı hem çokluk sayısı.

Örnek:

Üzlär – birlik sayısı, üzlär – çokluk sayısı

I üz – bän alêrım, I üz- biz alêrız
II üz – sän alêrsın, II üz- siz alêrsınız
III üz – o alêr, III üz - onnar alêrlar

Bundan başka, işliklerin var üç zamanı: geçmiş, şindiki, hem gelecek.

Örnek:

O yazêr – şindiki zaman
O yazdı, yazmış – geçmiş zaman
O yazacak, yazar – gelecek zaman.

İşliklär diişerlär iki türlü:

1. *Konsonnan bitän işliklär – ver, kal, dur h.b.*
2. *Vokallan bitän işliklär – oku, yıka, seslä h.b.*

2. Bulun yukarkı şiirdä işlikleri, annadın onnarın diişilmesi için. Diiştirin üzlerä görä da yazın tefterlerinizä.

3. Okuyun G. Gaydarcının aklına getirmesini kendi aylesi için. Bulun işlikleri da yazın tefterlerinizä, annadın onnarın diişilmesi için.

Bizim aylemiz çokuşaklı bir ayläydi.

Bobasız büüdük, anaylan sade, bän – edi yaşındaydım. Ama büüdük, sesledik anayı, açlın da geçirdik, etiştik islää yaşamaya da.

Bän onaltı yaşındaydım, açan evdän çıktım, ama anayı özlädım, geldiynän evä, onnan çok lafa durardım.

O büüttü bizi: altı kardaştık, bir da kızkardaş kaldı saa, ama duu-
durdu o dokuz uşak.

Anamız çok can yakındı bir karı. O bilärdi halk türkülerini, çalardı
bizä. Bir yıl şkolaya gitmişti sade. İlaçlamak tarafını da bilärdi. Bütün
küü ilaçlamaa getirärdi ona uşaklarını. O altmış edidä geçindi...

Bän onun için peet yazdım...

Ne gözäl yaşamaa ayledä,
Açan mamuyılan baka evdä!

- Nesoy baalantı şiirlän (iş 1) hem annatmayılan (iş 3). Argumentläyin
cuvabınızı.

**4. Aşaadaki cümleleri yazın. Sadä hem katlı cümleleri bulup, gramatika
temelini gösterin.**

SAÇAK KUŞLARI HEM GÜLLÄR

Her yıl başçamızda büüyer gül gü-
meleri. Yazın gümelerdä açêrlar kırmızı
gül çiçekleri. Bu yazın da onnar ölä gözäl
açtılar. Güllerin çiçeklerindä peydalandı
incecik biyaz kurtçaazlar. Göründü, ani
onnar iyeceklär güllerin yapracıklarını
hem toomruklarını. Zehirli ilaç serpmes-
sindän kurtçaazlar ölmedilär.

Bir yaz günü bir bölük saçak kuşu
kondu gül gümelerinä. Onnar üüsek
cıvlamasınnan başladılar gagalamaa güllerdän kurtları. Bu kuşların
ardına geldi başka bir bölük saçak kuşu. Hepsi bu kuşlar yaptı kendi
işini. Onnar pakladılar gül çiçeklerini kurtlardan, onuştan bu yazın
pek çok hem gözäl gül çiçää başçamızda vardı.

gül gümeleri – куші троянд

toomruk – пуп'янок

saçak kuşu – горобець

zehirli ilaç – отрута

5. Yukarkı tekstdän «Saçak kuşları hem güllär» işlikleri bulun.

Variant I – vokala bitän; variant II – konsona bitän.

6. Aşaadaki işlikleri yazın, diiştirerek onnarı geçmiş zamanında birlik hem çokluk sayısında. Kullanın verilmiş örnää:

Görünmää, korunmaa, baktirmaa, içtirmää.

Örnek: birlik sayısı çokluk sayısı
Bän göründüm, Biz göründük,

7. Aşaadaki işlikleri yazın, herbir işliktän kurun onun temel hem infinitiv formalarını. Aazdan koyun soruş herbir işlää. Kullanın örnää:

Sıbidêrım, sesleerim, durêrım, oynêêr, süpürdü, bekleeirlär, sölee-
riz, pineriz, topladık, kuudu, sarsılêêriz, enseeriz, besleeirlär, iisilttik.

Örnek: sıbidêrım – sıbıt – sıbıtmaa, ...

8. Aşaadaki teksti yazın, işlikleri bulup, ikişär cizgiylän altlarını çiziniz. Aazdan açıklayın o işliklerin sayılarını, üzlerini, zamannarını. Bellili cümleyä yapın sintaksis analizi.

PLASMASADAN KUANCİK

Çok kerä diri kuancık sansın oyun oynêêr hotulun dolayında. O döner, döner, sora yukarı uçêr, aşaa düşer. O, dönüp, ileri hem geeri uçêr, sora– saa hem sol taraflarda uçuşêr. Bölä kuancık annadêr kafadarları-na, neredä o bulmuş çok nektar kendinä.

Bilgi izmetçileri, aaraştırıp, üürendilär, ne annadêr kuannarın oynunnarı. **Onnar düzdülär plasmasadan küçük bir kuancık da kolverdilər onu hotulun yanına.** Oyuncak kuancı pek ii sesleer bilgiçlerin televiziya komandasını. Bu kuancın oynunnarı kalan kuannara gösterer yolu o erlerdä, neredä var çok çiçekik.

Diri kuannar annêêrlar plasmasadan kuancın oynunnarını. Onnar ucêrlar nektar toplamaa yırak kırlardan. Onuştan hotullar çabuk dolaceklar kuan ballarınnan.

Miniatüra annatmaların toplumundan

kuan(arı) – бджола

nektar – нектар, квітковий пилок

bilgi izmetçileri – науковці

plasmasadan kuancık – пластмасова бджілка

9. Aşaadaki şiiri okuyun, işlikleri bulup, ayırı okuyun, aazdan açıklayın onnarın üzlerini, sayılarını, zamannarını.

Güz altın döşeklän
Yolumu örter.
Yukarda geç yazlan
Lüzgär koolaşêr.
Fidandan düşärkän,

Yapraklar döner.
Güzün, gün şılaklan,
Gözlär kamaşêr.

Bu güneş gülärkän,
Gülümseerim bän.
Bu soluu çekärkän,
Hoşlanêrsın sän.

S. Kuroglu

10. Yazın cümleleri, işlikleri koyarak lääzımnı üzdä, sayıda hem zamanda. İşlikleri koyun geçmiş, şindiki zamannarda hem infinitiv formasında.

1. Pazar günü Angil (başar) (oku) bir meraklı kiyadını. 2. İki kardaş Simu hem Petri (git) cümertesi sabaalän baaya üzüm (getir). 3. Ekskursiyadan biz tez (gel) şkolaya. 4. Ekmeksiz (i) mancaıyı olmaz. 5. Siz (otur) yannaşık da biri-birinizä yardım (et) takrir yazmaa. 6. Onnar (etiş) bostana da (çeket) yolmaa kökennerdän otları. 7. Çoban, koyunlarını sulayıp, (ayda) onnarı çayıra. 8. Sabaalän kırlar, daalar, alçaklar hem yamaçlar, çiçeklär, otlar, kuşlar – hepsi (diril) birdän.

11. Aşaadaki işlikleri yazın, onnarlan kurun işlikleri şindiki zamanda, 3-üncü üzdä, birlik sayısında, verilmiş örnäa kullanarak. Aazdan açıklayın işliklerin formalarını hem zaloglarını.

Alatla, atla, dur, ek, sat, koy, sil, kuru, seslä, beklä.

Örnek: al – almaa – aldırmaa – alêr – aldırêr.

**§ 7. İŞLİKLERİN DÜZÜLMESİ. SADÄ İŞLİKLÄR.
DÜZÜLÜ İŞLİKLÄR. KATLI İŞLİKLÄR
ТВОРЕННЯ ДІЄСЛІВ. ПРОСТІ ДІЄСЛОВА.
СКЛАДНІ ТА СКЛАДЕНІ ДІЄСЛОВА**

1. Okuyun söyleyişleri. Annadın, nicä annêêrsınız onnarın maanalarını. Nesoy temayı açıklêêrlar söyleyişlär. Ayırın işlikleri, yapın morfologiya analizini kısıdan.

VATANDAN PAALI YOKTUR

1. Vatanın duşmanına doyma kin beslemää.
2. Halk vatansız olmaz.
3. Vatani korumaa – herbir vatandaşın boyun-borcuydu.
4. Vatanın zenginii – üüreniklär.
5. Kendin kayıp ol – Vatanına zännık yapma.
6. Vatanın kaaviykän, aylän raatlık çeker.
7. Kuşun da vatani vardır.

2. Düzün asoñiañya lafa «küü», kullanarak epitetleri.

İşliklär taa sık düzülerlär adlıklardan, nışannıklardan, duygucular-dan maasuz afikslerin yardımınan.

Örnek: yol(adlık) – yolla (işlik)
Serin (nışannık) – serinnä (işlik)
Of(duygucu) – ofla (işlik).

3. Düzün bu afikslerin yardımınan **-la, -lä, -ıl, -il, -ul, -ül, -laş, -lış, -lan, -lin, -na, -nan, -nen, -dir, -dır, -tir, -tır, -tur, -tür** bu laflardan başka işlik. İkisinnän düzün cümlä. Yapın analiz.

Toz, el, şeker, adım, söz, ur, çek, kin, raat, iç, uç, işlä, boş, pak, incä, karar, geçir, bän, korkut, mäu, şaka, laf, sil, holoy, kaymak, tuz, er, yaz.

İşliklär düzülmelerinä görä üç paya bölünerlär:

1. Sadä işliklär.
2. Düzülü işliklär.
3. Kath işliklär.

I. Sadä işliklär yalnız bir köktän düzülyüdürlär.

Örnek: git, dur, al, kapa, düz, bak h.b.

II. Düzülü işliklär laf düzücü afikslerin yardımınan düzülyüdürlär.

Örnek: iş– işlä, baş– başla, er– erleş, su– sula.

Düzülü işliklär sadä işliklerden (temel formasından), adlıklardan, nışannıklardan, sayılıklardan hem başka söz paylarından kurulêrlar.

Bölä işlikleri düzmää deyni, en çok te bu laf düzücü afikslär kullanılêrlar:

1. **-la, -lä:** top– top-la, kol– kol-la, ses– ses-lä, göz– göz-lä

2. **-il, il:** *at – at-ıl, ver – ver-il* (at, ver –ışliklerin temel forması) **-ul, -ül:** *ur – ur-ul, düz – düz-ül* (ur, düz – ışliklerin temel forması);

3. **-dır, -dir, -dur, -dür, -tır, -tir, -tur, -tür:** *al – al-dır, gez – gez-dir, boz-boz-dur, çöz – çöz-dür, bas – bas-tır, çek – çek-tir, tut – tut-tur, küs– küs-tür.*

III. Kath ışliklär düzülü iki laflan: baş laflan hem yardımcı laflan.

Örnek: *afetmää* (*af* – baş lafi, *etmää* – lafin yardımcısı), *siiretmää* (*siir* – baş lafi, *-etmää* – lafin yardımcı payı).

4. Aşaadaki lafbirleşmelerini yazın, düzücü ışlikleri bulup, onnarın afikslerini çizgicik aşırı yazın, verilmiş örnää kullanarak.

Örnek: *pakla – pak-la.*

Pakla içersini, seslä ananı-bobanı, karşılaş dostunnan, sula hayvannarı, eklä kiyatçı, koola piliçleri, gezdir uşaa, topla teneleri, tuzla patlacanı, dinnen güneşä karşı, çektir çatıyı, çözdür düünü, bastır yastı, koydur imää, baktır en küçünü.

5. Okuyun teksti. Bulun teksttä ışlikleri, açıklayın angı söz pyından kurulu katlı hem düzülü ışliklär, söläyin sadä ışlikleri, yazın tefterlerinizä. Annadınız, ne türlü işleer poştalar büünkü gündä?

POŞTA İÇİN

Büün insannarın çoyu yazabilerlär kiyat biri-birinä: yırkant bulunan dostlarına, hısımınarına, uşaklarına. Kiyatları insannar kabul ederlär poştadan. Biz ölä sınaştık poştaya, ani şindidän sora şaşmêırız onun işinä. Biz bileriz, ani kiyat mutlak etişecek orayı, nereyä onu yolladık. Eer o küü yada kasaba demir yollarından yırakta bulunursa, kiyadı götürecekler maşınaylan. Eer kiyadın yolunda deniz razgelärsä, kiyat gemidä da üzecek. Kimär kerä kiyat uçakta da uçer.

Bunu lääzım aklımızda tutalım, poştanın büünkü çabuk hem hızlı işleminin paasını tanımaa deyni. Büünkü günnerdä poştalarda binnärlän izmetçi çalışêr. Onnar yırak erdä bulunan küüleri hem kasabaları bizä taa yakın yapêrlar.

Jurnaldan

kiyat – лист

uçak – літак

demir yol – залізниця

hısımınar – родичі

izmetçi – працівник

gemi – корабель

Toplama coğrafiya adlarında soy adlarını nişannayan laflar yazılêrlar küçük bukwaylan: Kara deniz, Mermer denizi, Poyrazdaki Buzlu okean, Haliç koltuu, Kerç buazı, Karpat bayırları, Sişiliya adası, Yalpu gölü, Yalpu deresi...

*Yalpu gölü – en büyük göl
Ukrainada*

6. Düzün proekt-prezentatıya «Benim sevgili küüyüm». Kullanın sözü-nüzdä çok işlik. Ne onnar göstererler?

Yardımcı laflar: düzündü, yapındı, koyuldu, gözellendi, açıldı... .

7. Okuyun teksti. Bulun teksttä işlikleri da yazın onnarı tefterlerini, pay edip üç bölümä.

Sadä	Düzülü	Kathı
------	--------	-------

KARA GARGACIK

Bir kara, küçüräk gargacık dayma konêr bizim uzun aulun dibinä. Bân denedim, ani bu gargacık hodul geziner aulun içindä. O saklêêr hepsini, ne bulêr gagasınınan.

Bir gün kara gargacık neredänsä bulmuştu bir kopça da başladı onu saklamaa. İlkin o koydu kopçayı otlar içinä, ama otlar sık büümäzdir. Gargacık yukarı uçtu, baktı kopçasına, kopça yukardan görünärdi. Gargacık kondu iki üüsek otçaaazların üstünä, savaştı kapamaa onnarlan kopçayı. Ama otçaaazlar, bükülüp, genä dooruldular. Kopça genä açık erdä kaldı.

Üfkelenildi gargacık: bölä bu kopçayı var nicä saksannar kapsınnar. Bu vakıt halizdän dä iki saksan ona dooru uçardılar. Kara gargacık çabuk bir taş altında kuyucuk yaptı, orayı sakladı kopçasını. Kendisi dä o taşın yakın bir aacın dalına kondu. Kara gargacık sansın kendi şiretlinä sevindi: şimdi saksannar kapmayaceklar benim kopçamı!

Miniatüra annatmaların toplumundan

hodul – гордо
kopça – гудзик
şiretlik – хитрість

gaga – дзьоб
saksannar – сороки

§ 8. KATLI İŞLİKLERİN DOORU YAZILMASI

ПРАВОПИС СКЛАДНИХ ДІЄСЛІВ

1. Okuyun teksti demekli. Açıklayın onun temasını hem öz fikirini. İlkyaz gagauzlara deyni nesoy zaman vakıdı?

İlkyaz... Bu yılın o zaman vakıdı, açan temiz çiçeklerä kuannar konuvererlär da en islää balın toplaması çekeder. En ii bal ona deniler.

İlkyaz – uşakların en sevgili vakıdı, açan onnar, alıp sürmeleri, sevineräk tutmaa deyni, kelebeklerin ardına kaçıvererlär kenara yarışmaa yımışacık, eşil çimencik üstündä, ya da, toplanıp birkaç kişi, çekederlär gud-gudak oynamaa, deredä bıcıcıkları otladêrlar.

İlkyaz – zaman vakıdı, açan çiftçilär çıkıvererlär kıra sürmää, ilkyaz ekinlerini ekmää, baa kesmää hem taa başka-başka işleri yapabilmää.

İlkyaz işlerini başarmaa deyni, kalkêr bütün küü.

Katlı işlikler birleşik yazılêrlar te bu razgelişerdä:

a) açan katlı işliklerin içindeki lafların maanaları birleşerlär, ozaman onnar **birleşik** yazılêrlar. Bölä işliklerin ilk payı **birkısımnıydır**.

Örnek: *lafetmää, zapetmää, kabletmää, kaybetmää, razgelmää, yoketmää, eletmää.*

Bu katlı işliklerdä lafların yardımcı payları **-etmää, -gelmää** baş laflarlan birleşik yazılêrlar.

ä) katlı işliklär, angıları düzülü baş laftan hem yardımcıdan, işliklärän **bilmää, vermää** birleşik yazılêrlar;

Örnek: *tutabilmää, alabilmää, yapabilmää, yazıvermää.*

Bu katlı işliklerin birinci payları **-tuta, -ala, -yapa, -kapı, -gidi** hem başka kendibaşına kullanılmêêrlar.

Katlı işliklär ayırı yazılêrlar: açan katlı işliklerin içindeki lafların maanaları diil birleşik hem onnarın birisi adlardan düzülü da kendibaşına kullanılêr, ozaman onnar ayırı yazılêrlar.

Örnek: *betva etmää, cuvap etmää, esap etmää, izmet etmää, yardım etmää, prost etmää, karşı gelmää, aklına getirmää, yavklı olmaa, kayıl olmaa, şen olmaa, aklında tutmaa, zarar yapmamaa, selâm vermää hem başka.*

2. Yukarkı teksttän ayırın işlikleri, annadınız onnarın dooru yazılması için.

- 3. Bakınız asoŋiaŋiyaya lafa «cenk». Düzün bu laflarlan sadä cümlä, kullararak katlı işlikleri. Annadin onnarın dooru yazılması için.**

- 4. Aşaadaki teksti yazın, cümlelerdä katlı işliklerin altlarını çizin, onnarın dooru yazılmasını açıklayın.**

OYUNDAN GELDİYNÄN

Açan uroklardan sora sän oyunda çok vakıt kaybedersin, da evä geldiynän, anan takazalêêr, çok lafetmä, takazayı, susarak, kablet. Sade de anana:

– Afet beni, başka kerä oyundan taa erken gelecäm!

Ozaman anan seni metedecek hepsinä: dostlarına, komşularına, hısımnaınıza.

Sora üzünü-ellerini yıka, da yazıver gramatika işlerini, angılarını vermiş üüredici evdä yapmaa deyni. Eer esaplayabilärsän matemati-ka davalarını, onnarı da geçiriver tefterinä. Ertesi günün uroklarına hazırlandıynan, başla izmet etmäa aul içindä. Lääzım kayıl olmaa herbir işä. Sade zarar yapmaa olmaz!

- 5. Aşaadaki lafbirleşmelerini yazın, onnarda katlı işliklerini bulup, dooru yazılmaları için annadin.**

Hayvannarı zapetmäa, kiyat kabletmäa, hızlı lafetmäa, kino siiretmäa, umut kaybetmäa, gübürleri yoketmäa, oyunda razgelmäa, kazanı tutabilmäa, şafkları yakıvermäa, çantayı alabilmäa, zor işleri yapabilmäa, aariflii kapıvermäa, yannışlıkları dooruduvermäa, duşmana betva etmäa, kardaşımnan karşı gelmäa, kuralı aklına getirmäa, herzaman şen olmaa, gül gibi çiçek açmaa, hepsinä seläm vermäa, iilikleri aklımda tutmaa.

- 6. Aşaadaki lafbirleşmelerinnän birär cümlä yazın, onnarda katlı işliklerin altlarını çizin, açıklayın onnarın dooru yazılmasını.**

Erimdä oturabildim, eni kuralı annayıverdim, meraklı lafettik, kızkardaşımı metetmäa, cuvap etmäa, yardım etmäa.

7. Aşağıdaki parçayı yazın da, işlikleri bulup, onların altlarını çizin, düzülmesine göre netürlü olduklarını söyleyin.

Bän iki dostumnan hem dādu Mial köpeklerinnän bir yortu günü gittik daaya avlanmaa. Çok gezdik, ama daayın orta erindä dādu Mial dedi:

– Oturalım burada. Benim o akıllı köpeklerim bizä o avı koolayabileceklär.

Biz oturduk bir aacın altında da şamata yapmadık. Yolcaaz önümüzde pek islää görünärdi. Lafetmāzдық, kuşku seslenärdik. Köpeklär geri kalmıştılar da uzakta salardılar. Biz annadık, ani köpeklär neyisä tutabilmää savaşırdılar. Yavaş-yavaş onların salması hep taa yakın işidilärdi. Ansızdan çalılık ardından, yolcaazda bir tavşam peydalandı, onun ardına, ne kaçabilärsä bir tilki gelärdi.

Dādu Mial tezicik keezledi tilkiyi da tüfeklän ateş etti. Tilki, atlayıp başından aşırı, erä düştü. Biz annadık, ani dādu Mial çok becerekli keezçiymiş.

avlanmaa – полювати

ateş etti – вистрілив

çalılık – місцевість, де росте терен

kuşku – насторожено

keezçi – стрілець

8. Bulun yukarıki teksttä işlikleri, aazdan söyleyin düzülmesine göre afiksleri.

9. Aşağıdaki işliklerä yazın lääzımnı lafları ölä, ki olsun lafbirleşmeleri. Parantezalarda angı söz payından işliklär kurulu. Kullanın verilmiş örnää.

Örnek: boşalttım – boşalttım çantamı (boş – nişannık).

Paklamaa –

İncelemää –

Kararttım –

Biyazıttım –

İşledim –

Sesledim –

Suladım –

Damnadı –

Ofladı –

10. Aşağıdaki teksti yazın, işliklerin altlarını çizin, açıklayın onların sintaksis fonkşiyasını.

Mitiyä bu sabaa çok taa şen açıldı. Sevineräk, o kalktı, yaptı gilaralarla sport sınaşmaklarını, sora suuk suylan yıkandı, peşkirlän

silindi da geçti kufneyä. Mamusu kaurdu ona iki yımırta, kaydattı süt da alatlan doyurdu oolunu.

Var mı nasıl o yollanmasın erken evdän, açan onun raketası hazır da büün denenecek stadionda. Orada olacek oyun kim-kimi geçärsä, ama Miti brakılmayacek. O silineräk, kalktı da hızlandı balkona. Enikunu çıkardı dolap içindän o gözäl, kıvrak hem yalabık raketa modelini da yok oldu evdän.

N. Baboglu

denenecek – випробувати

yok oldu – зник, і сліду не стало

11. Aşaadaki işliklärlän kurun lafbirleşmelerini, kullanarak uydurmak için lafları. Çizgicik aşırı işliklerin afikslerini yazın.

Git, kapa, sil, iç, çinä, işlä, sor, bak, anna, pakla, bul, oku.

Uydurmak için laflar: şkolaya, kapuyu, taftadan, samannarı, filcanı, südü, başçada, kızkardaşına, pençeredän, okumaktan, içersini, kiyadı.

12. İşlikleri yazın, sora onnarı koyun 3-cü üzdeki geçmiş zamana, bu işliklerä uydurun läüzimni adlıkları.

Yapıştırmaa, çıkarmaa, kurtarmaa, dartmaa, giimää, vermää, sev-mää, korkmaa, beklemää, dikmää.

Örnek: vermää – verdi – verdi almayı.

§ 9. İŞLİKLERİN İNFINİTİV FORMASI

ІНФІНІТІВ

1. Okuyun şiiri. Açıklayın onun temasını hem öz fikirini.

...Düştü benim da payıma
Türlü insan zanaatı:
Bän sınaşık çekmää kazma,
Puluk tutmaa, arman düümää,
Maşinalık ta kullanmaa.
Üüredici oldum vakıtları,
Şindi bilgiylän evlendim,
Deyecäm: kiyat gibi bir dostları
Ömürümdä yok buluştum.

Ama poet ecelindän
Yok işittiim taa zor kısmet:

Binnän laf çiçeendän
Lääzım yapmaa salt bir demet.

aşçı – кухар
üüredici – учитель
baacı – виноградар

düzücü – будівельник
resimci – художник
ilaççı – знахар, цілитель

2. I. Düzün asoŋiaŋiya lafa «zanaat».

II. Okuyun teksti, verin doludan cuvap soruşa.

ÜÜREDİCİ

Bu dünnedä var çok türlü zanaat: çiftçi, doktor, agronom, injener h.b. Bu zanaatlar hepsicii lääzımını, hepsiciini insan biler, sayêr hem hatırlêêr. Ama üüredicisiz bir dä zanaat olamaz. Üüredici – baş zanaat.

Vatanımız, halkımız bekleer, ki evlat boyları çıksınnar üüredicilerin ellerindän terbiyedili hem zengin ruhlu, namuzlu hem çalışkan, dilini hem adetlerini kullanan.

Ama bu – diil kolay. Buna deyni lääzım haliz üüredicilär, haliz yaratıcılar!

➤ Kayılsınız mı avtorlan? Argumentläyin cuvabınızı.

İnfinativ deniler işliklerin bellisiz formasına, angısı göstermeer ne zaman, ne üz, ne dä sayı.

İşliklerin infinitiv forması **ne yapmaa? ne yapmataa? ne yaptırmaa?** soruşlara cuvap eder.

Örnek: kaç-maa, kaç-ma-maa, kaç-tır-maa, atla-maa, atla-ma-maa, atla-ttır-maa, sesle-mää, sesle-me-mää, sesle-ttir-mää.

3. Yukarkı ŝiirdän bulun işlikleri infinitiv formasında, yazın onnarı tefterlerinizä.

4. Aşaadakı işlikleri, infinitiv formasına koyup, tefterlerinizdä yazın.

Örnek: diktir – diktirmää.

Diktir, götür, seslä, seslet, çalış, korun, oyna, uç, kaç, gez, saa, yık, koy, büü, lafet, gezdir, çiz, yap, gel, beklä, yazdır, dii, kazdır, uyu, geçir, süündür, seslä, kazı, otur.

5. Aşağıdaki cümleleri teftelerinizdä yazın, infinitiv formasında işliklerin altlarını çizsin.

1. Uşaklar yazın güneştä oynamaa hem derelerdä yıkanmaa se-
verlä. 2. Bir işi bitirmedään, öbürünü diil lääzım çekettirmää. 3. Oli
türkü çalmaa sever, onun gözäl sesi taa küçüktän başladı çıkmää.
4. Vani ister kafadarlarını ikramnamaa, sora göstermää onnara kendi
resimnerini.

**6. Aşağıdaki infinitiv formasında olan işliklärlän birär cümlä kurup, yazın
onnarı teftelerinizä.**

Paklamaa, yıslamaa, doldurmaa, asmaa, sıbıtmaa, çizmää, aktar-
maa, çıkamamaa, yazdırmaa, sürdürmää.

Bilersiniz mi siz?

Natürmort – frantuzça dilindän gelmä laf, çevirtme-
nin maanası: «ölü natura». O var resim incäzanaatlın
janrası, angısının kartinalarında resimni cansızlık pred-
metleri: zarzavatlar, meyvalar, çiçeklä, balıklar, avcılık
trofeyleri, türlü kullanan predmetlä h.b.

Tabiat onun üüredicisiydi, çiçeklä dä – polotnoların
baş motifleri. «Çiçeklä, nicä insannar – diri, onnarın var
ruhu!», – deyärdi Katerina Bilokur, ukrainanın anılmış
resimcisi. Onnar, sansın bir solukta, yatardılar resimin

platına açık renkli patlamaklan. Onun
kartinaların kolektiyasını istärdilär
koymaa Sovet Kremlesindä, büünkü
günnerdä sä, görmää deyni onun re-
simnerini, Ukrainaya gelir insannar
dübüdüz dünnedän.

Duumuş resimciyka Bogdanovka
küüyündä Yagotinskiy dolayında Kiev
bölgesindä. O iirikli sokaacıklar koruyêr-
lar anılmasını Katerina Bilokur için.
O küçücük evceedä dä, neredä geçirdi
bütün yaşamasını resimciyka, muzey.

*Katerina Bilokur. «Bogdanovkanın
almaları», 1958–59-uncu yıllar*

bogdanovkanın almaları – богданівські яблука
resimin platı – полотно **ruh** – душа
iirikli – звивисті

7. Aşağıdaki infinitiv formasında olan işliklârlân birâr cümlä kurup, yazın onnarı tefterlerinizä.

Paklamaa, yıslamaa, doldurmaa, asmaa, sıbıtmaa, çizmää, aktarmaa, çıkamamaa, yazdırmaa, sürdürmää.

8. Çevirin lafları ukrain dilindän gagauz dilinä. Yarıştırın dilleri.

Читати, ходити, стрибати, гомоніти, чорніти, побороти, варити.

9. Düzün yaratmaa «Benim gelecek zanaatım» da kullanın onda lafları asoñiyadan hem işlikleri infinitiv formasında. Yapın morfologiya analizi iki işlää yaratmanızdan.

§ 10. İŞLİKLERİN İNKÄRLİK FORMASI **ЗАПЕРЕЧНА ФОРМА ДІЄСЛОВА**

1. Okuyun teksti demekli. Koyunuz onun adını. Bulunuz teksttä işlikleri, belli ediniz onnarın formalarını. Söläyin tekstin söz tipini hem söz stilini.

Käämil gecelär Bucakta! Aaçlarda hiç bir da yaprak titirämeer!

Yavaşıcık yatêr türlü-türlü dikiştä yamalar gibi meralar. İlin lüzgercik soluklandırêr, getirer gözâl kır çiçeklerin kokularını. Bülbüllär yakında, ilerdä yalabıyer göl.

Türküsu geldi kendisinä gecä yarısı. Açtı gözlerini, da ona bir minuta geldi, ani o mezar içindä, nereyi gömmüşlär onu, sanıp, ki o ölü. «Lääzım çıkmaa buradan! – dedi o kendinä, da şüpedän, ani kalacak bu karannıkta yalnız, güüsündän çıktı».

– O, of!

O istedi kalkmaa, ama kalkamadı: acıdan döndü başı, kesildi kuvedi. O genä düştü arkası üstü. Geldiynän kendinä, o açtı gözlerini, gördü, ani maaza kapusunun aralıklarından hep taa şılêêr şılacık. Ay şılacı, uzun iplicäk gibi, uzanmıştı taa maazanın dibinä kadar. O annadı, ani yatêr maazada. Enikunu, alatlamayarak toplandılar, sora genä kaybeldilär, öküz gibi aar olmuş geçtiklär.

S. Bulgar

İşliin, temel hem infinitiv formalarından kaarä, var **inkärlik forması** da. İşliin bu forması gösterer inkärlik, annadêr, ani işlem olmêêr, olmadı hem olmayacak. **Örnek:** bak-**ma**, aç-**ma**, tut-**ma**, gez-**mä**, gül-**mä**, kes-**mä** hem başka.

İnkärlik forması kurulêr işliin temel formasından **-ma, -mä, -mê, -me** – afikslerin yardımınnan; bu afikslär eklenerlär işliin temelinä vokal garmoniyasına görä. **Örnek:** *al – al-mê-êr, ger – ger-me-er, bul – bul-ma-dı, küs – küs-mä, seslä – seslä-mä.*

Afikslärä **-ma, -mä, -mê, -me** deniler **inkärlik** afiksleri. Bu afikslär düzlerlär işliin inkärlik formasının temelini.

Bän bakmadım

biz bakmadık

Sän bakmadın

siz bakmadınız

O bakmadı

onnar bakmadılar

2. Bulunuz yukarkı iştä işlikleri inkärlik formasında. Annadınız kurala görä onun düzülmesi için.

3. Aşaadaki işliklärän düzün birär cümlä. Annadın, neçin onnar inkärlik formasında. Angı zamanda hem üzdä onnar bulunêrlar? Annadın onnarın afiksleri için.

Almêêrlar, sormêêrlar, seslämeersiniz, demeerim.

4. Diiştirin yukarkı iştän işlikleri inkärlik formasında üzlerä hem sayıya görä.

5. Aşaadaki işlikleri koyunuz inkärlik formasında da diiştirin şindiki zamanda.

Kaç, al, taşı, sürü, çek, sakla, düz, yap, gii, lafet, mayıl ol.

6. Aşaadaki işliklerin inkärlik başlankı formasını bulun.

Geçmeerim, oturmêêrım, daatmêêrım, saymêêrsınız, tanımêêrsınız, seslämeer, başlamêêrsınız, görämeer, kabletmeer, unutmêêrız, cuvap vermeeriz, görämeer, kösteklänmeer, ininmeerlär, sevmeersin, kuumêêr, saamêêr.

7. Okuyun teksti. İşlikleri bulun, açıklayın onnarın sayılarını, üzlerini hem zamannarını.

AVCI HEM AYI

Bir avcı, tüüfeeni alıp, daaya gitmiş. **Daayın** orta erindä karşı gelmiş bir kara-mor ayıylan. Avcı korkmamış da, islää keezleyip, patlatmış tüfeeni ayıya dooru. Ama ayıyı o öldürämemiş, sade derin yaralamış. Ayı başlamış anırmaa, sansın deli olmuş, da takışmış adamın ardına.

Bu adam sıbıtmış tüfeeni da çabuk tırmanmış bir balaban aacın tepesinä. Ama korkudan o unutmuş, ani ayılar bilerlär aaçlara pinmää. Bu ayı da başlamış pinmää aaca avcının ardına. Görer avcı: şindicik

ayı tutabilecek onun ayaandan. Ne yapsın? O şiretliklän düşüner kurtulmaa. **Avcı çıkarêr kürkünü da sıbîdêr aaçtan erä.**

Ayı sanmış, ani avcı erä düşmüş, da kendisi, bu aacın yukarsından, aşaa bakarak, erä düşmüş da olmuş ölüm halinde. Kan akarmış onun yaralarından. Birkaç minuttan sora ayı ölmüş. Avcı inmiş aaçtan erä da sevinmeliktän, başlamış oyun oynamaa. Sora o kendi-kendisinä demiş:

– Yok bişey, ani kürküm kannandı, varmış kısmetim, ani bän ölüm-dän kurtuldum, şindi bän ayının derisini soyacam!

Avcı ölä dä yapmış.

- 1) Bellili lafa yapın fonetika analizi.
- 2) Bellili cümleyä yapın sintaksis analizi.

9. Yazın teksti. Koyun adını. İlerläyin teksti. Açınız skobaları, koyup işlikleri lââzımını formada.

Gün denizin sularında (çırpın). Denizin boyunda çok insan (toplan). Onnar su içinä, ufak para monetalarını alıp, (bak), nasıl durucacık su (dalgalan), nasıl paracıklar denizin dibinä (düş).

Bezbelli, aşırıdan gelän insannar бүün denizi bitki kerä (gör). Onnarın dinnenmäk vakıdı, olmalı, (bit).

Ansızdan işidildi bir karının sesi:

– Ya, (bak), te orada bir çocukak (buul)!

Hepsi (bak) saa tarafa. Denizin derin erindä halizdän dä bir çocukak su içindä, dalıp-çıkardı. İnsannarın arasından bir balaban adam çabuk (atla) denizin o erinä.

§ 11. İŞLİKLERİN ZALOGLARI СПОСОБИ ДІЄСЛІВ

1. Okuyun bu annatmanın bir parçasını. Onun adı «Kucaklan güneş daadan». Nicä siz annêêrsınız bu söylemeyi?

D. KARA ÇOBANA – ÜÜREDİCİMÄ,
PAALI ADAMA

Bu yaşamakta bir büyük iş, açan buluşêrsın, yada yaşêêrsın yakın bir geniş ürekli, talantlı hem akıllı adamnan. Ama açan ölä adam senin üüredicin, da o seninnän taman o vakıtta, ne zaman kuşcaaz gibi savaşêrsın sarını yutmaa, kanatlanmaa, ozaman, açan, nicä göcenciktä, açılêr gözlerin dünneyä – bu bir büyük kenarsız kısmet.

O vakıt biz taa annamardık, kim bizä deyni bu fasıl, bizim fikirimizä uyan adam. Bilmärdik, ani bu pek siirek düşüş bizim yaşamamızda.

Çok işlär silindilär, soldular fikirimizdä, ama Onun işleri şıralı, taazä kaldılar çok vakıda.

İşliklerin var zalog formaları, angıları göstererlär subyektin pay olmasını işliin ya da işlemin çalımında.

İşliin bu formaları kurulêrlar afikslerin yardımınan: bir işliktän düzüler başka işlik.

Onuştan bu afikslerä deniler zalog afiksleri, ama onnara olur demäa laf düzücü afiksleri da.

Gagauz dilindä var beş zalog forması:

1. Temel zalogu

Örnek: kaç, gez, oku, otur, aç, kalk, git, dik.

Örnek: çiiinemäa çamuru, aktarmaa yaprakları – geçär işliklär; solumaa, uyumaa, serinnemäa – geçmüz işliklär.

2. Ortalık zalogu

Bu zalogun işlikleri göstererlär, ani iş yapılêr iki, birkaç subyektlän barabar. Onnar düzülerlär işliin temel formasından **-n, -un, -ün, -in** afikslerin yardımınan.

Örnek: tara – tara-n, tut – tut-un, ört – ört-ün, sil – sil-in.

3. Kendilik zalogu

Bu zalogun işlikleri göstererlär, ani subyekt yapêr iş kendi-kendinä. Onnar kurulêrlar işliin temel formasından **-ş, -uş, -üş**, iş afikslerin yardımınan.

Örnek: anna – anna-ş, bul – bul-uş, gör – gör-üş, daal – daal-ış-maa.

4. Çekimnik zalogu

Bu zalogun işlikleri göstererlär, ani subyekta birkimsey başkası yaptırêr işi. Onnar kurulêrlar temel formasından **-ıl, -il, -ul, -ül** afikslerin yardımınan.

Örnek: yaz– yaz-ıl, çek– çek-il, ur– ur-ul, çöz– çöz-ül.

5. Zorlamak zalogu

Bu zalogların işleri annadêrlar, ani subyekt buyurêr başkasına yapsın işi, yada yaptırısın . Onnar düzülerlär işliin temel formasından **-dır, -dir, -dur, -dür, -tır, -tir, -tur, -tür, -t, -ir, -ur**.

Örnek: al – al-dır, gez – gez-dir-t, tut – tut-tur-t, don – don-dur, küs – küs-tür, gül – gül-dür, oku – oku-t, bas – bas-tır, gir – gir-ir, çek – çek-tir, dur – dur-ur.

2. Yukarkı teksttän ayırın işlikleri da yazın onnarı tefterlerinizä iki direcäa, çizgi aşırı belli edin zaloglarını, çizim afikslerini.

3. Aşağıdaki ortalık zalogunda işlikleri yazın, onlardan lafbirleşmelerini kurun, uydurarak onlara lââzımını annadıcı lafları. Bu işliklerin temel formasını, zalog, zaman hem çokluk sayısını (III-cü üz) afikslerini çizgicik aşırı yazın, aşağıdaki örnää kullanarak.

Buluştuk, bozuştuk, daalıştık, karşılaştık, kaçıştık, annaştık.

Uydurmak için laflar:

*toplantıda, panayırda, boşuna, klisedän, biri-birinä, ansızdan, yan-
gın için, seninnän, kasabada.*

4. Aşağıdaki zorlamak zalogunda işlikleri hem onların annadıcı laflarını yazın, işliklerin temel formalarını, zalog, geçmiş zamanın afikslerini bulun, çizgicik aşırı yazın, verilmiş örnää kullanarak.

Diktirdi fistan – annattırdı masal –

Susturdu uşaa – sevindirdi kendisini –

Gezdirdi eşää – sölettirdi lafını –

Bozdurdu para – oturttu skemneyä –

5. Düzün lafbirleşmeleri verilmiş formalarlan.

Birlik sayısı: yazıldım, tutuldum, çekildim.

Örnek: bän yaz-ıl-dı-m

yaz – temel forması

dı – zaman afiksi

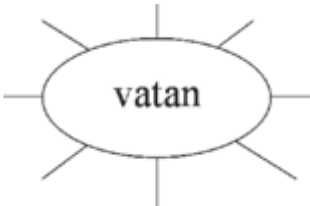
ıl – zalog afiksi

m – üz afiksi.

6. Doldurun kafesleri kendi örneklerinizinnän (10 örnek).

Temel zalogu	Ortalık zalogu	Kendilik zalogu	Çekimlik zalogu	Zorlamak zalogu
-----------------	-------------------	--------------------	--------------------	--------------------

7. Düzün asoñiañiya lafa «Vatan».

8. Okuyun teksti. Koyun onun adını. Ayırınız tekstän işlikleri, koyup onnari beş zalogta.

Kapu kapandı lüzgerdän. İşidildi lüzgerin uuldaması. Koli sarıldı yaamurluklan da çıktı dışarı piliçleri kapamaa. Ya-vaş yaayardı yaamur, ama o yıslandı. Ansızdan gök gürüldedi. Yaamur taa pek hızlandı. Bir horoz yıkanardı yalakta. Piliçlär sä kloçkaylan gezinärdilär aul içindä. Sora piliçlär toplandılar kloçkanın altında. Kloçka, durgunup bir erindä, seslenärdi yaamurun şıptırtısına. Koli aydadı kloçkayı hem piliçleri kümes içinä. Başka tauklar da hem horoz, oyanı-buyanı baka-baka, genä o büyük kümes içinä girdilär. Çocukak kapadı kümesi, kendisi da tezicik döndü içeri. Tezdä anası iştän geldi. O pek sevindi, ani Koli unutmadı da vakıdnca korudu yaamurdan piliçleri hem taukları.

- 1) Temel zalogu –
- 2) Ortalık zalogu –
- 3) Kendilik zalogu –
- 4) Çekimnik zalogu –
- 5) Zorlamak zalogu –

yaamurluk – дощовик
tezdä – незабаром

uuldamak – завивання
vakıdnca – вчасно

§ 12. OLUŞLUK ÇALIMI ДІЙСНИЙ СПОСІБ

1. Okuyunuz teksti. Belli ediniz onun tipini, stilini, janrasını. Bulunuz işlikleri da yazın onnarı tefterlerinizä. Koyunuz adını?

Ana, Vatan, natura – bu laflar sıkı baalı biri-birinä. Onnar düzer Vatanın güzelliini.

Vatanımızın güzelli – o natura.

Peetçilär kendi yaratmalarında çok kerä çalışêrlar güzelli göstermää – Vatanının güzelliini, angısını doz-dolay sarêr sıralı tabiat, gözâl, renkli natura.

Ana tarafın tabiatı her zaman gözâldi. Ana tarafın tabiatı – bizim pak soluumuz hem umudumuz.

Bucak diişildi, döndü dünneyn üzündä bir gözäl çiçekli başçaya. Yok nicä beenmemää, yok nicä sevmemää bu büülü, çiçekli tarafı!

Haliz dä, çok gözellik var bizim Vatanda! Gözäl evlär, eşil ekinnär, geniş baalarlar, gür meyvalıklar, güneşli sokaklar, sıra dizili aaçlar, çiçik başçaları.

Ekologiya problemi da avtorlara deyni pek önemli, çünkü natu-
ra – o bizim soluumuz, o – bizim saalımız.

Peetlerindä onnar yazdırêrlar tabiatın durumunu, yılın zamanna-
rını. Peetçi gösterer herbir zamanın gözeiliini, gercikliini, faydalını, käämilliini.

Jurnaldan

İşliklerin oluşluk çalımlı gösterer işlemin halizdän şindiki olma-
sını, geçmiş olduunu hem gelecek olacaanı.

Örnek: o gördü, görer, görecek.

Oluşluk çalımlı işliklerindä var halizlik hem inkärlik formları.

Örnek: yazêr – halizlik forması, yazmêr – inkärlik forması.

Oluşluk çalımlı işliklerindä çalımlı afiksleri yoktur. Onnar düzülerlär
zaman hem üz afikslerin yardımınan. Oluşluk çalımlı işliklerindä var
hepsi zamannar: şindiki, geçmiş, gelecek.

Oluşluk çalımlı zamannarı:

I. Şindiki zaman: yazêr.

II. Gelecek zaman:

1. Mutlak gelecek zaman: yazacak.

2. Bellisiz gelecek zaman: yazar.

III. Geçmiş zaman:

1. Mutlak geçmiş zaman: yazdı.

2. Bellisiz geçmiş zaman: yazmış.

3. Bitkisiz geçmiş zaman: yazardı.

4. Çoktan geçmiş bitirilmiş zaman: yazdıydı.

5. Çoktan geçmiş bellisiz zaman: yazmıştı.

6. Neetlik geçmiş zaman: yazaceydı.

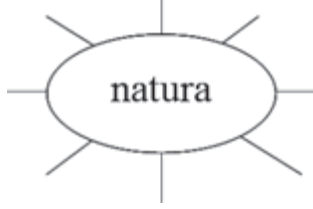
**2. Koyunuz verilmiş işlikleri oluşluk çalımlı zamannarına, bakarak tab-
lişaya.**

Örnek: kaz – kazêr – kazacak – kazar – kazdı – kazmış – kazardı –
kazdıydı – kazmıştı – kazaceydı.

Kal, koy, dur, çaar, git, sil, ek.

**3. Okuyunuz işlikleri, angılarını yazdınız teftirlerinizä yukarkı tekstän da
söläyin oluşluk çalımlı işlikleri. Neyä görä yaptınız argument?**

4. Düzünüz asoŭiyaŭi lafa «Natura».

5. Ayırınız bu ŭiirdän iŭlikleri oluŭluk çalımında da yazınız onnarı tefterlerinizä.

YAAMUR

Avŭam üstü yaamur yaayêêr,
Bulut kayêr hep ileri,
Benim o canımı sarêr,
Sansın sevdamin elleri.
Ölä beni kara bulut
Gökä aldı kanadında,
Da kalmadı hiç bir umut,
Nelär taa vardı canımda.
Beni üüsää o kaldırdı,
Yaamurlan indirdi erä.
Nedän ölä pek karardı
Onda buruk o tepelär?
Damna-damna, sansın boncuk,
Yaamur dürtärdi güüsümü
Hem dä, nicä bir genç ocuk,
Benim sevärdi üzümü.

G. Gaydarı

§ 13. İŖLİİN DÖRT OLUŖLUK FORMASI ЧОТИРИ ФОРМИ ДІЙСНОГО СПОСОБУ

1. Okuyun teksti demekli. Açıklayın tekstin temasını, öz fikirini, söz tipini, söz stilini.

KODUK

Gani ŭansora artık büük ocuktı, edinci klasa bastıydı, ama büü-
dükä, taa pek sorucu olurdu. Kimseycii raada brakmazdı, hep sorardı,
sorardı. Olur-olmaz işleri da o istärdi bilsin. Siz, uŭaklar, benim küçük

okuycularım, artık bilersiniz, ani Ganinin evdä malisinä deyärdilär Sofi babu, mamusuna – Mercanka bulü, bobası da çoban Yorcuydu. Ona ölä deyärdilär, neçinki çobancılık edärdi koyunnarda. Hem da içerdä taa vardı kardaşçı Koli hem ikiz kızkardaşçı Veli. Çoban Yorcu sevärdi çok Ganiyi da hiç bir kerä onu azarlamazdı, nekadar da çok işlär sorsa.

Te büün da çıktı bobasına karşı. O gelirdi tırladan eşektä atlı, ama eşään da ardına gelirdi bir küçük eşecik. Ganinin üzü-gözü güldü. Taa bobası eşektän inmedään, şaplattı ellerini da sevinmeli sordu:

– Baka, neredän aldın bu küçük eşecii? Ya ne gözäl!

– Almadım, çocuum, – dedi bobası, – te bu bizim eşek tırlada kodukladı.

– Neçin kodukladı?

– Neçin, neçin? İstedi olsun onun da bir küçük eşecii.

– Bu eşecik bizim eşeemizin küçük uşacı mı?

– E, baka, neçin bizim kedi da koduklamêêr?

– Kedilär, köpeklär, çocuum, koduklamêêrlar, ama enikleerlär.

– Neçin?

– Neçinki, kedilerin, köpeklerin, canavarların küçüklerine enik deniler. Onnar enikleerlär, ama eşeklerin küçüklerine koduk deniler, onuştan eşeklär koduklêêr.

– Ama koyunnar?

– E koyunnarın küçüklerine nicä deeriz? Ya sölä?

– Kuzu.

– Elbetki, kuzu. Sayılêr, koyunnar kuzulêêrlar. E ineklär?– sordu bobası. – Sölä kendin, bakalım.

– İneklär... – düşündü Gani da birdän aklına geldi, – aa, buzaalêêrlar, ineklär buzaalêêrlar.

– Te ölä, dooru. Beygirin, açan olêr küçük kulicii, deerlär kulumnadı, keçinin olêr olacı – olakladı...

– Aha, te şindi annadım, – dedi Gani.

Yorcu indirdi eşektän piinirlän çendeleyi, sora aldı eşään sırtından semeri da baaladı onu ahıra. Koduk kaldı anasının bir yanına da başladı ondan emmää sütçääz, ama Gani bakasınnan girdilär içeri taazä piinir imää.

N. Baboglu

çendelä – süzecäk

semer – eşään erlii, kaltaa

sorucu – допитливий; той, що запитує

ikiz – двійнята

koduk – віслючок

Gagauz dilindä işliklär kullanılêrlar dört oluşluk formasında:

1. Halizlik forması

2. İnkärlik forması

3. Olabilennik forması

4. Olamazlık forması

I. Halizlik forması

Bu formada işliklär ölä kullanılêrlar, nicä üürendiniz şindiyädän: iş haliz olêr, oldu, olacek, olsa, lââzım olsun hem başka. Bu formaya girer hepsi çalımınar hem zamannar, ani üürenildi:

II. İşliin beş çalımınarı:

1. Oluşluk çalımı

4. İsteyişlik çalımı

2. İzin çalımı

5. Lââzımnık çalımı

3. Sankilik çalımı

III. İşliin pek çok zamannarı var:

1. Oluşluk çalımı

I-üz

1) şindiki zaman – alêrım,

2) mutlak gelecek zaman – alacam,

3) bellisiz gelecek zaman – alarım, alırım,

4) mutlak geçmiş zaman – aldım,

5) bellisiz geçmiş zaman – almışım,

6) bitkisiz geçmiş zaman – alardım, alırdım,

7) çoktan geçmiş bitirilmiş zaman – alıydım

8) çoktan geçmiş bellisiz zaman – almıştım,

9) neetlik geçmiş zaman – alacedım

2. İzin çalımı – İşliklär dıışılmeerlär zamannara – al! (2-nci üz)

3. Sankilik çalımı – var sade şindiki zaman – alsam

4. İsteyişlik çalımı – var şindiki zamanı – alayım, bir geçmiş zamanı – alaydım.

5. Lââzımnık çalımı

1) şindiki (gelecek) zaman – almalı,

2) geçmiş zaman – lââzımdı alayım,

3) mutlak geçmiş – lââzım oldu alayım,

4) mutlak gelecek zaman – lââzım olacek alayım,

5) bellisiz gelecek zaman – lââzım olur alayım.

➤ Cuvap ediniz:

Kaç zaman işliklerin çalımında var? Sıralayın onnarı. İşliin halizlik formasına kaç çalım girer? Sıralayın onnarı.

İşliin oluşluk çalımında kaç geçmiş zaman var? Sıralayın onnarı, veriniz birär örnek herbir zamana.

Angı çalımda işliklär diişilmeerlär zamannara görä? Angı çalımda var sade bir zaman? Örnekleri getirdiniz aklınıza.

Annadın, nicä diişerlär işliklär lääzımnık çalımında.

2. Düzün bir annatma bu temaya «Legendalar hem annatmalar Kiev için» hem «Legendalar hem annatmalar gagauzlar için».

3. Ayırınız annatmanızdan işlikleri da yapınız onnara morfologiya analizi.

4. Yazınız şiiri tefterlerinizä. Annadın durguçluk nışannar için, angıları var lirika yaratmasında.

TUNA SULARI

Siz, maavi sular,
Siz, kaavi sular!
Tuna deresi
Ne pek çok taşlar,
Ne pek çok yaşlar
Dibinizdä var?
Sän, ihtär derä,
Sän, geniş derä,
Hem denizä ak,
Hem dä bizä bak,
Birkaç laf sölä.
Bobalar için,
Dedelär için
Sana gidelim,
Sölä bilelim...
Seslä, be olan,
Serbestli Oglan,
Sän biläsin, ki
Suyumda yaş var,
Üreendä taş var,
Bu diildir yalan.

Benim suyumda.
Benim boyumda
Dedän aaladı,
Zihir baaladı.
Zapta o düündü,
Mum gibi süündü,
O sizin için,
Serbestlik için –
Tä neçin düündü.

N. Baboglu

§ 14. İŞLİKLERİN SANKİLİK ÇALIMI

УМОВНИЙ СПОСІБ ДІЄСЛІВ

1. Okuyun şiiri demekli. Bulun onun artistik kolaylıklarını. Ayırın da yazın tefterlerinizä işlikleri, aazdan annadın, ne bilersiniz onnarın formaları için.

Aklında çöşmä cınnarsa,
Sän dä susmaycan;
Kısmetli halkın çalarsa:
Sän da calacan!

Halkımın canı sızlarsa,
Bän da sızlaycam;
Türküsü onun susarsa,
Bän hep susmaycam!

İşliklär gagauz dilindä oluşluk çalımından kaarä var nicä başka çalımnarda da kullanılsınar: **sankilik çalımında** (*alsam, gelsäm, bulsam, büüsäm*).

Ne o **sankilik çalımı**?

Çalım, angısında işlem isteniler olsun (sanki olsa), sankilik çalımı deniler. Sankilik çalımı kurulêr işliklerin temel formasından, ekleyerek onnara afiksleri **-sa, -sä** (vokal garmoniyasına görä): *al-sa-m, bak-sa-m, i-sä-m, büü-sä-m, gii-sä-m, koru-sa-m...*

İşliklerin diişilmesi **sankilik çalımında**.

İkinci hem üçüncü üzlerdä çokluk sayısında afiksin vokalı **ä** döner **e** vokalına – *versäk-verseniz-verselär; isäk-iseniz-iselär*.

2. Bulun zeedä lafı:

Alsam, gelsäm, gitsä.
Gittim, verdim, ansam.
Gelecek, insä, dursa.
İsäk, çıksak, düüsäk.
Açardık, sesleyärdik, yazsak.

3. Verilmiş işlikleri koyun sankilik çalımın formasına.

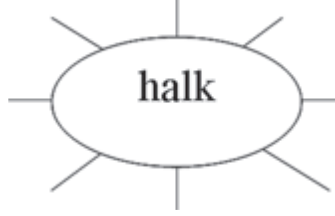
Örnek: atmaa – at-sa-m, beenmää – been-sä-m.

Girmää, vermää, korumaa, yazmaa, görmää, imää, çıkmaa, bulmaa, diimää, korkmaa, aydamaa, asmaa, çıkarmaa.

4. Okuyun cümleleri, açıklayarak işliklerin çalımınarını.

1. Bän olsam büücü, verselär izin, istesä insan, dünneyi diıştircäm, hepsini kısmetli yapacam. 2. İnsan çalışsa, işlär taa ii gider. 3. O kız-çaaz bana bir kerä baksa, kanatlarım büüyär. 4. Bu ekzameni dä ver-säm, birtaan bişeydän hiç korkmêêrım. 5. Alsalar beni da kasabaya, çok sevinecäm.

5. Düzünüz asoŭiaŭiya lafa «halk», kullanarak epitetleri.

6. Düzünüz beş sadä cümlä halkınız için, kullanarak yazılı sözünüzdä işlikleri sankilik çalımında.

7. Düzünüz mini-yaratma bu temaya «Eer bän olaydım üüredici, direktor...» Kullanın yaratmanızda işlikleri sankilik çalımında.

Bän olsam üüredici, yapacam ...

Bän olsam şkolada direktor, yapacam ...

8. Yazınız teksti tefterlerinizä. Bulunuz işlikleri da yapın onnara morfologiya analizi. Annadın ayırılmış lafların maanalarını.

KURAK YAZ

Yazdı. Sıcaktı. Hava duruklanmıştı islää yaamursuz. Salt incecik lüzgär esär-di batıdan sabaalendän üülenä kadar. Üülendän sora avşamadan hem gecä dä lüzgär hiç yoktu, bürkülüktü. Butürlü havada soluk bunalıktı. Bölä olurdu o zaman, açan yıl kıtlaa bakardı.

Yazın nışannarı belliydilär, ama insannar istemääz dilär kıtlık olsun. Dolu küülülerin büük umutlarıydı gelän bereketä, neçinki geçän çok uzun hem zoor kış imişti – süpürmüşü hepsini, ne hazır edilmişü yazdan.

N. Baboglu

9. Düzünüz prezentaŭiya «Benim küüyüm benim gözlerimnän gelecek zamannarda».

Yardımcı laflar: benim küüyüm, küüyün anılmış erleri, küüyün ortalında, geniş asfalt yollar, düzülü evlär, türlü transportlar, meydannı erlär, şkola kabinetleri dolu...

§ 15. İZİN ÇALIMINDA İŞLİKLÄR, ONNARIN DİİŞİLMESİ НАКАЗОВИЙ СПОСІБ ДІЄСЛІВ, ЙОГО ТВОРЕННЯ

1. Okuyun şiiri demekli. Ne o lirika geroyu? Nesoy izin verer avtor bu şiirdä? Yazın onu tefterlerinizä. Kurala görä argumentläyin, ne o izin çalımı işliklerdä?

KORUYUN GÜNEŞİ!

Koruyun güneşi!

Her sabaa ko şılaşın

İnsana güneş,

Da insan üürää açsın,

Nicä bir ateş.

Salt kara bulut göktä

Peydalanmasın!

Ömürün çiçää erdä

Kısmetli olsun!

2. Yazın mini-yaratma bu temaya:

1. «Koruyunuz Vatani!».

2. «Koruyunuz güneşi!».

3. «Cengä er yok!».

İzin çalımında işliklär göstererlär **istemeyi, yalvarmayı, sımarlamayı, nasaat** hem **izin vermeyi**. Onnar cuvap ederlär soruşa: *ne yap?*

Örnek: seslä, ver, otur, dur, as, çık.

İzin çalımında işliklär zamannara görä diişilmeerlär. Gagauz dilindä işliin gramatikayca temel forması uyêr izin çalımında formasına (ikinci üz, birlik sayısı):

Örnek: yaz, oku, al, bul, dur, ver, aç, başla, yazıver, brak h.b. İzin çalımında işliklär hepsi afiksiz.

Bu işliklerä **temel** deerlär onuştan, ki onnara diişilmektä yamanêrlar türlü afikslär, da onnarlan düzülerlär herbir başka çalımın, zaman, üz, sayı formaları hem işliklerin bellisiz, inkärlik, türlü başka formaları da.

Konsonnan bitän işliklerin diişilmesi

Birlik sayısı

I

II

III

kaç, git

kaçsın, gitsin

çokluk sayısı

kaçalım, gidelim

kaçın, kaçınız; gidin, gidiniz

kaçsın, kaçsınnar; gitsin, gitsinnär

Vokallan bitän işliklerin diişilmesi

I

II

III

seslä, pakla

seslesin, paklasın

sesleyelim, paklayalım

sesleyin, sesläyiniz; paklayın, paklayınız

seslesin, seslesinnär; paklasın, paklasinnär

İşliklerin izin çalımında birlik sayısında birinci üzün forması yoktur.

- 3. Okuyunuz demekli uyku türküsünü. Bulunuz işlikleri izin çalımında, yazın tefterlerinizä onnarı, düzün sadä cümlä onnarlan. Annadınız dur-guçluk nişannar için, angıları var bu şiirdä.**

UYU, UYU, PİLİÇÇİİM...

Uyu, uyu, piliççiim,
Uyu, ayolum, gerciim,
İi erleş, bul erini,
Uyu, yum gözlerini.
Uyu aydınnaadaan çak, –
Kanat altında sıcak.
Erken horoz ötecek,
Ballı çörek pişecek,
Mamun onu kıracak,
Yavrucuuna verecek.

S. Kuroglo

ayol – милий, любий

gercik – красивый, прекрасный

çörek – хліб, випечений на поду у дров'яній печі; подовий

- 4. Düzünüz mini-yaratma bu temaya «Koruyunuz bizim naturayı!». Kulla-nın yazılı sözünüzdä işlikleri izin çalımında.**

Yardımcı laflar: koru naturayı, tertiplä dolayımı, gözellet tabiatı... .

- 5. Düzünüz bu laflardan işlikleri izin çalımında:**

konêr, öter, düzer, çalêr, sarêr, peydalanêr, tanışêr, çalışêr, verer, sayêr, sallêr, uçamêr, adêr, benzeer, kokêr, biler, koruyer, eşerer, gösterer, yazêr, aliflener, atêr, siireder, kaplêr, sancılêr, açılêr.

- 6. Aşaadaki lafbirleşmelerinnän düzün birär cümlä, cümleleri yazın, izin çalımında işliklerin altlarını çiziniz?**

Otur yanıma,öp elimi, kes otları, gel burayı, iç filcandan, bak pen-çeredän, seslä büyükleri, aç gözümü, sev küçükleri, çek çatıdan, uslu dur, çık içerdän, kolver sinciri, sat almaları, pin tavana, çal türkü, seslä masal.

- 7. Aşaadaki işliklerin izin çalımında formalarını yazın, sora diıştirin o işlik-leri izin çalımında birlik hem çokluk sayılarında. İşliklerin üz hem sayı afikslerini nişannayın, yukarkı tabliţalara bakarak.**

Bakmaa, durmaa, almaa, geçirmää, kalkmaa, üzmää, brakmaa, çıkmaa, okumaa, gelmää, örümää, işlemää, diimää, saamaa.

8. Aşaadaki teksti okuyun, işlikleri izin çalımında bulup, tefterlerä çıkarın. Söläyin, angı soruşa onnar cuvap ederlär.

SİMUNUN ANNATMASI

Bizim aylemizdä altı kişi yaşêêr: anam, bobam, malim, kızkardaşım Nasti, Paşı, hem bän, Simu.

Anam, erken kalkıp, sabaa imeklerini hazırlêêr. Bobam da gider sırlık auluna hayvannarı bakmaa.

Bizim aylemizdä Oli malimiz – en läázımnı ev buyurucusuydur.

Evdä her sabaa onun buyurmaları işidiler:

– Nasti, Paşı, süündürün şafkları, kaldırın döşekleri, açın pençere-leri, süpürün, paklayın içersini! Kırnaklık – bu büük iştir!

Sora, beni çaarıp, deer:

– Sän dä, Simu, git da getir pınardan iki kazan su, dök o suları başka kaplara, doldur çüveni dä suylan, koy çüveni plita üstünä, sırnıklärlän yak gazı, ko yısınsın su! Sabaalän sıcak sucaaz hepsinä läázım!

Biz pek sesleeriz malimizi, çabuk yapêrız bu işleri. Ama malimiz bizi aylak durmaa brakmêêr. Birkaç minuttan sora o genä takılêr unukalarına:

– Kızlar, siz hiç durmayın, gidin da yıkayın ellerinizi, üzlerinizi. Alın çüvendän sıcak sucaaz, dökün biri-birinizä! Kullanın diş fırçasını hem yıkanın sabuncuklan!

Mali beni da unutmêêr, sımarlêêr:

– Sän dä, Simu, al o kazanı gübürlärlän, çık dışarı da sıbıt gübürleri kuyu içinä!

Elbetki, biz bu işleri büük havezlän yapêrız.

M. Kösä

9. Ayırın teksttän işlikleri izin çalımında, gösterip onnarın üz hem sayı afikslerini.

ANA İZİNİ

Bir gün, yazın, hava pek sıcaktı, güneşti. Pavli kardaşınnan Mitiy-län neetlenirdi sokakta çelik oynamaa. Ama çocukların anası sabaa ekmeeni idiktän sora, oollarına izin etti:

Siz büün vakıdı boşuna kaybetmeyin, gidin baalara, orada ellän yolun suannardan hem sarmısaklardan otlarını. Sän, Pavli, taa büük-sün, taa kuvetliysin, ilkin çek oradaki pınardan su, suları dök o boş fıçıya, ko su güneştä yısınsın, sora o sularlan yısla eşil patlacannarın hem biberlerin köklerini. Bu işi yap avşam üstünä dooru.

çelik (oyun) – довга лоза, «чижик» (гра)

izin etti – наказала

kuvetli – сильний, міцний

avşam üstünä dooru – ближче до вечора

§ 16. LÄÄZIMNİK ÇALIMI **СПОСІБ ПОВИННОСТІ ДІЄСЛІВ**

- 1. Okuyunuz teksti demekli. Belli ediniz söz tipini, stilini, janrasını. Ayırınız teksttän işlikleri, yazınız onnarı tefterlerinizä. Annadın ayırılmış lafların maanaları için.**

NASIL TİLKİ YAVRULARINI AVLANMAA ÜÜRETİMİŞ

Bir tilkinin varmış dört yavrusu. Onnara anası her gün getirärmış tauk etçeezi, kimär kerä tavşam eti, ördek, kaaz hem taa çok türlü mezetli iintilär da bu yavrular hızlı büümüşlär, tuyan-namışlar, derileri taşırmiş tuyan-nıktan, islää yaşamaktan. Günün boyuna uslu durmazmışlar, cıkıp deliktän, kaçınırmişlar, oynaşarmışlar, ani var laf – yaşarmışlar ne gam, ne kasavet.

Ama yavrular büüdükçä, hep taa çok imää istärmişlär. Ana tilki sa artık yorgunmuş, evelkisi gibi avlanmazmış da imeelik yavrulara hep taa azar getirärmış. Başlamışlar yavrular doyunamamaa. Dartışırmişlar biri-birinnän, aazlarından kaparmışlar, karnıları başlamış yarı aaç kalmaa da onnar çirkin-çirkin, analarına üfkelenmişlär, koolarmışlar onu gitsin imeelik getirmää.

N. Baboglu

Karnı – шлунок, живіт

- 2. Bitirdiniz yazmaa yukarkı tekstin çeketmesini. Çizin işlikleri, angılarını kullandınız yaratmanızda. Annadınız onnarın formaları için.**

Läüzınnık çalımnı gösterer, ani lafedän düşer yapsın bişey (o iş läüzım olsun). Bu çalımnın var sade 3-üncü üzün forması.

Örnek: *almalı, gelmeli.*

Bu forma büünkü günnerdä pek kullanılmêêr.

Onunnan var nicä karşı gelmää sade folklor yaratmalarında.

Örnek: Bän Poy otunu biçmeli,
Bu gecä burada seçmeli,
Bu gecä burada kalmalı,
Onu evä almalı. (*Folklordan*)

Lafetmemizdä läüzınnık çalımnın erinä bu günnerdä taa çok kullanılêr işliin bölä katlı forması:

Läüzım biçeyim, läüzım seçeyim, läüzım kalayım, läüzım alayım, läüzım vereyim, läüzımmış geläsin, läüzım olacek işidäsin, läüzım olur veräsin.

Diıştirärkenä läüzınnık çalımnında işlikleri üzlerä hem sayılara görä olun dikkat.

Tä örnek:

Şindiki zaman

<i>birlik sayısı</i>	<i>çokluk sayısı</i>
1 üz – läüzım açayım	läüzım açalım
2 üz – läüzım açasın	läüzım açasınız
3 üz – läüzım açsın	läüzım açsınnar.

Mutlak geçmiş zaman

<i>birlik sayısı</i>	<i>çokluk sayısı</i>
1 üz – läüzım oldu açayım	läüzım oldu açalım
2 üz – läüzım oldu açasın	läüzım oldu açasınız
3 üz – läüzım oldu açsın	läüzım oldu açsınnar

Bitkisiz geçmiş zaman

<i>birlik sayısı</i>	<i>çokluk sayısı</i>
1 üz – läüzımdı açayım	läüzımdı açalım
2 üz – läüzımdı açasın	läüzımdı açasınız
3 üz – läüzımdı açsın	läüzımdı açsınnar

Mutlak gelecek zaman

<i>birlik sayısı</i>	<i>çokluk sayısı</i>
1 üz – läüzım olacek açayım	läüzım olacek açalım
2 üz – läüzım olacek açasın	läüzım olacek açasınız
3 üz – läüzım olacek açsın	läüzım olacek açsınnar

Bellisiz gelecek zaman

<i>birlik sayısı</i>	<i>çokluk sayısı</i>
1 üz – läüzım olur açayım	läüzım olur açalım
2 üz – läüzım olur açasın	läüzım olur açasınız
3 üz – läüzım olur açsın	läüzım olur açsınnar

3. I. Yazınız aşağıdaki cümleleri tefterlerinizä, koyun işliklerin çalınmasını.

II. Yazınız bir yaratma-annatma «Nicä läözım hazırlamaa evdeki işi bir günün?» Kullanın sözünüzä läözımnık çalımında işlikleri.

1. Herbir insan sorêr kendi-kendisinä, neredän peydalandı bu dünnä? 2. İlkin kurmuş Allah gökü hem topraa. 3. Maavi göktä yoktu hiç bir bulutçuk ta. 4. Gagauzların eski adetleri pek gözäl. 5. Maalemizdä çok dostum var. 6. Kati davaları kolay esaplêêr. 7. Miti anasını sevindirdi, deyip, ani şindidän sora uslu oturacak uroklarda. 8. İlk-yazın süütlär çabuk eşerer. 9. Yolda karagöz kızçaaz yardım edärdi bir ihtär dăducaa torbasını taşımaa. 10. Günbatısı tarafından lüzgär bizä dooru gelirdi.

4. Yazınız tefterlerinizä cümleleri. Bulunuz işlikleri läözımnık çalımında, çiziniz onnarı iki çiziciklän.

1. «Läözım, – demiş, – bu bakırı paraylan götüreyim o adama, ani evi sattı bana (*masaldan*). 2. Cimbar läözımmış düzsün aulu (*D. Kara Çoban*). 3. Telefon urmuşlar da demişlär, ani sän läözımmış näänı sa gidäsin toplantıya (*D. Kara Çoban*). 4. Bän läözımdı kalayım gecelemäa burada. 5. Büün biz läözım biçelim çayırdakı otları. 6. Bu gün bän läözım paklayım klasımızı. 7. Bibliotekadan läözım alayım eni kıyatları okumaa deyni. 8. Sän läözım veräsin benim çantamı.

5. Aşağıdaki işlikleri koyun läözımnık çalımında.

Seslä, oku, gel, atla, tut, kaç, dur, al.

§ 17. ŞİNDİKİ ZAMAN **ТЕПЕРІШНІЙ ЧАС**

1. Okuyun demekli S. Kuroglonun şiirini. Ne o lirika? Nesoy lirika janraları bilersiniz? Açıklayın şiirin temasını hem ideyasını. Ayırın şiirdän işlikleri şindiki zamanda da yazın tefterlerinizä.

BAKIP AKAR ZAMANA...

Gün sıraylan duuêr,
Kauşêr avşamda,
Yuvada uslanêr,
Uyuklêêr bir dalda.
Gün günü diiştirir,
Zamannar – zamanı.

Su akêr – kum kalêr,
Can diiştirir canı.
İlkyaz – en gözäl zaman:
Er dă, gök ta eşerer,
Nasıl, duuar bir insan,
Doz-dolaya ses verer.

Ne kismetli sevindim,
Bakıp eşil başçama!
Ah, salt biraz gücendim, –
Kaar elemiş başıma...
Bakıp akar zamana,
Varkan kuvet solumaa,

Ne ii verilmiş bana,
Baaşlayacam ooluma.
...Gün günü çelip-çalêr,
Zamannar – zamanı,
Su akêr – kum kalêr,
Can diıştirer canı...

S. Kuroglo

Bilersiniz mi siz?

Stepan Stepanoviç Kuroglo (1940–2011) – anılmış yazıcı, poet, ilk şiirini 5-ci klasta yazmış. 9-cu klasta rusça poema da yazdı, ama ilk şiiri tiparlandı taa 1957 yılda. Hepsi 31 bilim hem literatūra kıyatları çıktılar üzä yakın bilim yazıları.

Lirika geroyu – avtorun sankilik üzü. Taa sık lirika geroyu çok yakın avtorun ruhuna, onun dünnä duyum-narına, görüşlerinä, ama yok nicä söylemää, ani o – avtor kendi. Yaratmalarında yazıcı, peetçi açıklêr geroyun duygularını, emoıyalarını, ölçeräk kendinä görä.

İşliin şindiki zamanı gösterer, ani işlem şindi sölenän vakıttā olêr. Şindiki zamanda işliklär cuvap ederlär soruşlara: **ne yapêr? ne olêr?**

Şindiki zaman düzüler vokal garmoniyasına görä **-er, -êr; -yer, -yêr** afikslerin yardımınan. Bu afikslerä deniler zaman afiksleri. Onnar yamanêrlar işliin temel formasına. Diışilmektä zaman afikslerinä eklenerlär üz hem sayı afiksleri dä.

Örnek: ver – ver-**er**, yaz – yaz-**êr**, yaz-**êr**-ım, giı – giı-yer, oku – oku-yêr-lar.

Birlik sayısı

I üz gel-er-im, kaç-êr-ım, giı-yer-im, kazı-yêr-ım
II üz gel-er-sin, kaç-êr-sın, giı-yer-sin, kazı-yêr-sın
III-üz gel-er, kaç-êr, giı-yer, kazı-yêr

Çokluk sayısı

I üz gel-er-iz, kaç-êr-ız, giı-yer-iz, kazı-yêr-ız
II üz gel-er-siniz, kaç-êr-sınız, giı-yer-siniz, kazı-yêr-sınız
III üz gel-er, gel-er-lär, kaç-êr, kaç-êr-lar, giı-yer, giı-yer-lär, kazı-yêr, kazı-yêr-lar.

2. Aşaadaki teksti yazın, cümlelerdä şindiki zamanın işliklerini bulup, altlarını çizin, onnarın zaman hem üz afikslerini nişannayın.

İKİ EŞEK

Büün Bucak küülerindä, hem diil sade küülerdä, bulunêr eşek. İhtâr insannar anna-dêrlar, ani evelki vakıtlarda onnar taa çokmuş-lar Bucaan kırlarında. Eşek saburlu maldır, saburluunu aar ük taşımasında gösterer. Çabuk bulêr kendinä imää, kâr gengeri dâ iyer. Sesleer saabisini, ama inatlı çıktıynan, korun, erindän kıpırdamêêr! Boşuna demeerlär eşek!

M. Köseyä görä

genger – чортополох
evelki vakıtlarda – у давні часи
saburlu mal – терпляча тварина
saabi – господар
inatlık – упертість

3. Yukarkı tekstin içindän ayırın işlikleri, aazdan söläyin zamannarını, çalı-mını.

4. Aşaadaki işlikleri koyun şindiki zamanın I-inci üzünä birlik hem çokluk sayılarına, bakarak yukarkı tablıtaya hem verilmiş örnää. Zaman hem üz afikslerin altlarını çizin.

Örnek: sor – sor-êr-ım – sor-êr-ız.

Sor, gir, sus, ek, kes, ört, aktar, eri, dii, bul, dart, kaz, getir, geçir, çıkar, ver, çek, otur, in, at, del, yat, al, çiz, dur.

5. Yapın morfolojiya analizi bu işliklerä: *diiştirer, sevindim, uyuklêêr*.

6. Çevirin söleyişleri ukrain dilindän gagauz dilinä. Yarıştırın işlikleri.

1. Де лелека водиться, там щастя родиться. 2. Гуси відлітають – зиму накликають. 3. Нудьгу годую, журбою сповиваю, а шум колишу. 4. Коли маєм – не шануем, а згубивши – плачем. 5. Якщо влітку час марнуєте, то взимку голодуєте. 6. Як ти смутишся, вороги тішаються.

нудьга – can sıkıntısı
журба – garip

марнувати час (тут) – vakıdı boşuna geçirmää

7. Aşaadaki şiiri tefterlerinizdä yazın, şindiki zamanın işliklerini bulup, altlarını çizin, zaman afikslerin üstünä nişan koyun, kullanarak verilmiş örnä.

Örnek: duu-êr.

Kauşêr avşamda,
Kuşcaaz hollanêr,
Uyuklêêr bir dalda.
Gün günü, çelip-çalêr,
Zamannar-zamanı,
Su akêr – kum kalêr,

Can diîştirer canı.
İlkyaz – en gözäl zaman:
Er dâ, gök tä eşerer,
Nasıl duuêr bir insan,
Doz-dolaya ses verer.

(S. Kurogluya görä)

§ 18. KONSONNAN BİTÄN KALIN HEM İNCÄ VOKALLI İŞLİKLERİN DİİŞİLMESİ ŞİNDİKİ ZAMANDA

ВІДМІНЮВАННЯ ДІЄСЛІВ ТЕПЕРЕШНЬОГО ЧАСУ, ЯКІ ЗАКІНЧУЮТЬСЯ НА ПРИГОЛОСНИЙ ТА ГОЛОСНИЙ

1. Aşaadaki teksti yazın. Şindiki zamanda işlikleri bulup, altlarını çizin, onnarın zaman hem üz afikslerini nişannayın.

Küüyün kenarında var bir bayırcık. Kışın orada bütün gün işidiler şamatalı uşak sesleri. Todi hergün şkoladan gider orayı kızak kaymaa. Bayırcın yanında o buluşêr kendi dostlarınnan. O dostlarınnan bilä piner bayır tepesinä. Bu balaban erceezdä Todi, kızaa oturup, uçêr, lüzgär gibi, aşaa dooru. Kızak kaymasına Todi güler, seviner, şaka söleer. Onun ardından kayêrlar dostları da. Aşaada bulunêr başka uşaklar, angılarında kızak yok.

Onnar bekleerlär bayırcıktan inän kafadarlarını. Todi dostlarınnan kaydıynan aşaa, toplaşêr aşaaada bulunan uşaklarlan. Çocuklar annaşêrlar, ani vereceklär kızaklarını te onnara, kimdä kızak yok.

kızak – санчата
şamata – шум, галас
toplaşêr – збирається

2. Aşaadaki tablişayı enidän tefterlerinizä geçirin, işliklerin temellerini, zaman hem üz afikslerini çizgicik aşırı yazın, bakarak verilmiş örnä. Afiksleri nişannayın.

Örnek: dur-êr-ım, çal-êr-ım, soy-êr-ım, tut-êr-ım, sat-êr-ım.

Konsonnan bitän kalın vokallı işliklerin diişilmesi

Birlik sayısı

üzlär	dur	çal	soy	tut	sat
I.	durêrım	çalêrım	soyêrım	tutêrım	satêrım
II.	durêrsın	çalêrsın	soyêrsın	tutêrsın	satêrsın
III.	durêr	çalêr	soyêr	tutêr	satêr

Çokluk sayısı

I.	durêrız	çalêrız	soyêrız	tutêrız	satêrız
II.	durêrsınız	çalêrsınız	soyêrsınız	tutêrsınız	satêrsınız
III.	durêrlar	çalêrlar	soyêrlar	tutêrlar	satêrlar

3. Yukardaki tablişaya bakarak, diiştirin şindiki zamanda te bu işlikleri: al, bul, aç, say, şaş, dat, otlat.

4. Aşlaadaki teksti okuyun, ayırıp içindän işlikleri konsona bitän kalın vokalların, koyunuz kaçırılmış bukvaları.

Bayırların arasından ansızdan g..ründü bir bo.. bulut. O sansın baktı kır üstünä deyeräk: «Bän hazırım», da dürdü kendisini. Birdän (birä) uslu havada nesä koptu, bü(ü)k lüzgär çıktı da o şamataylan hem sııklıklan başladı dönmää kır üstündä. Osaat otlar hem bıldırkı ç..rlannar fıştırtı kaldırdılar, yol üstündä alka gibi kalktı toz, sora tozlar kır üstünä kaçtılar, ardına taşı..arak samannarı, çekirgeleri, tüüleri. Tezdä tozlar, bir kara dönär direk olup, gökä do(o)ru kalktılar, da günü, duman gibi sardılar. Kır üstündä oyanı (buyanı), köstekleneräk hem atlayarak, başladılar kaçmaa koraylar. Korayların biri tozlara karıştı, o da başladı dönmää, nasıl bir kuş, sora uçtu gökä. Tezdä çimçirik çaktı, gök gürüldedi, hızlı başladı ya(a)mur ya(a)maa.

Konsonnan bitän incä vokallı işliklerin diişilmesi

Birlik sayısı

üzlär	gez	dök	eş	geç	iç
I.	gezerim	dökerim	eşerim	geçerim	içerim
II.	gezersin	dökersin	eşersin	geçersin	içersin
III.	gezer	döker	eşer	geçer	içer

Çokluk sayısı

I.	gezeriz	dökeriz	eşeriz	geçeriz	içeriz
II.	gezersiniz	dökersiniz	eşersiniz	geçersiniz	içersiniz
III.	gezerlär	dökerlär	eşerlär	geçerlär	içerlär

5. Aşaadaki teksttän, işlikleri bulup, tefterlerä yazın, onnarın zaman hem üz afikslerini nişannayın.

Nastradin kırêr bir küp. «Ne yapmaa sanki bu kırıntılarlan, – düşüner o, – sıbıtmaa kıyamêêrım». Toplêêr o kırıntıları, düüyer onnarı, islää ezer, toz olunca.

Tozu bir torbacaa koyêr da gider satmaa. Gezer küü içindä, baarakak: – Satêrım patkan otravası! Alın, kimä läázım!

İşider bu lafları bir zengin adam, angısının evindä varmış çok patkan. Kaçarak çıkêr, satın alêr bütün torbacı. Nastradin sevinmeliktän evä yollanêr.

P. Çebotarä görä

6. I. Aşaadaki lafbirleşmelerini yazın, işlikleri infinitiv formasında bulup, kurun onnarın birinci üzdä şindiki zamanını, afiksleri çizgicik aşırı yazın, verilmiş örnää kullanarak. II. Düzün nişannı laflarlan cümlä, göstereräk vokal dönmesini.

Örnek: kesmää – kes-er-im.

Kesmää aacın kuru dallarını, silmää yannış yazıları, ihtârı sokaktan geçirmää, aacın gölgesindä oturmaa, gölmeenin sökük erlerini dikmää, uroklarda üüredicileri dikkat seslemää, yaamurun dinmesini beklemää, dar köprünün üstündän geçmää, çöşmedän suuk su içmää

7. Düşünün da yazın tefterlerinizä 15-20 işlik konsona bitän kalın hem incä vokallarlan, iki ayrılmış işliklän düzün cümlä.

§ 19. VOKALLAN BİTÄN İNCÄ HEM KALIN VOKALLI İŞLİKERİN DİŞİLMESİ ŞİNDİKİ ZAMANDA

ВІДМІНЮВАННЯ ДІЄСЛІВ ТЕПЕРЕШНЬОГО ЧАСУ, ЯКІ ЗАКІНЧУЮТЬСЯ НА М'ЯКІ ТА ТВЕРДІ ГОЛОСИ

1. Okuyun şiiri demekli hem duygulu. Açıklayın onun temasını hem öz fikirini.

NEREYÄ KİM GİDER

Nereyâ kim gider,
oraya etişer.
Kim gider çukura,
çukura o düşer.
Kim gider hodullaa –

geçer pipileri:
Başı – bir boş fıçı –
görünêr dipleri.
Kim gider kanaatlaa –
olêr aar hem gamsız,

kim gider dorulaa –
olêr dinç hem raatsız.
Kim yaşêêr zaametsiz –

üürener süzülmää.
Dolayda sa dünnä
savaşêr düzülmää.

D. Kara Çoban

- Var mı bu şiirin içindeliinnän hem «Ne ekecän – onu da biçecän» söyleyişin içindeliinnän baalantı. Bulun başka söyleyişlär dä, angıları açıklasınnar avtorun bu bakışını, pozitiyasını hem yaşamak kuralını.
- Açıklayın, söyleyişin «Nicä yapacan – ölä dä bulacan» var mı ilişkili bu şiirlän? İnandırın dooruluunuzu.

2. Aşaadaki tablişadan işlikleri tefterlerinizä geçirin,onnarın temellerini, zaman hem üz afikslerini çizgicik aşırı yazın, bakarak verilmiş örnää.

- Kaç konson sesi var gagauz dilindä?
- Sıralayın sesli konsonnari. Neçin onnara sesli deniler?
- Söläyin sessiz konson seslerini. Neçin onnara sessiz deniler?

 Birlik sayısı						
üzlär	işlä	kireçlä	üflä	gii	eri	büü
I.	işleerım	kireçlee- rim	üfleerim	giyerim	eriyerim	büüye- rim
II.	işleersın	kireçleer- sin	üfleersin	giyersin	eriyersin	büüyer- sin
III.	işleer	kireçleer	üfleer	giyer	eriyer	büüyer
Çokluk sayısı						
I.	işleeriz	kireçleeriz	üfleeriz	giyeriz	eriyeriz	büüyeriz
II.	işleersi- niz	kireçleer- siniz	üfleersi- niz	giyersi- niz	eriyersi- niz	büüyer- siniz
III.	işleerlär	kireçleer- lär	üfleerlär	giyerlär	eriyerlär	büüyer- lär

Örnek: işle-er-im, kireçle-er-im, üfle-er-im, gii-yer-im, eri-yerim, büü-yer-im.

- Neçin diişilmektä **işlä, kireçlä, üflä** işliklerdä **ikişlär ee** yazılêr?
- Neçin işliklerin **gii, büü** diişilmesindä zaman afiksleri **-yer y** (yotlan) yazılêr?
- Neçin işliin **eri** diişilmesindä şindiki zaman afiksleri **-yer y** (yotlan) yazılêr?

3. Yukardaki tablişaya bakarak,aşaadaki vokalları bitän işlikleri şindiki zamanda diiştirin: **seslä, dii, i, düü, çinä, kürü, sürü.**

4. Aşaadaki vokalları hem konsonan biten işlikleri değiştirin şimdiki zamanda: yıka, sakla, beklä, sor, sil, sıbt, çıkar, şişir, çeket, kay, işit.

5. Aşaadaki cümeleri yazın, onlarda bulun şimdiki zamanda kullanılan işlikleri da söyleyin, hangi üzdä hem sayıda onnar bulunêrlar. Afiksleri nişannayın.

- Geçmeer çok vakıt, panayıra girer bir bölük insan.
- Yazın şkolacılar büyük havezlän baalarda işleerlär.
- Zena kaku inäa saayêr.
- Beşä dört koyêrım, da olêr dokuz.
- Saacıykalar ineklerä ot taşıyêrlar.
- Uroklardan sora ne zaman evä etişersin?
- Siz annêêrsınız mı, ne bän söyleirim?

6. Aşaadaki işliklärän, birär cümlä düzüp, tefterlerinizdä yazın.

Koruyêr, soluyêrız, uurêêr, vererim, kesersin, düzeldersin, gösterer, yapêr, süüner.

7. Aşaadaki tekstin parçasını yazın. Şimdiki zamanda işlikleri bulup, altlarını çiziniz, onların zaman hem üz afikslerini nişannayın.

HATIRSIZ BEYGİR

Böleyä deer insan: yaparsan körlük başkasına, yanarsın kendin dä ondan...

Nicä geçer yaşamakta, panayıra gitmedään olmaz: nezaman orada satêrsın, nezaman da birbişey alêrsın.

Geler sıra, açan küüyümüzä birisi, angısına deerlär Panti, kararlêêr sat-sın beygirini – Karamanı. Bıkmış ona: kartmış hem yufkaymış. Kendi kararını o karısına açıklêêr:

Bilermiysin ne, Mani, biz läázım kurtulalım Karamandan. Ama nesoy yapmaa, ani o satılsın, zerä görersin kendin dä: onun iyeleri fırlêêr, kamçılamaadan taligayı çekämeer.

Ölä, Panti, ölä, pek dooruysun, – cuvaplêêr karısı, çekip aşaa çemberini, sansın azetmemiş kendi dä bu laflarından. – Bu işi läázım yapmaa karannıkta.

Babunun lafı «karannıkta» işleer Pantiyä. Da o girişer hazırlanmaa beygiri satmaa: yıkêêr, tarêêr onun elesini, dider, doorudêr kuyruunu, koyêr onnara birkaç kırmızı iplicäk, nazarlanmasın deyni. Bir afta doyurêr onu islää, hiç koşmêêr beygiri. Geler kendinä Karaman, da başlêêr görünmää dädunun gözünä, ani beygir satılacak panayırdä.

körlük – погана справа, шкода
kararlêêr satsın – вирішує продати
yufka – слабкий, немічний

8. Verilmiş tablițadan işlikleri tefterlerinizä geçirin, onnarın *temellerini*, *zaman* hem *üz* afikslerini çizgicik aşırı yazın, kullanarak örnää. Afiksleri nişannayın.

Birlik sayısı

üzlär	salla	çalka	kolla	taşı	sıı	kuu
I.	sallêêrım	çalkêêrım	kollêêrım	taşıyêrım	sııêrım	kuuêrım
II.	sallêêrsın	çalkêêrsın	kollêêrsın	taşıyêrsın	sııêrsın	kuuêrsın
III.	sallêêr	çalkêêr	kollêêr	taşıyêr	sııêr	kuuêr

Çokluk sayısı

I.	sallêêrız	çalkêêrız	kollêêrız	taşıyêrız	sııêrız	kuuêrız
II.	sallêêrsı- nız	çalkêêrsı- nız	kollêêrsı- nız	taşıyêrsı- nız	sııêrsınız	kuuêrsı- nız
III.	sallêêrlar	çalkêêrlar	kollêêrlar	taşıyêrlar	sııêrlar	kuuêrlar

Örnek: salê-êr-ım, çalkê-êr-ım, kollê-êr-ım, taşı-yêr-ım, sıı-êr-ım.

Bakıp yukarkı tablițaya, söläyin:

- Neredän işliklär **salla**, **çalka**, **kola** şindiki zamanda ikişär êê kabul ederlär?
- Neçin işliin **taşı** şindiki zaman afiksi -yêr y (yotlan) yazılêr?
- Neçin işliklerin **sıı**, **kuu** diişilmesindä zaman afiksleri -êr y (yotsuz) yazılêr?

9. Yukardaki tablițaya bakarak, diiştirin aşıadaki kalın vokallan bitän işlikleri: *oyna*, *kazı*, *anna*, *oku*, *solu*, *saa*, *suu*.

10. Koyun kaçırılmış bukvaları verilmiş laflara. Annadınız onnarın dooru yazılmasını.

11. Yazın teksti tefterlerinizä. Yapın morfema analizi işliklerä vokallan bitän.

BÜRÜNCÜK

Çok gözäl işlär yaparmışlar gagauzlar bürüncüktän. Bu çok eski bir zanaat gagauzlarda. Bürüncük yapmak için böcek büüderlär, koza bakêrlar. Koza bakmak için ayırêrlar bir temiz oda, orada yapêrlar

Gagauzlar eskidän kullanêrlar koyun yapaasını.

*Jurnal*dan

bürüncük – шовк

zanaat – професія, ремесло

koza – кокон

temiz odası – чиста кімната

kamıştan katlar – поверхи з очерету

dut yaprakları – листя шовковиці

§ 20. GELECEK ZAMAN. MUTLAK GELECEK ZAMAN. BELLİSİZ GELECEK ZAMAN МАЙБУТНІЙ ЧАС. МАЙБУТНІЙ ОЗНАЧЕНИЙ ЧАС. МАЙБУТНІЙ НЕОЗНАЧЕНИЙ ЧАС

1. Okuyun tekstin parçasını demekli. Açıklayın temasını, öz fikirini, söz tipini hem stilini.

DUT İMEKTÄ

Ganilerin Harman aulunda var bir büyük dut aacı. Her yılın o aac yapardı ii kara dutlar, bal gibi tatlı, hem okadar çok olardı, ani bütün maalenin uşakları etiştirämäzdilär, onnari iyip, bitirmää. Dutlar erken olmaa başlaardılar. Başka erdä, bekim, ancak taa kızardılar, ama Ganilerin dudu artık kararardı. Dutlar olardılar döl-döl. Mayın bitki-sindä iki döl kararardı, bunnardılar erkencilär, kirezlärlän barabar

olannar, sora olardı iki döl, taa sora üçüncü, dördüncü... da hep ölä dut vardı bütün yaz hem git-gidä hep taa tatlı, taa mezelli olardılar. Elbetki, ilkin olmuş dutlara toplanardı çok uşaklar komşulardan da, uzak maalelerdän dä.

Ganicik da kabardı, ani onnarda ilkin olmuş kara dut vardı. Sora, açan başlardılar olmaa kirezlär, zerdelilär, eriklär – dutlar, nekadarda islää olsalar, kalardılar bir tarafa. Ama şimdi, açan dışarda olurdu hava sıcak, Ganinin malisi açardı aula tokatçı da hepsi uşaklar, kim gelärdi dut imää komşulardan hem Gani da Veliylän hem Koliylän, gidärdilär dut aacın altına. Çocuklar pinärdilär aaca da orada, en iilelerini ayırıp, aazlarına atardılar. Ama küçüklerinä deyni, kim pinämäzdi yukarı, silkärdilär üklü dallarda dutları erä. Aacın da altına Sofi babu döşemişti bir pala da sımarlardı uşaklara:

– Palacın üstündän ayırın kendinizä dutçaaz, erdän imeyin, onnar tozlu. Ayırın, yavrularım, en iilerini, – deyärdi yalpak babu, – ama, ne kalacak, korkmayın, zän olmayceklar. Onnarı da var kim isin, sizin ardınıza ördekleri kolverecäm.

N. Baboglu

Gelecek zamanın var iki forması: **mutlak gelecek zaman** forması hem **bellisiz gelecek zaman** forması.

Zamana, angısında işlem mutlak olacak yada tamannanacak, **mutlak gelecek zaman** deniler: okuyacam (mutlak), yazacam (mutlak), alacam (mutlak), verecän (mutlak), gidecek (mutlak), girecek (mutlak).

Mutlak gelecek zaman -acek(yacek), -ecek(yecek) afikslerin yardımınan kurulär.

Mutlak gelecek zamanda işliklär diişilmektä pay olêrlar iki bölümä: **konsonnan bitennerä** hem **vokallan bitennerä**:

Ver, dur, git, sat, bak, çek, sus, in – **konsonnan bitennär**;

Tanı, topla, seslä, eri, elä, yama, kuru, solu – **vokallan bitennär**.

2. Okuyun teksti, bulun onun tipini, stilini, temasını. Ayırın içindän işlikleri şindiki zamanda da diiştirin onnarı işliklerä gelecek zamanda, belli edin onnarın afikslerini. Yazın bu işlikleri tefterlerinizä.

DAYVİNG UKRAİNADA.

DAL O ŞAŞILACAK DENİZ ALTI DÜNNESİNÄ!

Ekstrimi sevensär artık denedilär hepsiciini iilenmelerin çeşitlerindän. Ama şivik hem faydalı vakıdı var nicä geçirmää diil sade kuruda, ama su altında da. Kär bu neetlän dübüdüz dünnedän toplanêrlar dayvingi sevensär da enseerlär türlü derinnikleri.

Statistika gösterer – dayving zanaatı yıl-yıldan olêr pek populär, nicä bir meraklı vakıtgeçimi. Ukrainada var pek çok inters erlär dayving için deyni nicä eni çekedän dayvingçilerä, ölä dâ artık becerikli dayverlerä. Ama te onnar, kim bir da kerä denemedi kendisini

dayvingtä, lääzım bilsin, ani bu diil sade iilenmək için bir zanaat, ama o var bütün bir kultura, angısının yaşêêrlar insannarın çoyu. Dayvingin var türlü çeşitleri: Fridayving, Skuba-dayving hem rekreasyon dayvingi.

Fridayvinglän zanaatlaşêrlar profesionallar. Dalarak derinnäa, hep o vakıt ta lääzım soluunu tutturdaysın. Bölä tehnika isteer maska, trubka, lastı kullanmasını, önemni birtaane da isteyiş – soluunu tutturtmaa. Bölä dayving çeşitinnän sade zanaatlaşêrlar fit usta dayverlär. Onnar var nicä dalsınnar derinä soluunu tutarak 10 minuta kadar, hem devamnı da rekord su altında soluksuz tutêr 11 minut 35 sekund.

Skuba-dayvingi – o dayvingin çeşitlerindän birisi, açan dalêrlar derinnäa akvalanglan. Skuba-dayvingini taa sık kullanêrlar dayverlär, neçin ki var nicä su altında raat-raat üzmäa da hoşlanmaa bu erlerin gözelliklerinnän hem deniz yaşayannarınnan.

Rekration dayvingi – hem ilin, hem kolay dayvingin çeşitlerindän. O düşünölmüş eni çekedennerä deyni hem te onnara, angıları bir da kerä taa denememişlär kendilerini dayving zanaatında.

Şindi ukrainalılar taa sıkça giderlär dayvinglän zanaatlaşmaa Odesä. Dayving klublarından birisi bulunêr «Lanjeron» pläjında yan-naşık delfinariylän «Nemo». Bu klubta dayvingä üürenmäa var nicä barabar delfinnärlän.

Çoyu dayverlerdän dolaşêrlar Malinskiy karyeri. Severlär dalmaa bu erä o esap için, ani onun dibindä var çok meraklı işlär. Karyer bulunêr 100 km Kievin bir tarafına, kurulmuş ta 2000-ci yıllarda. Onun raskopka vakıtlarında, speşialistlär bulmuşlar türlü şaşılacak obyektləri: skat balıkların skeletlerini, akulaların dişlerini hem başka. Onuştan dayverlär büünkü günä kadar dolaşêrlar burasını umutlan nesaydı şaşılacak bulmaa. Karyerin diil büyük derinnii – 16 m, ama onun dibindä bulunêr bir küçürek muzey. Daldıynan dibinä, siz var nicä göreysiniz motoşiklayı faytoncuunnan, buulmuş statuyaları, kancayı, puşkayı, deniz altı gemisini.

Var nicä demäa, ani su altında bulunmak – o var bir fasıl hal durumu hem isteer büyük kuvet harcamalarını psihologiya hem emoşiya hal durumun kantarlaşmasının. Dalarsaydınız seftä, tutunuz aklınızda, ani düşmeer panikayı kaldırmaa! Kär korku ilk dalmakta olêr hem büyük baş faktor tormuzu. Ama onu lääzım bastırmaa.

Üörenmää dalmaa derinnää, ilktän sizä görünecek bir zor proşes, ama hepsi bu zaametlär çıkışaceklar okadar boş hem küçücük, açan siz dalaceynız o şaşmalı deniz dibin dünnesinä.

S. Kabanov. Çevirdi Tina Sürma

şaşılacak – незвичайний

sevennär – любителі

çeşit – вид

kanca – якір

zanaatlaşmaa – займатися

vakıtgeçimi – проведення часу

deniz altı gemisi – підводний човен

baş faktor tormuzu – головний стримуючий фактор

iilenmelär – розваги

derinnik – глибина

birtaane – єдине

hal durumu – стан

eni çekedennär – новачки

Bilersiniz mi siz?

Odestä «Lanjeron» pläjin dolayanında bulunêr pek meraklı bir muzey su altında. Onu kurdular 2012-ci yıllarda. Denizin dibindä 10 metranın derinniindä bulunêrlar türlü eksponatlar, angıları durêrlar 300 metra kadar kenardan. Bu muzeyi düzdülär maasuz turistlerä deyni hem sevennerä üörenmää deniz dibin dünnesini.

Denizin dibindä bulunêrlar tarih izmetçilerin skulpturaları, evelki greklerin skulpturaları, buulmuş kancalar hem çok başka işlär. Bitki vakıtlarda muzeydä peyda olêrlar taa çok eni eksponatlar. Bu işlär olêrlar dayverlerin yardımınan, angıların cannarını bu erlär brakmêêrlar raada. Onuştan, bulundukça bu muzeydä, siz kabledeceyeniz diil sade eni emoşıyaları, ama var nicä göreysiniz su altında gözäl renkli skalaları da. Bu muzeya var nica düşmää yaz vakıdı angı saatta istärseydiniz.

3. Okuyun teksti, yazın. Mutlak gelecek zamanda işlikleri bulup, çizsin altlarını hem söläyin, angı üzdä, sayıda durêrlar.

GEZİ

Biz pazara gidecez geziyâ kıra. Üüredici gösterecek, neredä ne büüyêr, angı işlär artık yapılmış, angı kulturalar toplanmış, angıları ekildi hem dikildi güzün; annadacek, neçin bu kulturalar ekilecek güzün hem siiredecez yangında bulunan tabiatı.

İmektän kaarä bân koyacam torbama foto aparatımı da. Koli alacak yanına topu da biz, iki komanda olup, çayırda oynayacez biraz futbol, dinnenecez. Pek gözäl geçirecez pazarı.

N. Baboglu

gezi – прогулянка, екскурсія

kultura (terekä kulturası) – посівна рослина

Zamana, angısında işlem gelecek zamanda olacak, ama diil belli ne-zaman, **bellisiz gelecek zaman** deniler: *alar, satar, bakar, yapar, gidär, verär, saklayar, bekleyär, iyär, gömär, eriyär* h.b.

Bellisiz gelecek zaman -ar (yar), -är (yär) afikslerin yardımınan kurulêr.

Bellisiz gelecek zamanda işliklär diişilmektä pay olêrlar iki bölümä: **Konsonnan bitennerä** hem **vokallan bitennerä**:

Al, sat, bak, yap, git, ver, göm, dur, koy – **konsonnan bitennär**;

Sakla, gi, pakla, di, yokla, seslä, büü, düü, beklä, eri, tanı – **vokallan bitennär**.

4. Okuyun verilmiş işlikleri. Bulun işlikleri, angılar bellisiz gelecek zamanda da çizin altlarını. Bu işliklärlän kurun birär cümlä da yazın tefterlerinizä.

Alêr, vermää, koymuş, kaldır, okuyacam, gelär, durmuş, gidär, okuyar, sayar, katlamış, doyurar.

5. Yazıp işlikleri, yapın morfema analizi laflara. Aazdan söläyin angı üzdä hem sayıda durêrlar verilmiş işliklä. Belli edilmiş işlikleri diıştirin üzlerä görä.

1) Variant I – mutlak gelecek zaman

Variant II – bellisiz gelecek zaman

2) Güläriz, sevecek, duracam, paklayar, gidärlär, soluyaceklar, durarsın, bakarım, baaracınız, koyar, kaldıracan, oturacez, sesleyecäm.

6. Düzün prezentațiya «Nesoy aaçlar büüyerlä bizim aulda?» annadın, ne bilersiniz bu aaçların faydalı için.

7. Çevirin cümleleri ukrain dilindän gagauz dilinä. Yarıştırın işlikleri.

1. Любо ти спатимеш, поки не знатимеш, що то печаль. 2. Я на гору круту, крем'яную буду камінь важкий підіймать. 3. Може, квіти зійдуть – і настане ще й для мене весела весна. 4. Вигострю, виточу зброю іскристу. 5. Будуть приходити люди, вбогі й багаті, веселі й сумні, радощі й тугу нестимуть мені, їм промовляти душа моя буде (*Із творів Лесі Українки*).

вбогі – fukaara
душа – can, ruh

любо – tatlı uyku
зброя – silâh

8. Okuyun teksti. Çıkarın tekstin içindän işlikleri, koyup onnarı mutlak gelecek zamanda hem bellisiz gelecek zamanda. Koyunuz kaçırılmış işlikleri.

Örnek: yaparmış – yapacak – yapar.

KÖR KUŞ

Var bir evelki söyleyiş, ani kör kuşun yuvasını Allaa Bu söyleyişin dooruluunu ... avcının biri, angısı ... bana, nicä o avda bir kerä saçma ... çil sürüsünä. Kendi gözlerinnän ... , nicä kuşun biri ... erä. Gitmiş biraz ileri, aaramış, aaramış da ... bir ölü çil. Atmış onu bir tarafa da çeketmiş ileri dooru urulmuş çili aaramaa. Ama ölä dä Sora genä almış elinä o «ölü» çili da ..., ani o diri, çünkü sık-sık düülärmiş ürecii. Ozaman o annamış, ani kuş kör da kendibaşına ..., öbür kuşlar uçtuynan, o kuvetsiz düşer erä, taa öbürleri onu bulmayınca.

Annadıynan bunu, avcı usulcuunnan ... kuşu erä da kefi heptän ..., çünkü duymuş kendisini da kabaatlı bu kuşçaazın körlüktä yaşamasına. Bundan sora avcı ... tüfää omuzuna da doorulêr evä.

Yardımcı laflar: yaparmış, düşmüş, urêr, annattı, bulamamış, uçamêêr, annamış, inandırdı, görmüş, koyêr, atmış, bozulêr, bulmuş.

§ 21. VOKALLAN BİTÄN İŞLİKLÄR ЙОТОВАНА ФОРМА ДІЄСЛІВ

1. Okuyun teksti. Bulun cümlelerin baş paylarını.

HADİ, KAYMAA GİDECEZ!

Koli baardı Örgiyä:

– Bän şindi alacam kızaamı da gi-decäm dereyâ kaymaa. Orada çocuklar çoktan şamata kaldırêrlar. Sän da alacan mı kızaanı, osaydı ikimiz benimkisindä mi kayacez?

– Almayacam, Koli, – baardı Örgi uzaktan. Benim kızaamın bir tabanı kırıldı.

– Dur, Örgi, bän cöbimä bir parça ekmek koyacam, bekim da acıkacez.

– Sän da alatlama ozaman, – demiş Koli. – Bän dä girecäm maazaya da çıkaracam birkaç alma, kemirecez kayarkan.

➤ Nicä diişilerlär vokalları bitän işliklär?

 Birlik sayısı				
üzlär	aara	pakla	eklä	eri
I.	aara-yaca-m	pakla-yaca-m	ekle-yecä-m	eri-yecä-m
II.	aara-yaca-n	pakla-yaca-n	ekle-yecä-n	eri-yecä-n
III.	aara-yacek	pakla-yacek	ekle-yecek	eri-yecek
Çokluk sayısı				
I.	aara-yace-z	pakla-yace-m	ekle-yece-z	eri-yece-z
II.	aara-yaca-nız	pakla-yace-nız	ekle-yece-niz	eri-yece-niz
III.	aara-yacek(-lar)	pakla-yacek(-lar)	ekle-yecek(-lär)	eri-yecek(-lär)

2. Okuyun verilmiş işlikleri. Diıştirin onnarı mutlak gelecek zamanda oluşluk çalımında sayılara hem üzlerä görä. İşliklerin köklerini hem afikslerini nişannayın.

Denemää, seslemää, kazımaa, solumaa.

3. Okuyun lafları. Bulun vokalları bitän dördär işlik da diıştirin onnarı mutlak gelecek zamanda sayılara hem üzlerä görä. İşliklerin köklerini hem afikslerini nişannayın.

Atlamaa, eklemää, düzmää, bozmaa, kurumaa, silmää, örümää, solumaa, dalamaa, üzmää, burmaa.

	1-inci nasaat
Tutun aklınızda bu işliklerin diışilmesini: <i>yarmaa – yaramaa, bilimää – bilemää, kurmaa – kurumaa, dalmaa – dalamaa, kazmaa – kazımaa, solmaa – solumaa, kapmaa – kapamaa, taşmaa – taşımaa, yıkmaa – yıkamaa, susmaa – susamaa, örmää – örümää, sürmää – sürümää, bulmaa – bulamaa, uymaa – uyumaa, denmää – denemää, aarmaa – aaramaa, büülmää – büülemää</i> h.b.	
Örnek: bil – bilecek, bilä – bileyecek; kur – kuracak, kuru – kuruyacak; sol – solacak, solu – soluyacak; taş – taşacak, taşı – taşıyacak; yık – yıkacak,	

yıka – yıkayacak; **sus** – susacak, **susa** – susayacak; **bul** – bulacak, **bula (bulaştırmaa)** – bulayacak; **uy** – uyacak, **uyu** – uyuyacak; **den** – denecek (buna dener saat), **denä** – deneyecek (kuvedini); **aar** – aaracak (başım), **aara** – aarayacak (keçiyi); **büül** – büülecek (olacak taa büük), **büülä** – büüleyecek (büücüyka büülemiş).

Bu işliklerin bir bölümü diişiler, nicä konsonnan bitän, öbür bölümü dä diişiler nicä vokallan bitän. Şaşırmanın onnarı. Onnar diil birköklü.

4. Nasaatta verilmiş lafları(kimisini) kullanın cümle kurmakta da açıklayın onnarın başkalanmasını kendi eşlerinden.

Örnek: Petri dün denemiş kendi kuvedini güreşmekte. Bu titrusun birinä dener limon, birisinä dä – portokal.

Sade uzun vokallan bitän işliklerin: *uu, duu, buu, kuu, suu* hem *tu* köklän afksin arasında *y (yot)* peydalanmêêr, yazıda da yazılmêêr: *uu-acek, duu-acek, buu-acek, kuu-acek, suu-acek, tu-acek*.

Örnek: *uuacam, duuacam, buuacam, kuuacam, suuacam, tuacam*.

Ama laflarda: *saa, yaa* – peydalanêr *y*.

Örnek: *saayacam, yaayacam*.

1) Diıştirin verilmiş işlikleri üzlerä görä;

2) düzün lafbirleşmeleri.

Uu, duu, buu, kuu, suu, tu, saa, yaa.

5. Yazın cümleleri tefterlerinizä. Skobalarda verili işlikleri mutlak gelecek zamanda koyun.

1. Vasi saatlan (beklä) bakasını derä boyunda, ama o ölä dä gelmemiş.

2. Çocuklar kol-kola (tutun) da (git) sport meydanına.

3. Bizim aulda (büü) çok meyva aacı.

4. Üüredici, (koy) jurnala bu urokta beş onnuk.

5. Bu zararlı uşaktan saklayacam hepsini oyuncakları, zerä kırıp-falêêr onnarı.

6. Sıcak sobanın üstündä mumnar (eri).

§ 22. İŞLİKLERİN GEÇMİŞ ZAMANI. MUTLAK GEÇMİŞ ZAMAN

МИНУЛИЙ ЧАС ДІЄСЛІВ. МИНУЛИЙ НЕОЗНАЧЕНИЙ ЧАС

1. Okuyunuz teksti demekli. Annadınız cümlelerin baalantıları için. Düzünüz bu tekstä sadä plan. Annadınız plana görä teksti sıradan. Ayırınız teksttän işlikleri da yazınız onnarı tefterlerinizä, belli ediniz onnarın formalarını.

TARLADA

İlkyazdı. Sokaklarda artık çamur azaldıydı, olmuştı yolcaazlar. Ganilerin aulundan görünürdü küüyün kenarında toloka, orada da artık sade çukurlarda biyazardı çat-pat bitki eriyän kaarlar, ama bir-iki gün kararan boş erlär artık eşerirdilär, başlamıştı çimen büümää. Ganinin malisi, Sofi babu, çıkıp aula, koyup elini annısına, bakardı kıra da doyamazdı şaşmaa:

– Mari, bir güncääz sıcak urdu da tolokaya sansın eşil boya attılar! Dün Yalpu yamacı karaydı, bu gün artık em-eşil olmuş. Gani da, ani malisindän siirek ayrılırdı bu sıra da yanında buluunduu zaman sordu:

– Kim eşil boya attı?

– İlkyaz, ilkyaz, çocuum... kim biler, ne çok çiidem çiçekleri, olmalı, şindi kenarda bizim tolokada.

– Mali, – dedi Gani, – hadi, gidip, toplayalım o çiidemneri.

– Dur, yavrum, taa biraz büü da ozaman gidecän. Çiidemä gider delikannı kızlar hem olannar.

Gani pek istärdi taa tez büüsün, çok işlär adardı ona malisi, ama hep deyärdi, büüsün da ozaman.

– Öbürgünä, – uzattı Sofi babu lafını, – olacek üz on...

– Nasıl üz on? – sordu Gani.

– Te üz on, deerlär, tarlanın başına kon!

– Nasıl ma, mali, insannar uçsun, onnarda kanat yok.

– Diil, çocuum, sayılêr insan artık gider da tarlasını sürmää, ek-mää başlêêr. Tâ senin da bakan artık hazırlamış puluu, dün çalkadı toomnuu, öbürgünä kıra çıkacak ekmää. Boban– çoban, ama bizim da var tarlamız. Koyunnarda iş başlayınca çiftçilik ta yapêrız.

N. Babogluya görä

Zamana, angısında işlem artık olmuş, geçmiş yada lââzımmış olsun, **geçmiş zaman** deniler.

Zamana, angısında işlem mutlak olmuş, bitmiş, tamannanmış, **mutlak geçmiş zaman** deniler: okudum, baktım, gördüm, geldim, verdim, koydum h.b.

Mutlak geçmiş zaman -dı, -di, -tı, -ti, -du, -dü, -tu, -tü, afikslerin yardımınan kurulêr: *al-dı, ver-di, at-tı, git-ti; doy-du, gör-dü, tut-tu,öp-tü* h.b.

Mutlak geçmiş zamanda işliklär diişilmektä bölünerlär iki bölümä: **konsonnan bitennerä** hem **vokallan bitennerä**.

İncä vokallı işliklerdä kökün son vokalı ä döner e vokalna: *Beklä – bekledim, kitlä– kitledim, eklä– ekledim.*

Seslä – sesledim-sesledin-sesledi-sesledik-seslediniz-sesledilär.

2. Koyunuz verilmiş işlikleri geçmiş zamanda.

Sal, sil, dur, koy, bak, baar, çiz, süpür, pakla, düş, yak, pin, yaz, çiinä, yısla, dök, iç, kaldır, yon, bil.

3. Okuyun bu yaratma parçasını. Ayırın tekstän mutlak geçmiş zamanda bulunan işlikleri, gösterin afikslerini. Bellili lafları diıştirin üzlerä görä.

NAŞEY OLSUN BU?

– Naşey olsun bu?

Gani ilktän sansın **korktu**, ama sora gördü onnarı, nasıl bir korayın altına saklandılar. Ačan taa islää baktı, orada iki tavşamcık sinärdi. Gani çıkardı kalpaanı da kapadı onnarı, savaşardı tutmaa, ama birisi, fırlayıp, kaçtı elinin altından. Öbürünü **etiştirdi** tutmaa da getirdi bordeyä. Taman bu zaman bobası da geldi küüdän.

– Baka, bän tuttum bir tavşamcık! – üündü o.

– O-o, ya ne gözäl küçücük! Korkmuş zavalıcık. Ne sık-sık soluyêr! Küçük kır tavşamcıklarına gagauzça göcen deerlär.

– Onnar ikiydilär, – söledi Gani, – ama birisini kaçırdım.

– Bunu da lââzım kolverelim. Anası, bezbollahi, aarayacak yavrusunu. Gani gitti da kolverdi göcencii koraylık içinä.

4. Okuyun şiiri «Yardım» demekli. Neyä terbieder bu şiir? Sıralayınız aazdan mutlak geçmiş zamanda işlikleri.

YARDIM

Mamuya yardım yaptım –
Yıkadım çanaa.

– Saa olasın, kızçaazım! –
O dedi bana.

Avşam ekmeeni yaptık,
Pek tatlı idik.
– Saa ol! – hepsimiz birdən
Mamuya dedik.
Yısladım çiçekleri,
Ot verdim koça.
Baka dedi hızlıca:
– Saa ol, çocucaam!
Bən istämedään kırdım
Bir gözäl çini.
Sora hepsinä dedim:
– Afedin beni.
Aramızda açıklık,

Saklamak hiç yok.
Yalana insan çoktan
Hepsicii kâr tok.

K. Vasilioglu

5. Düzünüz verilmiş işliklärlän cümlä.

Aaladı, taşıldı, çiinedi, idi.

6. Yapınız verilmiş cümleyä sintaksis analizi.

Bütün gün çocuklar çalıştılar aulun üstündä kaardan bir bayırcık yapmaa.

7. Bakıp resimä, düzünüz cümlä mutlak geçmiş zamanın afikslerin yardımınan «Nicä bən geçirdim günümü».

§ 23. BELLİSİZ GEÇMİŞ ZAMAN МИНУЛИЙ НЕЗАКІНЧЕНИЙ ЧАС

1. Okuyun teksti. Bulunuz tekstin öz fikirini. İnandırın.

Bir adamın varmış üç oolu. Onnar büüdüynän, adam demiş:

– Çocuklar, bän sizi büüttüm, üürettim, ama ileri dooru bakın kendi-kendinizi. Çıkmışlar kardaşlar küüdän da çatırıkta, pınarın yanında, biraz dinnenip, annaşmışlar, ani üç yıldan sora genä burada, bu gündä, bu saatta, buluşup, bakaceklar, kim ne kazanacak. Gitmişlär onnar herkezi kendi yolundan: birisi doorulmuş üülenä, ikincisi – günduusuna, üçüncüsü – batıya. Etişmişlär onnar saaseläm erlerinä. İkisi olmuş yazıcı bezirgennerdä, en küçüü dä – bir çorbacıda cırak. Geçmiş o üç yıl da genä buluşmuşlar kardaşlar o pınarın yanında. İkisi gelmiş valizalarla ellerindä, angıları doluymuşlar eni rubalarla hem parayla. Üçüncüsü, en küçüü, gelmiş elleri çöbindä.

– Sölä, ne kazandın, neçin boş ellän geldin? – sormuşlar agaları.

– Kazandım bän üç ceviz, – demiş en küçüü onnara.

Pritça

Zamana, angısında işlem artık geçmiş, olmuş yada lääzımmış olsun, ama diil belli nezaman olmuş hem işlemin olduuna garantiya verilmeer, **bellisiz geçmiş zaman** deniler.

Bellisiz geçmiş zaman -mış, -miş, -muş, -müş afıkslerin yardımınan kurulêr.

Örnek: al-mış, git-miş, yol-muş, gör-müş...

Bellisiz geçmiş zamanda işliklär diişilmektä bölünerlär iki bölümä: **konsonnan bitennerä** hem **vokallan bitennerä**.

- Ayırınız yukarkı tekstdän işlikleri bellisiz geçmiş zamanda. Annadınız onnarın dooru yazılmasını.

2. Verilmiş işlikleri koyunuz bellisiz geçmiş zamanda.

Aç, kuu, gör, tut, çek, ser, kes, ez, lafet.

3. Koyunuz kaçırılmış bukvaları, annadınız onnarın dooru yazılmasını.

Rozkanın palileri otluun içindäym..şlär.

Rozka nereyisä gitm..ş, ayırılm..ş palilerindän.

Uşaklar gidip ta al..rlar onun bir palisini, koy..rlar onu sobanın üstünä.

Rozka geldiynän, bir palisini bulam..r erindä da çeked..r ulumaa. Sora, palisini bulduynan, çeketm..ş ulumaa sobanın boyunda. Uşaklar indirm..şlär paliyi sobanın üstündän da verm..şlär Rozkaya.

Rozka onu dişlerindä erinä götürm..ş.

4. Düzün prezentațiya «Nesoy kulturalar büüderlär kırlarda bizim küüdä?» Kullanın aazdan sözünüzdä işlikleri.

5. Bakınız verili temalara küülär için da yazınız onnara görä bir literatūra yaratması, kullanarak aşıada verili planı. Kullanın yazılı sözünüzdä işlikleri türlü formalarda.

PLAN

1. Dmitrovka, Aleksandrovka, Kubey, Kurçu, Bolboka, Eski Tro-
yan – benim erim.

2. Severim bizim geniş kırları, zengin toprakları hem bol bereketleri.

3. Gagauz halkım. Çalışkan çiftçilär, şannı intelektuallar, yazıcılar.

4. Büünkü yaşamamız hem görünür geleceemiz.

6. Yazınız tefterlerinizä bu işlikleri neetlik geçmiş zamanda. Düzünüz iki-sinnän cümlä. Yapınız onnara sintaksis analizi.

Silkeceydi, everdiydim, evleneceydi, gideceydim, sorduıdu, alaceydi, taşıyaceydi, yazardı, paklardı, üüreneceydi, korktuıdu.

7. Bulun bu teksttä işlikleri geçmiş zamanda. Belli edin onnarın formalarını. Annadın teksti kısıadan, kullanarak işlikleri türlü formalarında. Nesoy söz tipindä bu tekst.

Gavril Arkadyeviçin Gaydarcının kolektiıyasına girdiydi fıkralar Nastradin Hoca için da. Bu kısa keskin fıkralarlan avtor bizä istedi göstermää insanın kalitelerini, yaptıklarını. İnsan herkerä bişey yapmaa deyni, lääzımmış, düşünüp ta yapsın, maa-na bulmaa diil lääzım, neçinki geleceymiş vakıt da bunnar hepsi sana döneceymişlär.

Nicä yapacan, ölä da görecän. Yaşamaa lääzım-mış birliktä, dostlukta. Herbir insanın var kendi kusurları, da diil lääzım gülmää bu işleri.

Avtor fıkralarını yazmıştı bir annaşılı, şıralı dillän.

Jurnaldan

8. Diıştirin üzlerä görä bu işlikleri bellisiz geçmiş zamanda. Yapın onnara morfema analizi.

Ayırılmış, yıkanmış, seslemiş, bakmış, saurmuş, soymuş, düzünmüş.

9. Yazın bu işlikleri tefterlerinizä. Nişannayın onnarın köklerini hem afikslerini. Nesoy formada onnar. Düzünüz ikisinnän sadä cümlä.

Annatmardı, annatmayardı, sözleşärdi, düzünärdik, alardık, raz-gelärdik, üürenärdi, yattırdık, seslettik, yıkayardı, yıkaardı, iyärdik, paklayardı, paklardı, giinärdik, kazardı, dikärdi.

Bilersiniz mi siz?

Kultura – o etiket, norma, standart adanın yaşamasında. Var çok türlü kultura soyu (çeşidi): söz kulturaşı, kendini kullanmak kulturaşı, imäk kulturaşı; okumak, seslemäk kulturaşı.

Kultura – o bir ölçü, kalıp, angısının dışanına düşmeer çıkmaa, çünkü ondan sora çekeder herbir yannışlıklar: acılamak, zeedä laf söylemek, inatlanmak, hatırsızlık, esapsızlık, suratsızlık.

10. Verilmiş işlikleri koyunuz bellisiz geçmiş zamanda.

Açıydı, salverdiydi, getirdiydi, başladıydılar, koyduydu, baktıydılar, kımıldanmaazdıydı, unuttuydular, çektiydi, verdiydi, sarmaştıydı, çözdüydü, örüdüydü, verdiydi, izin ettiydi, kaldıydılar, sardıydılar.

12. Yazın tefterlerinizä işlikleri çoktan geçmiş bellisiz zamanda. Nişannayın onnarın köklerini hem afikslerini.

Kapamıştım, utanmıştım, hatırlamıştım, çekmişti, yazmıştı, saklamıştım, aaramıştı, durmuştum, kemirmişti, taramıştım, tutmuştum, satmıştı, imişti, koymuştu.

§ 24. BİTKİSİZ GEÇMİŞ ZAMAN **МИНУЛИЙ ЗАКІНЧЕНИЙ ЧАС**

1. Okuyun teksti. Angı tipä görä düzülü teksti.

Çoktankı avcısı oturardı sundurmanın üstündä hem kemençesini gıcırdadardı. O pek sevärdi muzıkayı hem istärdi kendisi dä üürensin kemençedä çalma. Savaşardı o, buuşardı, ama çıkmaazdı onda, nicä lääzım. Dädu buna da sevinärdi, ani canını iilemää deyni var kendi muzıkası. Onun evceezin yanından geçärkän, kolhozçunun birisi dedi ona:

– Brak sän o kemençeyi da tutun tüfektän. Sendä tüfeklän taa ii çıkêr. Bän şindi hemen daada bir ayı gördüm.

Daada dädu çok vakıt, gezip, aarêêr ayıyı, ama hiç izlerini dä bulamêêr.

Yorulduynan, oturêr dädu bir kütmaa üstünä dinnenmäâ. Daada bir dä şıptırtı işidilmäzdi: birerdä bir dä dalcaaz çatırdamazdı, hiç bir kuş sesi dä işidilmäzdi. Bir dä dädunun kulaana işidiler: «Brın-n-n! Ölä bir gözäl ses, nicä struna ötmüş».

➤ Ne sebepä görä avcı ayıyı öldürmemiş?

Zamana, angısında işlem çok kerä tekrarlanmış, olmuş, bitkisiz **geçmiş zaman** deniler: *alardım, satardım, yapardık, gidärdik, oynardık / oynayardık, beklärdik / bekleyärdik, seslärdim / sesleyärdim* h.b.

Bellisiz geçmiş zaman düzüler bellisiz gelecek zamana **-dı, -di** afiksleri ekleyerek: *yatar-dı, konar-dı, kurar-dı, bükär-di; saklar-dı / saklayar-dı, beklär-di / bekleyär-di*.

Bitkisiz geçmiş zamanda işliklär diişilmektä pay olêrlar iki bölümä:

1) yotlu varianta: *soluyardı, sesleyärdi, sürüyärdi, taşıyardı* h.b.

2) yotsuz varianta: *seslärdi, beklärdi, aalardı, üürenmärdi* h.b.

birlik sayısı

çokluk sayısı

Bän paklardım, paklayardım

biz paklardık, paklayardık

Sän paklardın, paklayardın

siz paklardınız, paklayardınız

O paklardı, paklayardı

onnar paklardılar, paklayardılar

Bän seslärdim, sesleyärdim

biz seslärdik, sesleyärdik

Sän seslärdin, sesleyärdin

siz seslärdiniz, sesleyärdiniz

O seslärdi, sesleyärdi

onnar seslärtilär, sesleyärdilär

Yotlu variantta işliklerin kökün sonundakı **ä** vokalı döner **e** vokalına.

➤ Bulun işlikleri bitkisiz geçmiş zamanda. Açıklayın, neçin kimi işliklerdä kökün hem afiksin arasında uzun vokal peydalanêr.

2. Bakıp tablıtaya, verilmiş işlikleri diıştirin bitkisiz geçmiş zamanda üzlerä görä.

Variant I – oturmaa, düzmäâ.

Variant II – durmaa, küsmäâ.

3. Okuyun teksti, açıklayın onun temasını. Çıkarın teksttän işlikleri geçmiş zamandan, gösterin yazmakta onların dooru yazılmalarını.

MASAL İİLİK İÇİN

Yaşarmışlar bir küüdä iki kardaş – Todur hem Sandi. Onnarın bo-bası çobanmış. Onu hepsi bilärmişlär bu küüdä, neçinki tırlası onun pek büyükmüş.

Açan çocuklar küçükmüşlər, bobası dayma alarmış onnarı tırlaya da gösterärmış çobancılık zanaatın türlü işlerini: nicä saamaa koyunnarı, korumaa hem doyurmaa kuzucukları, neredä sürüyü taa islää otlatmaa, nicä ilkyazın kırkmaa koyunnarı, toplamaa yapaayı çuvallara. Uşaklar bobasını meraklan seslärmışlər.

Geçmiş yıllar. Bobası ihtärlemiş, dayma hasta yatarmış, siirek çıkarmış dışarı gezinmää, pak soluklan solumaa. Çarmış çocuklarını içeri da başlamış onnara nasaat vermää:

– Siz artık büüksünüz, yaşamalarınızı läázım düzäysiniz kendiniz. Sesläyin beni da savaşın yapmaa, nicä söyleyecam. En ileri, olunuz doorucu. Ko insannar görsünnär, ani siz yasêersınız kendi akılnızlan, yalansız. Taa bir nasaat, o – en öz, insana bulunun onun zorunda, yardım edin büyük havezlän. İlii yaptıycaan – o sana geeri döner. Tutunuz bunu akılnızda.

Açan bobaları kayet yufkalamış da başlamış işleememää, çorbacılığını vermiş çocuklarına: Todura – bir payını tırlanın hem sürünün, öbürünü – Sandiyä.

– Saa ol, bobacımız. Bız seni utandırmayacez yaşamakta. Çocuklar tırlaları bakêrlar, işleerlär, ekinleri büüderlär.

Bir yaz olêr bir büyük kuraklık, çok zor vakıtlar gelir. Hayli zaman yaamurlar yaamêêrlar, sararêrlar doz-dolay otlar, zeetlenermişlər susuz hayvannar da, insannar da.

Bir keret kırdä, toplayarkan yufka bereketi, Sandinin komşusu, Lambu, istemiş ondan bir kruşka su:

– Yok bendä su. Kıtlık. Git başka erdä aara, bekim bulacan.

Lambu gücenni gitmiş yakın tırlaya, neredä gölgedä Todurun koyunnarı yatarmışlar.

Todur, kurtar, ver, yalvarêrım, bir damna su, baarım dudaklarımı yıslayım, – demiş Lambu.

– Gel burayı, buyur, – söylemiş Todur da vermiş ona bir çölmecik suylan.

– Şükür ederim, Todur, saalık sana hem Allahtan büyük hatır, – yaşlar gözlerindä dedi Lambu.

Küüdä insannar sora taa çok vakıtlar lafedärmışlər hep bu iki kardaş için. Hepsi şaşarmışlar: nica var nica bir bobada olsun bölä benzemeyän biri – birinä kardaşlar.

Güzün gelmiş vakıt toplamaa papşoyu, üzümü, kortofiyi. Pek az bereket olmuş o güz.

Bir avşam urêr Todurun tokadına aşırı bir dädü. O pek ihtärmış, zabunmuş, partallarlan omuzlarında.

– Çorbacı-ı-ı!– baarmış o, – kaybelerim açlıktan, ver bir buka ekmek, diz çökerim.

– Gir, dâdu, auluma. Bân şindicik çıkaracam içerdän ne var.
Beklä biraz.

Açan o getirmiş dâduyâ bir dilim ekmek, iki-üç kartofı, kaynanmış yımırta, bunu gördüynän, yolcu başlamış Todurun ellerini öpmäâ.

– Belli, ani sän can acıyan insansın, görüner, ani gözlerindä var sade iilik şafkı.

Çok yıl yaşayasın bu biyaz dünnedä, altın ürekli adam,– söylemiş dâdu.

V. Gaydarji

4. Yazın teksti tefterlerinizä, koyup kaçırılmış bukvaları.

Sokak şaş..rdı, hepsicii mayıl ol..rdı, açan sabaalen çık..rdılar auldan sokaa Todi, Gafi hem Simicuk. Çocuklar – ikisi dâ karagöz, kurgaf, açıkgöz. Kızçaaz, Gafi – kulaca, pek mamusuna benz..rdi, angısı baa brigadasına zvenevojka işl..rdi. Makarki Gafi üçüncüdäydi, Todi dâ beşincidäydi, ama boyları kâr birtakımdı. Simucuu alıp ortaya, üçü dâ herkerä gid..rdilär yannaşık. Üçü da pek kırnak giin..rdilär: yakacıkları biyaz, rubacıkları ütüyä urulu, ayak kapları yalabıyardı... Todiylän Simucuk kepkaçıklan gez..rdilär, ama Gafinin tepesindä gözäl bant baalıydı.

5. Okuyun teksti. Aazdan bulun bu teksttä uydurmayı.

Şkolaya gidärkän, Todi, Gafi hem Simicuk bakardılar dooru yollarına, oynamazdılar yolun üstündä hem, keçilär gibi, iki tarafa salınmazdılar, büyüklerin yanından geçärkän, seläm verärdilär. Hem gidirdilär diil yolun ortasından, ama aulların boyundan, näända gezmeer maşınalar hem taligalar.

Şkolaya gidärkän, ilkin uşak başçasında Simucuu brakardılar, çünkü onun yanından geçärdilär. Etiştıynän şkolaya, herkezi gidärdi kendi klasına. Herbir aralıkta Todiylän Gafi, buluşup, oynardılar birerdä.

Hergün uşaklar gidärdilär malisinä, angısı yaşardı şkoladan üç ev aşırı. Makar ki onnarın malisi artık etmişä aldıydı, ama yaşardı o yalnız. Evin içindä hem aulda vardı çok iş, da tä bu üzerä büyük hem aar işleri yapardılar onnarın mamusu hem bakası, ama ufak, kolay işleri yapardılar uşaklar.

M. Kösä

- Aazdan bulun bu teksttä uydurmayı. Neçin bu uydurmayı avtor kullanmış? Ne istemiş açıklamaa bununnan?

- Bulun bitkisiz geçmiş zamanda duran işlikleri da açıklayın onnarın dooru yazılmasını.

6. Çeviriniz lafları ukrain dilindän gagauz dilinä, koyup onnarı erlerinä zamannara görä.

Geçti zaman	Şindiki zaman	Gelecek zaman
-------------	---------------	---------------

Здаю, співала, допоміг, збережемо, показуємо, нестиму, здогадувався, лікував, оздоблять, стримують, літає, одужаєш, обділили, плетуть, снідала, пишалося, рушатимеш, дарую, ошукають, підтримуватиму, ойкнув.

7. Verilmiş işliklerä yapınız morfema analizi.

Aalardı, saklayardı, eriyärdi, paklardı, susayardı, yaşardı.

§ 25. İŞLİN MODAL FORMALARI МОДАЛЬНІ ФОРМИ ДІЄСЛІВ

- 1. Okuyun teksti demekli. Nesoy onun janrası? Bulunuz artistik kolaylıklarını. Belli ediniz tekstin öz fikirini hem temasını. Bulun adetçä hem kendili adlıkları.**

KİŞ SONATASI

...Suuk!

Suuk. Bana geler, sansın suuk... bütün geniş dünnedä: Afrikada, Amerikada, Avstraliyada hem hererdä. Hem hererdä, olmalı, birtürlü suuk. Osa bu suukluk sade bana mı geler? Suukluk dondurttu yalnızlımı. Dinne-nir günü ulu daayın ateşindä bän onu eridecäm da genä küüyümä getirecäm.

Da, toplayıp kapu önündän evin içerinä yıkanmış kaara, lüzgerä, suuklaa kokan çamaşırları, giisileri, getirecäm. Onnarın taazelii taazeler içersini hem içleri.

Büük kış. Büük hem kısa lüzgerli. O bizdä yaşlı üülen tarafına kokêr, taa pek kuru kaara...

Ama hep okadar sokaa, suuklara çeker, sora halizdä havezdän erimää çekeder, neçinki o – sevgidän sevgiliydir. Te hemen şindi kuvetliimi duyêrım, beenilmişleri geçirmää, edenmää, aaramaa, ensemää...

Da geler, ani hızlanmaklar – hepsi insan tabeetleri yavaşyêrlar. Da, sansın, dolayda dünnäa da olêr taa doorulu, taa pakça görüner. Sadece usluluk biraz hastalaa benzeer.

Edenmâk duygusu beni kaplêêr – bu da kıştan benimdir...

Te bu taazä kaar usluluu hem kuvetsiz, ufak hem saar, ama dondurmali, yılın sevinmeliidir. O taa erimemiş hem kirli sellerä sularını doorulamamış, ama selin, mutlak, tezdä usluluu koparacak...

Taa sora. İstär-istemâz kapuya uracek ilkyaz. Beki, tezdä...

Beki, da diil tezdä.

P. Yalınçı

yalnızlık – самотність

dinnenir günü – вихідний день

ulu daa – густий ліс

üülen tarafı – південний бік

edenmää – набути

usluluk – тиша

edenmâk duygusu – набуте відчуття (почуття)

2. Ayırınız yukarkı tekstdän işlikleri da yazınız onnarı tefterlerinizä. Annadın, ne bilersiniz onnarın düzülmesi için, belli ediniz formalarını.

Gagauz dilindä işliklerin var modal forması:

1) Sankilik modal forması.

Örneklär:

Kaçarsam (eer bän kaçarsam)

Açarsam (eer bän açarsam) h.b.

2) Bellisizlik modal forması onun afiksleri **-mış, -miş**.

Örnek: kaçarmış, gelirmiş, h.b.

3) Mutlak modal forması onun afiksleri **-dır, -dir** h.b.

Örnek: alırdır, almıştır, alaceydir, vermiştir, görmüştür h.b.

Modal formaları zenginmelerlär işliklerin maanasını hem formalarını. İşliin modal formaları diişilerlär hepsindä oluşluk çalınmarında, formalarında hem onnarın zamannarında.

Sankilik modal forması

Sankilik modal forması düzüler işliin gelecek yada geçmiş zamanın temelindän **-sa, -sä** afikslerin yardımınan.

Örneklär: açar – açar-sa, geçär – geçär-sä, alır – alır-sa. Sankilik modal formasının var te bu zamannarı.

1) Bellisiz gelecek zaman: açarsam, geçärsäm, açarsak, geçärselär, açamarsam, açabilirsäm, açarsaydım, açarsaydın, açarsaydık h.b.

- 2) Mutlak gelecek zaman: *açaceysam, geçeceysäm, açamaceysäm* h.b.
- 3) Mutlak geçmiş zaman: *açtıysam, geçtiysä, açmadıysam* h.b.
- 4) Bellisiz geçmiş zaman: *açmışsam, geçmişsäm, gülmüşsäm* h.b.

Bellisizlik modal forması

1. Mutlak gelecek zaman: *açaceymış, geçeceymış, açmayaceymış, almayaceymış.*
2. Bitkisiz geçmiş zaman: *açarmışım, geçärmışım, açmarmışlar.*
3. Bellisiz geçmiş zaman: *açmışmı, geçmişmı, açmamışmı.*
4. İsteyişlik çalının geçmiş zamanında: *açaymış, geçäymış, alamayaymış.*
5. Sankilik çalının geçmiş zamanında: *açsaymış, geçsäymış, açamasaymış* h.b.

Mutlaklık modal forması düzüler işliin zaman temelendän **-dır, -dir, -dur, -dür, -tır, tir, -tür, -tür** afikslerin yardımınan.

Örnek: *açar – açar-dir, geçär – geçär-dir, bulur – bulur-dur, geçmiş-tir, açmış-tır, urmuş-tur* h.b.

Mutlak modal formasının (**-dır, -dir** afiksli) te bu zamannarı var:

- 1) Bellisiz gelecek zaman: *açar-dir, geçär-dir, açmar-dir, alır-dir* h.b.
- 2) Mutlak gelecek zaman: *alacam-dir, almayacam-dir, läüzüm olacektir bulayım* h.b.
- 3) Bellisiz geçmiş zaman: *açmış-tır, geçmiş-tir, açmamış-tır* h.b.

3. Aşaadaki cümlelerde işlikleri bulun da söläyin onnarın modal formalarını, oluşluk formalarını, çalınlarını hem zamannarını.

- 1) Biz tuttuysak, siz bakın kaçırmayasınız.
- 2) Bu kiyatları yazınca, o kim bilir nekadarda başka kiyatlar okumuştur.
- 3) Geleceysän cumaaya gel, gelmeyeceysän sölä, inandır bizi.
- 4) Eer almışsam bişey, vallaa, ellerim kurusun.
- 5) Bana kalsa, o bulamamıştır dostunu, buluşaymış, hepsini bu haberi söyleyeceymiş.
- 6) Buluşaymış, o söyleyeceymiş hepsinä bu heberi.
- 7) Olsaymışım da orada, hep okadar görämeyeceymişim, zerä pek çok kalabalık vardı.
- 8) İkinci kerä läüzüm olmayacektir saralım.
- 9) Läüzümsaydı gecelemää kalayım, kalırım.

4. Aşaadaki işliklärlän uygun cümlelä düzün da onnarı teftelerinizä yazın:

Bakarsaydınız, bulacamdır, geläymiş, dayanaydı, açılmışsa, işitmediysä.

1. Gagauz dilindä işliin kaç modal formaları vardır?

2. Aşaada verili afikslerdän, angıları mutlak modal formanıdır?
a) -mış -mış; ä) -dım -dım; b) -dır -dır; c) -sa -să.
3. Aşaadaki cümlelerin angısında var işlik sankilik modal formasında?
a) Mantarlı erlär daayın ortasında vardır.
ä) Biz sıksık atlı gezineriz.
b) Mihail Çakirin anıt taşı Çadır kasabasında koyulu.
c) Açarsan üçüncü kapuyu, orada Dünnä-Gözelini görecän.
4. Aşaadaki verili işliklerin angısı bellisizlik modal formasındaydır?
a) gelirmış; ä) görmedim; b) içtilär; c) sattık.
5. Sankilik modal formasının kaç zamanı vardır?
a) 2 ; ä) 1 ; b) 3; c) 4.
6. Nasıl düzüler işliin bellisizlik modal forması?
a) salt şındiki zamandan;
ä) salt işliin izin çalımdan;
b) işliin zaman temellerindän -mış, -mış, -muş afikslerin yardımınnan;
c) salt gelecek zamandan.
7. Angı modal formanın te bu afikslär: -dır – dir, -dur – dür, -tır – tir, -tur – tür?
a) Mutlaklık modal formanın.
ä) Sankilik modal formanın.
b) Bellisizlik modal formanın.
8. Mutlak modal formasında işliklerin kaç zamanı vardır?
a) 1; ä) 3; b) 2; c) 4.

5. Bakıp resimä, düzün cümlä işliin türlü modal formalarınan.

Yardımcı laflar: gök kuşaa, eşillik, duruk su, derä, çimçirik, dürük gök... .

§ 26. İŞLİKTÄN ADLAR

ДІЄСЛОВА, УТВОРЕНІ ВІД ІМЕННИКІВ

1. Okuyun teksti. Bulun tekstin öz fikirini.

HALİZ ADAM

Bir kurak, yaamursuz, pek sıcak tarafta vardı bir pınar. Pınarın da yanındaydı bir alçak ev-cääz. O evceezdä yaşardı bir dädü unukasınnan.

Pınarın krosnusunda sarılıydı bir uzun çatı, çatının da ucunda baalıydı bir kazan. Gelän-geçän insannar, duruklanıp bu pınarın yanında, su içärdilär, dädüyada «saa olunuz» deyip, gidärdilär yolca ileri.

Birgün kazan çatıdan koptu da düştü derin pınar içinä. Däduda başka kazan yoktu. Pınardan yoktu neylän su çekmää da susuzluunu geçirmää.

Ertesi günü sabaalän dädunun evinä bir adam geldi taligasınnan. Onun taligasının geerisindä asılı sallanardı bir kazan. Adam baktı pınar içinä, göz attı dädüya hem onun unukasına da pindi taligasına. Urup beygirinä birär kamçı, gitti kendi yolunca.

– Nesoy adam bu? – sordu unukası dädüya.

– Bu diil adam, – cuvap verdi dädü.

Üülendä uuradı dädunun evinä başka bir çorbacı. O aldı taligasından kazanını, baaladı onu pınarın çatısına, çıkardı pınardan bir kazan su, içti kendisi, sora verdi su içsinnär dädü hem onun unukası, bitkidä aldı kazanını da, koyup onu taligasına, gitti yolca.

– Nesoy adam bu? – genä sordu unukası dädüya.

– Bu da taa diil adam, – dedi dädü.

Avşamnen dädunun evinin yanında taligasınnan durgundu üçüncü bir adam. O aldı kazanını taligasından, baaladı pınarın çatısına, çıkardı bir kazan su, içti kendisi doyunca, «saa olunuz deyip», braktı dolu suylan kazanını pınarın yanında.

– Nesoy adam bu? – sordu dädüya unukası.

– Bu haliz adam, – cuvap verdi dädü.

(Jurnaldan)

- Nesoy başka türlü ad var nicä koymaa bu tekstä?
- Neyä üüreder bu tekst?
- Var mı bu tekstin yazdırma elementleri?

kurak – посуха

yaamursuz – без дощу

krosnu – частина колодязя, куди закручується ланцюг

susuzluunu – втамувати спрагу

göz attı – оглянути; окинути поглядом

haliz adam – справжня людина

İşliin baş temelinä koyduynan afiksleri **-mak, -mek, -māk** düzüler adlık maanasında laflar.

Örnek: aç – aç-mak, gel – gel-māk, oku – oku-mak h.b.

Bölä laflar – işliktän adlar, hallanêrlar nicä – **k** konsonnan bitän adlıklar.

T.h. – okumak, okumaklar

S.h. – okumanın, okumakların

D.h. – okumaya, okumaklara

G.h. – okumayı, okumakları

E.h. – okumakta, okumaklarda

Ç.h. – okumaktan, okumaklardan

Gagauz dilindä var ölä adlar, ani düzülü işliin baş temelindän **-ma, -mā** afikslerin yardımınan.

Örnek:

Sar – sar-ma

Kaur – kaur-ma

İşlä – işle-mā

Akit – akit-ma

Saç – işle-mā h.b.

Bu laflar da ölä hallanêrlar, nicä vokallan bitän adlıklar.

İşliktän adlar cümledä subyekt yada cümleinin ikincili payı olêrlar.

2. Aşaadakı işliktän adlardan birär cümlä düzün. İşliktän adları kullanın sybyekt yada cümleinin ikincili payların üzerinä.

Oynamak, çalışmak, görüşmāk, annaşmak, yarışmak, becermāk, işlemāk, kaçmak, sormak, sarma, kaurma.

3. Hallayınız işliktän adları birlik hem çokluk sayılarda.

Variant I – açmak, gelmāk.

Variant II – sormak, giimāk.

4. Düzün laf diktantı (10–15) işliktän adlarlan.

İşliin morfologiya analizi

Söz payı işlik, angı soruşa cuvap eder, onun gramatikayca temel forması, onun laf düzücü hem diıştirici afiksleri, angı bölümdän işlik, sadä mi, düzülü mü osa katlı mı; geçär mi osa geçmäs mi işlik, angı çalımda, angı üzdä, angı sayıda hem angı zamanda işlik, angı oluşluk formasında; var mı onun bellisiz forması yada modal formaları; cümledä işlik, angı cümlä payı olêr, üz, çalım hem zaman afikslerini sıralamaa.

Ne gözäl günnär geldi fukaara aullara.

1. Aazdan analiz.

Geldi – işlik, kendibaşına söz payı, onun kökü hem gramatikayca temeli – **gel**, afiksi – **di**, bu afiks laf diıştirici, işlik sadä, geçär, oluşluk çalımda, mutlak geçmiş zamanda, birlik sayısında, üçüncü üzdä, halizlik formasında, cümledä predikat olêr.

2. Yazılı analiz.

Geldi –işlik, tem. forması – **gel**, diıştirici, sadä, geçär, oluşluk çalımda, mutlak geçmiş zam., birl. sayıda, üçüncü üzdä, halizlik form., cümledä – predikat.

§ 27. İŞTENNİK ДІЄПРИКМЕТНИК

1. Okuyun teksti. Belli edin tekstin tipini hem stilini. Kurunuz kendi soruş-larınızı tekstä.

ÜÇ PELİVAN

(Gagauz halk masalından)

Bir vakıt varmış, bir vakıt yokmuş, eer olmaymış, söyleyän da olmayaceymış. Şindi deerlär varmış üç kardaş. Birisinin adıymış Gür-gen-Kıvradan, öbürünün – Su-Sü-mürän, ama üçüncüsünün adıymış Çok-Kaçan.

Gür-gen-Kıvradan tanınmış bir daa yaşayıcısıymış, adı onun ölä bilinmiş, neçinki pek kaaviymiş da kuvedini olsun nereyä harcamaa deyni, gür-gen aaçlarını birkaçını,

bir erä katlayıp, kıvradarmış ölä sıkı onnarı, ki butürlü burğuçtan şıpır-şıpır su akarmış. Gürgenneri kıvratmak bu pelivana bir oyuncak gibi gelirmiş...

Bir kerä Gürgen-Kıvradan görmüş göl boyunda, kendisi gibi, bir büyük adam. O bütünnä gölü bir solukta aazına almış da sora – hop! Erinä kolverirmiş...

– Be dost, – sormuş Gürgen-Kıvradan, – sän neçin bu suylan oynayarsın, yazık, balıklar kuruda kalêrlar.

Adım benim, demiş o, – boşuna mı Su-Sümürän? – da te adımı dooruklamak için oynêêrım bän dä gölün sucaazınnan, susuzluumu geçiririm.

– E, balıklar näpsınnar, zavalılar?

– Bän suyu yutsam, onnar kuruda, kalıp, ölürlär, ama bän aazımı isladıktan sora, gölü erinä kolvererim, – demiş Suyu-Sümürän.

– Yaşasın balıcalar, ama bän da yanmayım susuz, demäk...

Üçünçü kafadarın adymış Çok-Kaçan, neçinki o çok hızlı kaçarmış. Onu Stambola yolladıynan, bir tükürük kuruyunca, geeri dä gelärmış. Ama açan bacaklarına baalarmış birär dermen kayası, taa da hızlı kaçarmış. Sän gözünü kıpar-kıpmaz, o Stamboldan, varıp-gelirmiş...

Te bu üç pelivan dost olmuşlar. Onnarı görän, işidän şaş-beş kalırmış.

Gürgen-Kıvradan – той, що викручує граби

burgaç – викривлений, кривий; штопор

Stambol – Стамбул (місто)

tanınmış – став відомим

şaş-beş kalmaa – збентежитися, розгубитися

dermen kayası – жорна вітряка

göl – озеро

pelivan – велетень, богатир, герой

İşliin özel formasına, angısının var hem işlik hem nışannık maanası, gramatikada iştennik deniler. İştenniklär cuvap ederlär soruşlara: *angı? nesoy? nasıl?*

İştennik düzüler:

-an, -än afikslerin yardımınan: *al – al-an, sor – sor-an, koy – koy-an, gör – gör-än, biç – biç-än, git – gid-än;*

-yan, -yän – *oyna-yan, kazı-yan, oku-yan, söyle-yän, de-yän, i-yän;*

-miş – *toplan-mış, açıl-mış*;

-miş – *piş-miş*.

İştenniklär sade kök maanasınnan benzeerlär işliklerä. Ama afiks-lerinnän barabar onnar diildir işlik, neçinki onnarda yok üz kategoriyaları. İştenniklär, nışannıklar gibi, göstererlär obyektlerin nışannarını (ekmek nasıl? – pişmiş; kuş angı? – uçan) hem cuvap ederlär nışannıkların soruşlarına.

İştenniklär adlıklarlan bilä, angılarını onnar yorumlêêrlar, olur hallansın-nar ölä, nicä nışannıklar hallanêrlar adlıklarlan barabar birlik hem çokluk sayılarında. Sade iştennik adlıklan barabar hallanmakta diişilmeer, ama yanındaki adlık diişiler hallara görä. Ama yalnız kullanılırkan iştenniklär, nicä dâ nışannıklar, diişilerlär hallarda hem sayılarda hem da saabilik formasında var nasıl bulunsunnar.

Örnek: *pişmiş ekmek, uçan kuşlar*

birlik sayısı

T.h. pişmiş, pişmiş ekmek

S.h. pişmişin, pişmiş ekmään

D.h. pişmişä, pişmiş ekmää

G.h. pişmişi, pişmiş ekmää

E.h. pişmiştä, pişmiş ekmektä

Ç.h. pişmiştän, pişmiş ekmektän

çokluk sayısı

uçannar, uçan kuşlar

uçannarın, uçan kuşların

uçannara, uçan kuşlara

uçannarı, uçan kuşları

uçannarda, uçan kuşlarda

uçannardan, uçan kuşlardan

İştenniklär çok zenginmelerlär dilimizi. Onnarı halkımız gözäl hem ya-kışıklı kullanmış söyleyişlerdä, bilmeycelerdä, eski sözlerdä, türkülerdä, masallarda, maanilerdä.

2. Bulun cümleleri, angılarında var iştenniklär. Yazınız teftelerinizä, belli edip afikslerini.

3. Verili teksti yazınız, bulunuz iştennikleri, çiziniz altlarını.

ALATLAYIN YAVAŞ

Elimiz diimeer annamaa, nası hızlı gider geçän günnär. Arkamızdan gelän küçüklär sansın birdän kalkınêrlar, olêrlar delikannı da sora baksan, evlenmişlär, artık uşakları da etişmişlär...

Saa olannar büüyêr, çalışêr, yaşêêr, seviner dünneyä. Sade ölenä yazık – o kara toprakta çürüyêr. İleri gidennär sä hep alatlêêrlar, unudêrlar, ani eski çok bilän, çok geçirän milletlerdän laf kalmış: «Yavaşıcık alatlayın». Bu aariflää az var kulak asan, taa da az var onu annayan.

4. Hallayın verilmiş iştenlikleri.

Variant I – geçân gün, geçân günnär.

Variant II – gelân küçük, gelân küçüklär.

5. Aşaadaki söyleyişlerdä bulunuz iştenlikleri da söläyiniz onnarın zaman-narını. Açıklayınız maanasını.

Çok yaşayan, çok bilmäz, çok gezän, çok bilir. Aalemin taligasına pinän, aalemin türküsünü çalar. Erken kalkanın uuru var, çok yatanın da zoru var. Lafsız girän, aksız çıkar.

Çoyu çaarılmış, azı ayırılmış. Çalışkan adam mecidä dä bellidir. Sofrada terleyän iştä dä üşümäzmiş.

6. Verilmiş işliklärlän düzün iştenlik. Düzülmüş iştenliklärlän – cümlä.

Otur, sor, kalk, gel, ver, sil, dur, yaşa, pakla, beklä, süündür, yaz, oku, süpür, bak.

§ 28. İŞTENNİKLERİN BÖLÜMNERİ ВИДИ ДІЄПРИКМЕТНИКІВ

1. Okuyun teksti. Belli ediniz tipini hem stilini. Bulunuz iştenlikleri, yazın tefterlerä.

ENİ EV

Gagauzlarda eni ev düzän adam sayılêr zeettä bir zavalı insan, neçinki düzüntülük akına bir zor iş. Başlasın biri çamur yapmaa, yardım edän, meciyâ gelän çok olur. Var nicä gelän-geçennär dä «Kolay gelä» deyip, gitmâz, ama hiç hısım da olmasa tutunur yardıma. Olduu gibi üülen, çamurcular toplanêrlar imäk sofrasına. Aar iştä sora taazä pişmiş kuzu çorbası, enez fırından çıkmış kaba somunnar yorgun in-sannarın hoşuna mı gitmâz?

Ev saabisi teklif eder.

– Buyurun taa tez sofraya mancalar suumadaan!

– Şindi gelecez, çamurdan islää yıkanmadık ellerimizlän yakışmaz sofraya oturalım, – cuvap eder işçilär. Hepsi iyerlär hem, elbetki, birär dä gülgülü zaybir şarap içerlär.

– Sofradan doyunmadık kimsey kalkmasın! – izin eder aşçıyka. Ama mecicilär utancak, hemen doyunur-doyunmaz enidän tutunêrlar karılmış çamuru duvarlara kaldırmaa...

Birkaç mecidän sora, bakêrsın eni ev artık ayaa kalkmış.

zavalı – acınacak, zorda bulunan
meci – birliktä iş komşularlan, hısımnarlan
karılmış – hazırlanmış, samannan katılmış çamur

İştenniklerin zamannara görä var bölä bölümneri:

1. Şindiki geçmiş zamanda **-(y)an; -(y)än** afikslärlän

a) oluşluk forması *al – al-an; gel– gel-än; gezdir – gezdir-än; işlä – işle-yän; ä*) inkärlik forması *alma – alma-yan, gelmä – gelme-yän, yazılma – yazılma-yan;*

2. İştenniklär şindiki gelecek zamanda **-r, -ar, -är** afikslerinnän:

a) oluşluk forması, *uç – uç-ar, git – gid-är;*

ä) inkärlik forması, *uçma – uç-maz; gitmä – git-mäz;*

3. Şindiki zamanda **-miş, -miş, -muş, -müş** afikslerinnän:

a) oluşluk forması – *ol – ol-muş, tanın – tanın-mış, tutul – tutul-muş;*

ä) inkärlik formasında, *olma – olma-mış; pişmä – pişme-miş.*

4. İştenniklerin geçmiş zaman bölümündä **-dık, -dik** afikslerinnän var sade inkärlik formaları, *yıkanma – yıkanma-dık, düzülmä – düzülmə-dik.* Ama başka afikslärlän te nasıl **(-diİ, -du, -tii, -tuu, -tüü)** var hem oluşluk hem inkärlik formaları:

a) oluşluk forması, *ol-duu iş, karış-tu* sular;

ä) inkärlik forması, *olma-du iş, karışma-du* sular.

2. Ayırılmış, yazılmış yukarkı teksttän iştenniklärän düzün türlü iştennik formalarını.

3. Aşaadaki cümleleri yazın, iştenniklerin altlarını çizin, onların afikslerini gösterin, angı zamanda onnar kullanılmış.

1. Geçän pazar biz küüyün stadionunda futbol oynadık. 2. Oturduynan tombarlak, dönär skemneyä, o baktı sergennerdä duran skulpturalara. (*D. Kara Çoban*) 3. Yayaardı bitmäz suuk güz yaamuru. (*S. Bulgar*) 4. Dinmiş sportçular oturardılar bir bayırın tepesindä. 5. Kaynanmış südü bir hasta sıcak-sıcak içti. 6. Kurutulmuş biberlerin pek ii kokusu hem dadı var. 7. Kirana adamına başka baarmadı, braktı gitsin sevdii işinä. (*N. Baboglu*) 8. Kızçaaz yortuya gitmää deyni giidi beendii fistanını. 9. Sora sa pişman olardım sölediim lafım için da lafedärdim kendi-kendimä. (*D. Kara Çoban*) 10. Uzun zalın skemnelerindä oturardılar henez ayırılmış insannar.

4. Aşaadaki iştenniklärän düzün birär cümlä.

Alan, gidän, üürenän, pişmiş, toplanmış, yıkanmadık, bulunduu, karışan, düşän, çıkan.

5. Aşağıdaki işliklerden düzün türlü iştenlikleri, sora onnarlan cümle yapın.

Dur, aara, geçir, gir, süzül, korkut, geril, gii, anna, büü.

6. Düzünüz prezentațiya «Benim evim», kullanarak iştenlikleri türlü formalarda.

§ 29. İŞTENLİKLERİN SİNTAKSİS FUNKTİYASI **СИНТАКСИЧНА РОЛЬ ДІЄПРИКМЕТНИКІВ**

1. Okuyup teksti, bulun o cümleleri, angılarında var iştenlik da, onnarı çıkarıp, yazınız tefterlerinizä.

Andon Saroglu açtıydı maalemizdä bir tükän. Vardı onda onu-bunu, en läüzümni küülülerä deyni mallar: tuz, sabun, sırnık, diş pas-tası, tarak, iinä, iplik, kovrik, biskvit, bomboni, sakız hem taa çok başka işlär.

Hepsinä komşulara çok uyduydu, ani tükän bizä yannaşıktı da olur-olmaz iş için uzak erä gitmäzdik. Avşam-sabaa bir ayaamız tü-kendäydi, kimär sıra paramız bulunmazdı da veresiyä alırdık. İltän sabur edän satıcımız verirdi inanmaklan. Ama butürlü veresiyelik biktırmıştı Andonu, da para esapları karıştı için, kapuya yazmıştı bir söyleyiş «Veresiyä iyän – kendi cöbindän iyärmış!».

Bir gün, açan tükäna çok alıcı toplaşmıştı, Andon söledi, ki şansora vazgeçecek ödünç vermektän.

– Saygılı alıcılarım, – dedi o, – alış-veriş yapan, zor başa çıkarır işini, eer malını veresiyä daadarsa... İsteerim annayasınız beni, da olmasın aramızda küsü. Herbir ufak mal için paranız läüzüm peşint olsun... esap alın, ne yazdım bän kapuda. Bu eskidän kalma bir söyleyiş. Ne dä veresiyä alırsınız, onu hep okadar ödeyeceniz. Çıkêr ölä, ödünç alêrsın aalemin malını, ama geeri veresin kendi paranı. Herbir ödünçü kolay almaa, ama neçinsä sora zor ödemää. Taa ii olur aylanalım ödünçler-dän hem veresiyedän. Teklif ederim okuyasınız, ne yazdım kapuda.

«Veresiyä iyän – kendi cöbindän iyärmış».

tükän (lafka) – магазин
veresiyä – у борг

alıcı – покупецъ
sakız – жуйка

Cümledä iştenniklär taa sık **bellilik** olêrlar, düzerlär lafbirleşmelerini, nicä dä nışannıklar.
İštennik hem annadıcı laflar, angıları çekilerlär ona, düzerlär **ištenniin laf çevirtmesini**.

2. Verili cümleleri tefterlerä yazın. Yapın sintaksis analizi.

Yırakta görünän adam koyunnarı otladardı.
Hayvancılar ot getirdilär bir eni düzülän sayvana.
Yakar mancayı uşaklar aazına da almadılar.
Kızdıran gün artık devirilmişti batıya dooru.
Dolaşan – tez gelir, doorudan gidän – oyalanır.
Hayatta yayılıydı çoktan toplanmış biberlär.

3. Yazın cümleleri, koyup kaçırılmış nışannarı. Belli ediniz iştennik çevirtmelerini, çiziniz onnarın altlarını.

Ustaları pençerelerimizi düzän konukladık paçaylan.
Uşaklar sevmeyän üzümneri almaları yoktur.
Bobam gelän yıla sımarladı çok papşoy ekelim.

4. Aşaadaki verili cümlelerin angısında var iştennik.

Boşlan gelän, boş gidär.
Gagauzlarda bakılêr Canavar yortuları.
Tençerä tukurlandı – kapaanı buldu.
Pazarlarda kliseyâ gideriz.

5. Verilmiş iştenniklärän düzün cümlä.

Alan, geçän, gezdirän, işleyän, annamayan, akar, pişmiş, tutulmuş, okuduu, istedii.

§ 30. HALİŞTENİİ. HALİŞTENNİİN DÜZÜLMESİ ДІЄПРИСЛІВНИК. ТВОРЕННЯ ДІЄПРИСЛІВНИКІВ

1. Okuyun teksti demekli. Açıklayınız onun temasını hem öz fikirini.

KALAYCI VANÇU

Bu adam bizim küüyä çoktan gelmişti, topraa hem başka mülkü yoktu, ekmeeni kazanırdı, kapları kalaylayarak, onuştan da Kalaycıydı. O bir çuval arkasında gezärdi, sokaklarda baarak: «Kap kalaylê-

rım!» Bu baarışı işidip, karılar kaçarak çıkardılar sokaa, kapları götürerek ustaya, hem annaşırdılar Vançuylan, kaç para alacak tepsileri kalaylamaa hem nezaman getirecek hazır işleri. Gezip bir-iki sokak, toplayıp çuvala beş-on kap, Vançu gidärdi kenarda evinä. Orada ilkin insannarın kaplarını ateştä yakardı hem, kazıyıp-kazıyıp, kumnan uup, yalabıdardı. Kaplar olmayınca temiz yalabık, kalay tutmazdılar, sora kalayı da, ateştä kezaplan eridip, kalaylardı. Kaplar olurdu eni gibi. Baktıkça Vançunun işinä, mayıl olurdun ona. İşlärdi o havezlän, sevineräk, ki yaarin, kapları götürüp, kazanacak kendinä bir somun ekmek, bir çölmek yuurt ya bir parça piinir.

Ne bilersiniz siz sizin sokakça adı için? (sokak lafı)

mülk – майно, власність

kezap – азот

İşliklerin gagauz dilindä var taa bir özel forması, ona deniler haliştennii.

Haliştennikleri düzerlär işliklerdän da göstererlär bir hal, nicä nışannıklar, tamannayarak başka işlikleri, predikat hem cuvap ederlär soruşlara: **nicä? nezaman? ne sebep? neçin?**

Haliştennikleri gagauz dilindä diişilmäz işlik forması. Onnar kurulêr işliin temelindän maasuz afikslerin yardımınan.

Haliştennik düzüler:

-ip, -ip, -up, -üp – kat-ıp, bit-ip, kon-up, gör-üp;

-yip, -yip, -yup, -yüp – kazı-yıp, de-yip, doku-yup, sürü-yüp;

Esap alınız işliin temelindän kaç türlü çeşit hal iştennikleri olur düzülsün.

Bak – bak-arak, baka-baka, bak-tıkça, bak-tıynan, bak-ınca, bak-tıcaanan, bak-aceykan, bak-arkan, bakma-yarak.

2. Yapınız morfema analizi haliştenniklerä, bakıp yukarkı tabliţaya.

Bakarak, bakmayarak, durarak, durmayarak, geçeräk, kesmeyeräk, oynayarak, güleräk, çökeräk.

3. Koyunuz verilmiş işlikleri türlü haliştennik formalarına, bakıp yukarkı tabliţaya.

Variant I – dur, gel.

Variant II – kon, de.

4. Verilmiş haliştenniklärän düzünüz cümlä.

Variant I – kaçıp, gelip, oturup, örtüp.

Variant II – iyip, uyuyup, kalmayıp, kaynayıp.

5. Aşağıdaki işliklerden düzünüz türlü haliştennikleri.

Kolla, götür, al, ver, üflä, salla, taran, başla, beklä, büü, kaz, otur, bul.

6. Düzünüz verilmiş işliklärlän haliştennik, uydurup adıklan.

Örnek: bakarak pınara, geçeräk yolu... .

Seslä, saa, dii, bak, geç, sor, git, elleş, bul, gez, oku, dur, üşü, kuu, çöz, uyu, sor, bul.

§ 31. HALİŞTENNİİN LAF ÇEVİRTMESİ ДІЄПРИСЛІВНИКОВИЙ ЗВОРОТ

1. Okuyun teksti, bulup işlikleri. Aazdan açıklayın, angı üzdä, sayıda hem zamanda işliklär kullanılmış.

KARDAŞLARIM FEDOSKA HEM VANİ

Bizim Fedoska 7-nci klasta üürener. O sabaaylän şkolaya gideceykän nazlanêr. Katını alaceykan, türlü işlär anamıza sorêr. Saada baka-baka, unudêr kendini da şkolasına geç kalêr. Geldicään şkoladan, ayaktan kapa-kapa, bişey iyip, hiç dinnenmedään, kapêr topu da çıkêr oyuna.

Fedorskaya bakarak, küçük kardaşçım Vani dä, ani 4-üncü klasta üürener, başladı o da anamı seslämemäa, oldu kalın kafalı. Bobam bu kardaşlarımı aldı kendi gözü altına, o söledi:

– Bana sormayınca, hiç bir adım bireri yapmayacınız, göstermeyincä bana yapılmış uroklarınızı, yazılı tefterlerinizi, televizoru bakmayacınız. Saat dokuz olducaanan, hemen döşeklerdä göreyim sizi.

Taa bobam sımarladı anama, gördükçä kardaşlarımı zararda, bakmayıp onnarın kara gözlerinä, o saat bobaya sölesin, da o kendisi çocukların kürkünä iinä bulacek.

nazlanêr – maana aarêêr

kalın kafalı – seslemäz

kara gözünä – onnarın küsmesinä

kürk – deridän üst rubası

katık – yanında imeelik

Örnek: üürener– 3-cü üzdä, birlik sayıda, şindiki zamanda.

Haliştenniin laf çevirtmesi var nasıl bulunsun cümlelerin başlantısında, ortasında yada bitkisindä.

Açan o cümlelerin başlantısında bulunêr, yazmakta onun ardına virgül koyulêr; açan o cümlelerin ortasında bulunêr, iki tarafında da virgül koyulêr hem, açan o cümlelerin bitkisindä, önünä bir virgül koyulêr. Cümledä hallık olêr.

Örnek:

- 1) **Toplanıp bir geniş meydana**, kızlar «rop-rop» kaçardılar.
- 2) Eşiklerä bastıynan, **o taş kesilip**, orada kalêr.
- 3) Bir koyun canavarı aldatmış, **oyun oynayarak**.

2. Aşaadaki verili cümleleri yazınız, haliştenniin laf çevirtmelerini bulunuz, onların virgülleri için annadınız.

1. Andrey Vasilioglu gelirdi evä, çok işlerä akıl gezdireräk.
2. Kalpaamı başımdan çekip, aldılar.
3. Atlama suya, bilmäzkän onun derinniini.
4. Çayıra inärkän, göktä turna seslerini işittik.

3. Aşaadaki cümleleri yazın. Haliştennikleri bulup, atlarını çizin.

Suya gittikçä, hep aklıma gelir onun anası.

Kaynak demir suuduynan, boz olêr.

Biz baaları kazınca, gün batıy kauştı.

Yortuya gideceykän, giidim eni biyaz gölmeemi.

Radioda hem televiziyada gagauz türkülerini hem avarlarını seslärkän, ürääm sevinmeliklän dolêr.

4. Aşaadaki cümlelerdä haliştenniin laf çevirtmelerini bulun, onları virgüllärlän ayırın.

1. Bir çocuk sokakça gidärdi ellerini sallayarak.
2. Lüzgär yavaş-yavaş poyraza dönüp başladı islää üşütmää bizi.
3. Kalpaamı başıma giyip çıkıverdim içerdän.
4. Kazmışkan kuyuyu dizädän kaz artık belädän.
5. Evä geldiynän içerlerimizi islää temizledim.

5. Yapınız sintaksis analizi cümlelerä.

1. Toplanıp küüyün bir geniş meydanına, yortu rubalarlan giyimni, kızlar horu oynamaa başladılar. 2. Eşiklerä bastıynan, o taş, kesilip, orada kalêr. 3. Sokaktan geçärdi bir çocuk, aşaaan kimisä çaarak. 4. Çocuk, sokakta gidärkän, durgunup, bakındı oyanı-buyanı. 5. Üşüyüp, o giidi bir ruba sırtına.

6. Okuyunuz teksti demekli, intonaŋıyaya görä – dooru.

KORKAK ADAM

Bir karı, bilirkän kocasını korkak, hep gülmää alırmış onu. Adam avcıymış, ama yokmuş ne tuttu, ne urduu bir av, düşünürmüş, nasıl yapsın da inandırсын karısını, ki o diil korkak. O, gezä-gezä daalıklar-da, bulmuş bir ölü canavar. Düşünmedään çok işlerä, derisini soyup, dönmüş evä. Geldicään evä, adam deriyi sermiş kapuya da takılmış karısına:

– Taa bana korkak deyecän mi, mari? – sormuş o, sevineräk karısına, – te dün bir yabanı urdum...

Ama karısı onu inanmamış da demiş:

– O yabanıyı, olmalı, başkası urdu, sän dä getirdin derisini, sanarak beni aldadacan. (*masaldan*).

7. Aşaadaki iştenniklärlän düzünüz birär cümlä, angılarında olsun halıştenniin laf çevirtmesi.

Kaçarak, yazarak, annadıynan, baka-baka, gülä-gülä, çıkarıp, oynayp, sordukça, pişincä, geçeceykän, düşeceykän.

8. Aşaadaki cümlelerdä açınız skobaları. Onnarın içindän işlikleri diıştırtıñız iştenniklerinä. Haliştenniin laf çevirtmelerini bulunuz, onnarın virgülleri için annadınız.

1. Burada ahırda baalıydı iki balaban beygir, onnar (cıngırdadardılar) sincirlerinnän hem (atlayardılar), iyirdilär alaflarını. (*S. Bulgar «Karpuz»*)

2. Kirpi, bir yumak (oldu), yattı içersinin bir köşeciindä.

3. Goguş, (düşündü) birazıcık, çekeder annatmaa. (*K. Vasilioglu «Oglan»*)

4. (Suvazladı) üüsüz kuzucuu, dädu uzalttı şişeylän südü ona.

9. Aşaadaki cümleleri tefterinizä yazın. Haliştenniklerini bulun, onnarın altını çizin hem koyun onnara soruş, söläyin, ne cümlä payı onnar olêrlar.

1. Pençerä açıldıynan, bana suuk geldi.

2. Artist ştenaya çıkardı gülümseyeräk.

3. Bu gözelim alma-armut başçelerinä insannar baka kaldılar.

4. Kardaşım, kafasını azıcık aşaa iildip, saklı bir kiyat yazdı.

5. Deredä suyun ortasına gittikçä, o taa derin olurdu.

6. Taftayı keseceykän, sän taa bir kerä onu ölç.

7. Yazarkan islää, düşünün da şaşırmayın.

8. Biz kasabaya etişincä, panayır artık daalmıştı.

9. Görmedään dereyi, suvama paçalarını.

10. Yazınız teksti teflerlerinizä, koyarak kaçırılmış virgülleri. Bellili cümlelerä yapın sintaksis analizi.

YABANI KALMIŞ AAÇ

Bän ava gideceykän işittim bir masalcık. Bir tavşamcık düşüp yabanının paçasına başlamış yangöz yalvarmaa canavara onu öleceykän kolversin bir oyuncuk oynasın. Yabanı da ahmak gibi dalayaceykan tavşamı ensesindän kolvermiş onu oyun oynasın. Tavşamcık ta oynaya-oynaya atlaya-atlaya uzaklanmış da kaçıp kurtulmuş.

Yabanı da oyunu siirederäk kalmış ap-aaç. Kalkıp erindän genä daaya gitmiş.

§ 32. İŞHALLIK. İŞHALLIKLARIN DOORU YAZILMASI ПРИСЛІВНИК. ПРАВОПИС ПРИСЛІВНИКІВ

1. Teksti okuyun, içindeliini annadın, bölün onu birkaç paya, herbir paya ad koyun. Tekstin katlı planını düzün. O planı tefterlerinizä yazın.

BİYAZ GÖLMEK

Biz Pavliylän hazırlanardık gitmää gölä balık tutmaa. Başçada, kuyucukları kazıp, kurtçaaz topladık, hazırladık oltaları hem aldık birär kazan, balıkları getirmää deyni. Aul boyunda oturan dädü Lişku dedi: «Pavli balıkları tutacak, ama Koli tutamayacak. O kazanı boşuna alêr». Bän küstüm dädunun bu laflarına.

Gölün kenarında biz, aarayıp, bulduk kendimizä birär er, neredä gölün suyu taa derin, duruk, uslu, da attık oltalarımızı su üstünä. «Daldı! Dalgıç daldı!» – ansızdan Pavli baardı da, kaldırıp oltasını, çıkardı su içindän bir büyük balık. Sora o başladı, tutup başka balıkları butürlü, sıbıtmaa onnari biri-biri ardı kumnar üstünä.

Bän bir balık tutunca, onda olduydu artık on balıktan zeedä. «Dädunun lafları aslı çıktı!» – sevinirdi Pavli. «Yok, senin

erin taa ii», – mırıldandım bän, çok göreräk dostumu. «E, hadi, erlerimizi diişelim», – teklif etti Pavli. Biz diıştirdik erlerimizi. Ama ne fasıl iş bu – Pavli benim erimdä dä başladı sık-sık balık tutmaa?! Benim sä dalgacım bir erdä durardı, donmuş gibi. Balık tutmayı biz başardık kâr ölä, nicä dădu dediydi. Pavlinin kazanı dolduydu balıklan, benim sa sade kazanın dibindä balık vardı.

Açan biz yaklaştık evlerimizä, genä karşı geldik dădu Lişkuylan. Bakıp benim kazanıma, dădu salladı oyanı-buyanı kafasını da, şiret gibi, gülümsedi: «Ölä da annamadın mı, neçin az balık tuttun? Oltan senin biyaz, hem gölmään dä biyaz. Pavli dä sä hem olta kara, hem gölmek kara. Balık biyazdan korkar».

«E, sän beni bu işä neçin ilerdän üüretmedin?» – sordum bän dăduya. Dădu genä gülümsedi: «Bölä taa ii aklında tutarsın. Zeetlänmeyecän – üürenämeyecän!»

boşuna – дарма, марно

dalgıç – тут: поплавок

şiret gibi gülümsedi – хитро, лукаво усміхнувся

zeetlänmeyecän – поки не попрацюєш

➤ Siz bilirdiniz mi bu işleri?

İşhallık deniler te o diışilmâz söz payına, angı işlemin nicä olduunu, kimi obyektin, nışannın nışanını gösterer hem soruşlara: **nasıl? nicä? nezaman? neredä? nekadar?** cevap eder.

Cümledä taa sık hallık olêr.

Örnek: *tez yapêr* – nasıl?

Çemrek işleer – nicä?

Orada dinnener – neredä?

Çok kıyat – nekadar?

2. Koyunuz aazdan soruşları bellili laflara.

Lüzgär eser **yıraktan**. Kardaşım **hızlı** sokaa çıktı. Pazar için aul boylarını süpürdülär **büün**. Biz kaldık **burada**. O **çok** işledi aulda. Çiçek **pek** gözâl. Radiodan sesledik **gagauzça** türküleri. O **taa** balaban bendän. Festivalda vardı musaafir **yakından** da. **Bıldırkı** emenilerim küçülmüşlär. Kolverdik guguşları **yukarı** gökâ.

3. Aşaadakı lafbirleşmelerinnän kurun birär cümlä, onnarı yazın, işhallıkların altlarını çiziniz, annadın, nesoy cümlä payı işhallıklar olêr.

Aşaa inmää, tez gelmää, hızlı örümää, çabuk etişmää, ötäända oturmaa, o saat annamaa, boşuna aaramaa, hergün okumaa, bildir ektik, yaarin çarmaa, sabaalän kalkmaa, orayı çıkmaa, gecä-gündüz işlemää, oyanı-buyanı gezinmää, azar-azar içmää, yakın-yakın koymaa.

İşhallıkların düzülmesi

İşhallıklar düzülerlär:

1) türlü söz paylarından afikslerin yardımınan:

a) adlıklardan -ça, -çä, -ca, -cä afikslerin eklemesinnän:

gagauz – gagauzça, adet – adetçä;

ä) sayılıklardan: *bir – birdän, birkaç, bir – kerä;*

b) işhallıklardan: *çok– çokça, hızlı – hızlıca;*

c) işliklerdän: *doyun– doyunca;*

2) nışannıkların dönmesindän:

yırak (nış.) taraf – yırak (işh.)

yaşêêr gözäl (nış.) fıstan– gözäl (işh.)

çalmaa ilin (nış.) çanta – ilin (işh.) oynamaa

3) urgunun erini düştirmesinnän:

sabaá (adl.) – sábaa (işh.)

avşám (adl.) – ávşam (işhal.)

4) lafların ikilenmesindän:

kat – kat, yavaş – yavaş, adım – adım;

ikişär – ikişär, orada – burada, oyanı – buyanı.

4. Aşaadaki işhallıklarını kullanın birär cümledä, cümleleri yazın, söläyin, angı söz paylarını onnar annadêrlar.

Dün, az, pek, genä, kayet, henez, dayma, çoktan, ileri, yukarda, aşaa, bildir, burada.

5. Aşaadaki laflardan düzünüz işhallık. İşhallıkları yazıp, onların afikslerin altlarını çizin.

Kış, ayak, gagauz, ukrain, adet, yalnız, sokak, eni, boş, güz, bizim, sizin.

6. Aşaadaki lafbirleşmelerinnän birär cümlä kurun, cümleleri yazın, iki cümleyä yapın sintaksis analizi.

Yarıldı baştan-başa, açıldı birdän-birä, çok-çok lafetmää, kat-kat bükmää, parça-parça kesmää, uzun-uzun bakmaa.

İşhallıkların dooru yazılması

Yazılêrlar birleşik:

1) katlı işhallıklar, angıları kurulu **bu, o, ne, her** aderlikleri yardımınnan: *büün, bıyıl / buyıl* (ama: *bu yıl*), *burada / burda, buyanı, orada / orda, neredä / nerdä, nääni, näända, näändan, netakım, o saat* (ama: *o saat*), *herzaman, kimikerä* h.b.;

2) katlı işhallıklar, angıları kurulu bir sayılı yardımınnan: *biraz, birazdana, birerdä, bireri, birtakım* h.b.;

3) katlı işhallıklar:

beränna, beräända, ötänna, ötöögün, öteyıl h.b.;

4) birleşik yazılêrlar işhallıklar:

isteyiptä, başaşaa, enikunu, dışanna, dolayanna, kendibaşına h.b.

Ayrı yazılêrlar:

bir kerä, kimär kerä, bir sestä, bir aazda h.b.

Çizgicik aşırı yazılêrlar:

hemen-hemen, may-may, yavaş-yavaş, çok-çok, yakın-yakın, dayma-dayma h.b.;

adım-adım, azar-azar, gün-gündän, yıldan-yıla, yıl-yıldan, baştan-başa, istär-istemäz, birä-bir, yıl-ba-yıl h.b.;

gecä-gündüz, avşam-sabaa, büün-yaarın, ileri-geeri, daran-peran h.b.

Tutunuz aklınızda bu işhallıkların dooru yazılmasını!

Şindidän sora, sabaalen, çin-sabaalen, avşamnen, zorlan, tezlää h.b.

7. Aşaadaki işhallıklarla düzün birär cümlä.

Biraz, sokakça, yalnızça, aar, dün, geeri, dooru, adım-adım, avşama, okadar, çok.

8. Aşaadaki laflardan işhallık düzün.

Kış, yaz, güz, ayak, bir, bizim, adet.

9. Aşaadaki cümlelerde noktaların erinä uyar işhallıklarını koyun.

Birinä yapın sintaksis analizi.

Bobam hergün ... kalkıp iş gider. Şkolacılar ... etiştirler erinä. Onun sesi ...öter. Ekilmiş kırlar ... eşerdi. Bekçi bir bayırdan ... inärdi, bir ... çıkardı.

Laflar eklemää deyini: erken, tez, aşaa, yukarı, gözäl, çabuk.

§ 33. YARDIMCI SÖZ PAYLARI СЛУЖБОВІ ЧАСТИНИ МОВИ

1. Okuyun teksti. İçindeliini annadın.

AARİFLİK SIZINTISI

İnsanın aarifi, derin fikri taa ii görüner folklorda.

Bizim gagauz halkın folklorunda var çok söyleyiş, bilmeycä, fıkra, maani, türkü, masal hem legenda. Bu aazdan yaratmaklarda var taşlanmış gibi derin evellerdän kalma dilimizin käämil örnekleri, ani hergünkü lafetmektä çoktan unutulmuşlar. Taman bu örneklär nicä bir aynada göstererlär insanın derin aarifiini hem onun yaratmak talantını.

Gagauzlar çok vakıt yazısız yaşamışlar da bu kusur köstekläme-miş onnarı braksınnar sonunda gelän evlad boylarına en läüzümni fikirlerini. Olmuş pınar göçmüş, çannar kaybelmiş, yangınnar hem su basınnarı... Da ani butürlü belalardan gelän gençlär bilsin korunmaa deyni türkü düzärmişlär.

«Hay keten...», «Hatalı pınar» hem başka. Bu türküleri çalarmışlar konuşkalarda, düünnerdä, neredä çok insan toplanırmış, onnar geçär-mişlär aazdan-aaza, gidärmişlär gelän asirlerä. Te buydur o büyük ko-levktiv akıllılık, angısınnan yazısız da läüzümni işleri halk götürürmüş gelän zamannara.

Fıkralarda hem kısa masallarda görüner nekadar derin düşünmüş o masalı düzän, ani çok keskin kötüleer hem gülmaa alër tamahlı, ikiüzlülüü, yalancılı hem başka kusurları. Alalım söyleyişleri dä, on-narda beş keret on laflan açıklanër bir bütün dünnä hem ölä fikirlär, angılarını bir uzun traktat yazısında da açıklamayacan.

Jurnaldan

aariflik sızıntısı – джерело мудрості

➤ Ne o folklor?

Ardlaflar deniler te o yardımcı diişilmöz söz payına, angısı gösterer lafların ilişikliini biri-birinä.

Ardlaflar:

için, gibi, görä, deyni, sora, aşırı, beterä, üzerä, kadar, karşı, kaarä hem başka lafların ardlarında kullanılêrlar.

Ardlaflar diişilmeerlär sayılara görä, onnar hallanmêêrlar. Cümlelerdä ardlaflar kullanılêrlar adlıklarlan, aderliklêrlän, işliklerin hem başka söz payların ardında.

Örnek:

Okumak kiyadı edinci klas için.

Onun gibi bän dä kıvrak yazdım.

Gagauz dilindä ardlafların taa çoyu başka laflardan ayırı yazılêrlar.

Örnek:

Lüzgerä karşı, bizim gibi, şkola için, bendän kaarä h.b.

2. Aşaadaki cümleleri yazın, ardlaflarını bulup, altlarını çiziniz: açıklayın, angı söz payların ardında onnar kullanılmış.

1. Biz bir saat kadar işledik. 2. O annattı kendisi için. 3. Etişärsäk ilkyaza kadar, taa çok şefteli fidanı dikecez. 4. Bu fistanı terzi sana görä dikti. 5. Oturdum anama karşı. 6. Şkolaya dooru gidän sokak uzdu hem eşillikliydi. 7. Eni yapı düzdülär ineklerä deyni. 8. Bendän başka yok kim yapsın bu işi. 9. Sendän sora bän enidän okudum bu kiyadı. 10. O yıldan beeri benim büük kardaşım düşüner hepsimizä. 11. Onun gibi bän hic olamayacam. 12. Malidän kaarä içerdä oturardı taa baka hem kaku. 13. Kazayan insannara karşı çıktı çocuklar. 14. Yaamurun beterinä kaldık geç vokzala.

3. Düzünüz cümlä verilmiş ardlaflarnan.

İçin, gibi, görä, deyni, sora, aşırı, beterä, üzerä, kadar, karşı, kaarä.

Baalayıcılar

Baalayıcı deniler o yardımcı diişmüz söz paylarına, angıları baala-dêrlar iki laf yada cümleleri biri-birinä. Gagauz dilindä var birkaç türlü baalayıcı:

1) birleştirän – *hem, da, ne ... ne* h.b.;

2) karşıtlayan – *ama, sa, sä;*

3) ayırdan – *ya, yada, ba, osa, ya ... yada, ba..., ba..., osaydı;*

4) iildici baalayıcılar:

Ani, açan, aniki, deyni, eer, ki, makar ki, makar ani, neçinki, sansın, çüinkü, raz, zerä, baarım, nicä, baari, nasıl h.b.

Örnek:

*Unutma, **ani** sabaaya toplantımız olacek.*

***Çüinkü** koyunnar toktular, tolokada yatışıldılar.*

***Açan** erken kalkacan, o günü taa çok iş yapacan.*

4. Düzünüz cümlä verilmiş baalayıcılarlan.

Ama, osa, hem, yada, neçinki, ani, açan, makar ki, sansın.

5. Aşaadaki cümleleri tefterlerinizä yazın, annadın baalayıcılar için, angı lafları yada cümleleri onnar baalêêrlar.

1. Üürenicilär uroklarda okuyêrlar hem yazêrlar. 2. Sallangaçta, agacım, sallasana beni dâ! 3. Bu işi bân vermâm ne sana, ne ona. 4. Sendä dâ var, bendä dâ var, bir kuru dalda da var. 5. Büün yada yaarına işimiz bitecek. 6. Savaş ceti kendi düşündüünü yapmaa, ama olma inat. 7. Anastas kalmış evdä, çünkü o hastaymış. 8. Bân adama yardım ettim o aar çuvalı kaldırmaa, makar ki kendim da diilim çok kaavi.

İzmetçi adlar

Gagauz dilindä var ölä adlar(laflar), angıları kullanılêrlar söz pay-larınnan barabar da göstererlär lafların arasında erlik işikliini, deyecez:

üst, alt, ard, ön, yan, orta, ara, iç, dış, karşı, baş, boy h.b.

Cümlelerdä onnar taa çok ikincili pay (tamannık yada hallık) olêrlar, düzerlär, izafetli lafbirleşmelerini.

Örnek:

Güvercinnär konmuşlar aul üstünä.

Süpürdüm aul boyunu.

Er altından sarı toprak çıkardılar.

6. Aşaadaki adlıklarlan hem izmetçi adlarlan kendiniz cümlä düzün.

Taş üstündä, kiyadın altında, sundurmanın boyuna, kapu önündä, apteka yanında, baayın ortasında, karpuzun içindä.

7. Yapınız sintaksis analizi cümlelerä.

Skolanın yanında aul düzdük.

Yırakta, yol ortasında, bir maşına peydalanıp, yalabıdı.

Pınarın dolayanda bir parça eri asfalt döşedilär.

Şkolacılar üüredicinin karşısında uslu oturdular.

Paycıklar

Paycıklar da, yardımcı söz payları olarak, diişilmâz söz payıdır. Gagauz dilindä var te bu paycıklar: **-mı, -mi, -mu, -mü, diil, ko, na (nayın, nayınız), te, tä, ha, hadi, ya, taa, sade, helä, be, ba, bak, en, e, çak** h.b.

Paycıklar yardım eder sormaa, şaşmaa, izin etmää, inkâr etmää, kayıl olmaa h.b.

Paycıklar laflardan ayırı yazılêrlar.

Örnek:

Bu mu sizin eni kiyadınız?

Bu armut diil olmuş

Ko benim Vatanım yaşasın!

Ya bak ne gözâl gün kauşêr!

8. Okuyun teksti, açıklayın onun temasını. Çıkarın tekstdän yardımcı söz paylarını, gösterin yazmakta onların dooru yazılmalarını. Angı söyleyişin maanasını açıklêêr bu masalın içindekilii?

SANDICAK ALTINNAN

Yaşarmışlar babuylan dâdu bir eski kırık evdä. Yokmuş onnarda zenginnik, yokmuş uşakları, ama varmış annaşmak.

Ama babu, git-gidä, taa dürük olarmıs. Bir sabaa o deer dâduya:

– Bizim evimiz eski. Lääzım düzmää, ama taa islää – yapmaa eni ev.

– Gelecek vakıt, ozaman da yapacez, – cuvap etmiş dâdu.

– Git, baari, dereyâ ba da tut birkaç balık, yapayım bir balık çorbası, – demiş babu.

Gider dâdu dereyâ, almış oltasını, kazancı. Oturêr kenarda da düşüner: «Of, ne yapayım? Balık tutulmêêr, babu baarêr, evi duzmää yok neylän».

Geçer yarım gün. Birkaç ufak balıkcak tutulmuş, dâdu şennenmiş.

Taa bir kerä atmış oltayı suya, da... Çeker, çeker – zor, çıkaramêêr. Zeetlenä-zeetlenä, nası-nicä, çıkarêr oltasını. Bakêr, balık yok, ama gecedä ilişik durêr bir sandıcak. Dâdu o saat açêr o sandı da «Ah!» baarêr. Sandıcak doluymuş altınnan!

Görer babu, ani dâdu döner deredän evä, ama ellerindä naşey sä var, kazana benzämeer.

– Ne getirdin? – sordu o.

– İnan-inanma, kismetli olacez. Getirdim bir sandık altın.

– Yalandırma beni! – baarêr dâduya babu.

– Bak, mari, bak, aç gözlerini, – güler dâdu.

Hazırlêêr babu balık çorbasını. Hepsi şen, tok, kismetli. Yaşamak!

Ertesi günü yollanêr dâdu kıra, babu da gider komşuykasına masala.

Ama, boşuna demeerlär, ani babu dili – uzun. Taa kapudan başlamış annatmaa, ne zenginnik onnarda peydalanmış. Sesleer komşuykası da şalvir gülümseer.

Açan babu çıkmış sokaa, denemiş, ani evdä kapular açık da şupelenmiş.

Girer içeri, şaş-beş kalêr. Heresi darmadaan, açık, kırık daran-peran!

Bakêr, saklı erdä sandıcak yok!

Başlamış aalamaa: «Ne prostum bän! Dädu beni öldürecek, döndü-
ynän kırdan». Sora gelmiş aklısına, ani komşuykasının kocası, olmalı,
işitti hepsini.

Geçer yarım yıl. Gücenni geçmiş vakıt, kahırlı gezärmişlär däduy-
lan babu. Ama ne şaşmışlar onnar, açan görmüşlär küüdä, diil uzak
onnarın evindän, bir büük ev, nica kalä!

Da ozaman annamışlar, kim çalmış onnarın sandını. Bişey sölä-
memişlär, sade oflamışlar.

Geçer birkaç afta – çalcının evi düşmüş, kaybelmiş, yok olmuş erin
üstündän.

Valera Gaydarji

9. Aşaadaki paycıklarlan birär cümlä düzün.

Ko, diil, mi, haydi, helä, çak, te.

Modal lafları

Gagauz dilindä var modal lafları, angıları pek benzeerlär işhallık-
larına: **sanki, acaba, hiç, salt, lâázım, diil lâázım, da haliz,**
şansora, bölä, var nicä, allele, hep, keşki, alle, allem, allelem, beki,
elbetki, mutlak, bezbelli h.b.

Örnek:

*O ihtär, ama **hep** işleer.*

*Siz bana **hiç** bakmayın.*

***Salt** bir anam beni inandı, ki vardı zorum.*

*Biz, **allem**, erken gelmişik.*

***Haliz** bu kıyatçı bän çok aaradım.*

Duygucular

Duygucular diil baalı cümlä paylarınnan.

Duygucular te bunnardır:

A! Of! E! Êy! Vay! Ay! Yazık! Ha-ha-ha! E-he-he! Pı-ı! Brä! Bre! Çat!
Pat! h.b.

Örnek:

Pı-ı, mari, ne oldu? Of, năbacez?

10. Hazırlayınız prezentaşıya temaya «Gagauz dilin folkloru», pay olup grupalara:

- 1-inci grupa – «Söleyişlär»;
- 2-nci grupa – «Bilmeycelär»;
- 3-üncü grupa – «Masallar»;
- 4-üncü grupa – «Fıkralar».

TEKRAR ПОВТОРЕННЯ

- 1. Okuyun teksti, açıklayın onun temasını, öz fikrini, stilini hem tipini. Neçin avtor ayırdı bölä ad bu tekstä? Kayılsınız mı siz onunnan? Çıkarın teksttän işlikleri, bulun onnarın zaloglarını, çalımınarını hem zamanlarını.**

YOLU ENSEER GEZÄN... (Sevdaylan Kubeydän)

Valera Gaydarji, 15-yaşında çocuk, her sabaa uyanêr saat beştä da gider gütmää koyunları. Yanında her kerä – telefon. O çıkarêr video, nica onun ana küüyündä, angısı bulunêr Odesa bölgesindä, yapêrlar piinir hem şarap, hem nicä hazırlanêrlar yortulara.

Valera üürener 9-cu klasta, yaşêêr kendi küüyündä. Onda var bir düş gütmäk – isteer, ani onun küüyünä gelsinnär turistlär hem onun halkı tanınsın dübüdüz dünnedä.

Çocuk yaşêêr Kubey küüyündä, angısı bulunêr Moldova sınırlarına yakın. Yaşayannarın taa çoyu burada – gagauzlar, angısnar dünnedä yaklaşêrlar milionun dördüncü payına, onnarın arasında – 30 bin yaşêêr Ukrainada. Gagauzların dili benzeer türk dilinä.

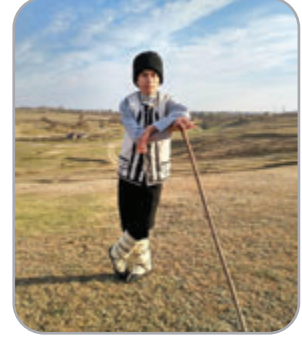
Küücülär biri-birinnän lafederlär gagauzça hem bulgarca. Şkolada bilerlär en azıcıktan beş dil. Valera biler türk dilini da biraz, neçinki ani var hısımnarı Türkiyada.

O isteer ilerletmää turizmayı kendi küüyündä, angısı bulunêr Ukrainanın üülen tarafında. Çocuk artık bir yıl getirir kendi ütub-kanalını.

Valera annadêr çobannarın yaşaması için; türlü yortular için; nicä ikramnêêrlar bulgarlar gelän onnara musaafirleri; nicä koyunları kırkêrlar.

«Bän pek isteerim annatmaa bizim Besarabiyamız için, kendi halkım için, bizim adetlerimiz için. Fodullanêrım, ani duudum gagauz. Hazırlêêrım video, nicä çobannar ilaçlêêrlar hayvannarını. Ceviz ayına neetlenerim çıkarmaa film, nicä yapılêr Kubeydä üzümdän şarap ellän,» – annadêr Valera.

Küüdä Valera sayılêr gid. Ölä onun imidji.

Sıkça giyer gagauz kırma kalpacını, angısını dikerlär kuzucuun derisindän. Valera donanêr bu kalpaklan da gider şkolaya da, dostlarinnar da buluşmaa. Çocukak oldu nicä bir örnek akranlarına. Onnar da başladılar giimäa bölä kalpak.

Valera var nicä annatsın gagauzların kalendarını: nezaman koyunnar çobana veriler; nicä yapêrlar bulgur (kurban) kuzucuun yaanıcıundan; Kasım yortusu için da; nicä ilk sefer kesiler çotuk.

Çocukak düş güder işlemäa turizma sferasında yada çıkarmaa kino gagauzça. Taa o getirer sayfa İstagramda, nereyi atêr fotoları («Kubey benim gözlerimnän»).

Şindi çocukak çıkarêr video, ama pek isteer, ani gelsinnär paalı musaafirlär da görsünnär kendi gözlerinnän hepsini.

«Benim bakışına görä, burada var hepsi, ne lääzım turizmaya deyni: natura, halk ustalı, adet imeesi. Olardı yolları da yapsınnar, olaceydi super», – söleer Valera. O pek isteer ileri dooru düzmäa gotel da kabul etmäa orada turistleri.

*Marina Vereşçaka
Çevirdi Nadejda Kuroglo*

2. Okuyun fıkrayı demekli. İşlikleri bulup, açıklayın, angı üzdä, sayıda, zamanda onnar kullanılmış.

VAKIT SAYICISI

Açan Nastradin üürenärmış şkolada, üüredici dayma annadarmış dünnedä yaşamak için, türlü yortular için, vakit için. Bir kerä urokta o demiş:

– Tâ şindi taa ilkyaz. Günnär uzanêr, gecelär sä kısılêr. Bir aydan sora, açan gelecek yaz, gün olacêk bir saat taa uzun...

Geçmiş bir ay. Genä laf olmuş urokta günnär için, da üüredici sormuş Hocaya:

– Ya, sölä bizä, Nastradin, – kaç saat var bir sutkada?

– Sutkada şindi var irmi beş saat, makar bir ay geeri irmi dörttü, – girgin cuvap etmiş Nastradin.

Urokta bulunan uşaklar hepsi gülmüş.

P. Çebotarä görä

3. Okuyun teksti. İzin çalımında işlikleri bulun, onnarın üz hem sayı afikslerini ayırı okuyun.

ANA İZİNİ

Bir gün, yazın, hava pek sıcaktı, güneşti. Pavli kardaşınnan Mitiylän neetlenirdi sokakta çelik oynamaa. Ama çocukların anası, sabaa ekmeeni idiktän sora, oollarına izin etti:

– Siz büün vakıdı boşuna kaybetmeyin, gidin baalara, orada ellän yolun suannardan hem sarmısaklardan otlarını. Sän, Pavli, taa büyük-sün, taa kuvetliysin, ilkin çek oradaki pınardan su, suları dök o boş fıçıya, ko su güneştä yısınsın, sora o sularlan yısla eşil patlacannarın hem biberlerin köklerini. Bu işi yap avşam üstünä dooru.

Ama sän, Miti, kaz kazmaylan baayın sıra aralarını hem uurlarını, bak kesmeyäsin otlarlan bilä büüyän baa sıraların arasında suannarı hem sarmısakları.

Bu işleri yaparkan, alatlamayın! Baalarda biraz işlediktän sora, oturun da iyin üülen ekmeeni. Te şindi taa alın da koyun ekmek hem birär parça piinir torbanıza.

Çocuklar, bu ana sımarlamasını kuşku sesleyip, kâr ölä dä yaptılar.

4. Bu teksti var nicä mı saymaa annatma? Argumentläyin cuvabınızı. Yazın tefterlerinizä işlikleri, belli edin onnarın üzlerini, sayılarını, zamannarını, çalımını.

BİZİM KÜÜ

Taa biraz büüdüynän, bakam yollardı beni koyunнарlar küüyün öbür karşıdakı yamacına, otlatmaa onnarı evdän taa uzak. Ama oradan bizim küü görünärdi birä-bir, nicä aucunda. Ne pek sevärdim bän bakmaa küüyümüzä kenardan-kenara hepsini evleri, maaleleri gözdän geçirmää! Ama en ilkin, klisenin saa tarafına bakarak, bulardım bizim maalemizi. Görünärdi mezarlık tolokası da... küüyün yanından çayırca gecer demir yol. Bän bir treni kaçırmazdım: angısı uzundu, taa yavaş gidärdi, pasajirlärlän sa hızlı geçärdilär da tez kaybelirdilär çayırın maavi uzaklın dibindä...

Küüyümüz bana pek gözäl görünärdi, gelärdi, ani bölä en islää küü dünnedä başka yoktu. Ačan da genä bakardım, bulardım bizim maalemizi, sokaamızı...

Koyunnar sa hep otlayardılar, hep gezinärdilär önümdä.

N. Tanasogluya görä

5. Okuyun teksti. Bulunuz işlikleri mutlak gelecek zamanda.

SPORTLAN SAALIK BİRERDÄ BAALI

Peticik, angısı artık on yaşını tamannadı, yatêr aacın altında. Kimär kerä olmuş dutlar dooru aazına düşärmişlär. Dädu işleyärmiş hem bir gözlän siiredärmiş, ne yapêr unukası. Bir dä işider:

– Dädu, gelsänä da annadasın bana bir masal, va.

– Gidecäm, uşaam, ama tä sıracımı bitireyim. Dädu, sırasını aulda bitirdiynän, çeketmiş:

– Bir vakıt varmış, bir vakıt yokmuş. Varmış üç kardaş: Sport, Zaamet hem Saalık. Günün birindä Sport demiş kardaşlarına:

– Ne bän sizinnän gezerim?! Bän sissiz dä yaşayırım.

Gitmiş Sport onnardan. Bir gün kaçınmış, iki gün top oynamış... Ama ölä acıkmış, ani hazırmış, aulların taftalarını kemirmää. Sporttan soram Saalık ta demiş Zaametä:

– Bän dä isteerim yalnız yaşamaa.

Demiş bunu da gitmiş, nereyä gözleri görer. Gezmiş bir gün aaç, gezmiş iki gün... Üçüncü günü yokmuş artık ne gezmää, ne oynamaa, ne dä şennenmää. Kefi kaybelmiş. Bu aaçlık günnerindä yufkalanmış, başlamış başı acımaa, teni solumuş, suratı buruşmuş... sade imää için düşünärmiş. Üçüncü günü Saalık dönmüş evä da görmüş şen hem pembä yanaklı Zaameti, angısı güz için insana fıçı yaparmış, aulda işleyärmiş, başkasına, läázım olduynan, bir pençerä ya da kapu yaparmış... Hiç bir dä işrän brakılmazmış, zaametini saymazmış. Taa o günü Sport ta evä gelmiş. Zaamet ozaman kardaşlarına demiş:

– Bän sissiz dä yaşayacam, aaçlıktan ölmeyecäm. Ama adama taa kolay yaşamaa, açan o barabar yaşêêr bölä kardaşlarınnan, nicä Sport, Saalık hem Zaamet. Ozaman adam kimseydän hem bişeydän korkmaz.

6. Okuyun teksti. Ayırınız sadä cümleleri, yapın sintaksis analizi.

İLİN ATLETİKA

İlin atletikasız, var nicä demää, kimsey yaşayamaz, çünkü herbir adam yaşamasında mutlak kacêr da, uzunnaa da, yukarı da atlêêr. Bu maasuz kaçmaklar, atlamaklar başka sportsmennerä büyük yardım yapêrlar. Ya düşünelim, var mı nicä futbolcu oynasın, er o kaçamarsaydı yada atlayamarsaydı. Var mı nicä basketbolcu bu sınışları kullanmadaan oynasın? Var mı nicä tenisçilär yada voleybolcular,

gimnastlar yada başka sportsmennär birbişey yapsinnar, göstersinnär, becermärkän atlamaa hem kaçmaa? Var mı nicä fizkultura uroklarını geçirmää kaçmaksız hem atlamaksız?

Tä neçin atletikayı herbiri kullanêr, herbiri yapêr hem herbiri sever. Tä neçin ilin atletikayı yapêrlar kışın da, yazın da. Tä neçin ona deyni er var stadionda da, salonda da, evdä dä, kırdä da.

Nekadar taa çok ilin atletikaylan zanaatlaşacınız, okadar taa kaavi hem saalıklı olacınız! Bunu unutmayın.

7. Okuyun teksti. Ayırın işlikleri, gösterip onların bölümnerini (sadä/düzülü/katlı).

ESAPLI ADAM

Esaplı adam deniler ona, angısı birkimseyi aldatmaz, lafında herkerä durar, adadını tamannayar, büyüklerin lafını kestirmäz, karşı laf söylemäz, bir adamı sebepsiz acılamaz.

Esaplı adam kendisini dä adamcılaan kullanêr, uşaklarını da hep ölä üüredär hem terbiyedr.

Esaplı adam kötülük, fenalık, hayırsızlık yapmaz, kan dökmäz, ayıpsızlık uuruna düşmäz, üzünü kirletmäz.

8. Okuyun teksti. Koyun onun adını. Düzün dialog bu tekstin içindeliinä görä, annadarak kendi bakışını oluştıra görä. Çıkarın tekstin içindän işlikleri geçti,şindiki, gelecek zamanda da düzün onların birär cümle.

Bir adamın varmış üç oolu. Onnar büüdüynän, adam demiş:

– Çocuklar, bän sizi büüttüm, üürettim, ama ileri dooru bakın kendi-kendinizi. Çıkmışlar kardaşlar küüdän da çatırıkta, pınarın yanında, biraz dinnenip, annaşımlar, ani üç yıldan sora genä burada, bu gündä, bu saatta, buluşup, bakacaklar, kim ne kazanacak.

Gitmişlär onnar herkezi kendi yolundan: birisi doorulmuş üülenä, ikincisi – günduusuna, üçüncüsü – batıya. Etişmişlär onnar saa-seläm erlerinä. İki olmuş yazıcı bezirgennerdä, en küçüü dä – bir çorbacıda cırac.

Geçmiş o üç yıl da genä buluşmuşlar kardaşlar o pınarın yanında. İki gelmiş valizalarlar ellerindä, angıları doluymuşlar eni rubalarlar hem paraylar. Üçüncüsü, en küçüü, gelmiş elleri cöbindä.

– Sölä, ne kazandın, neçin boş ellän geldin? – sormuşlar agaları.

– Kazandım bän üç ceviz, – demiş en küçüü onnara.

Halk masalından

9. Okuyun teksti. Koyun onun adını. Bellili işliklerä yapın morfologiya analizi. Bulunuz yardımcı söz paylarını. Belli ediniz onnarın bölümnerini.

Cenk vakıdı bän taa küçüktüm. Ama **tutêrım** aklımda, nicä küüyä girdiydilär ev gibi büük tanklar. Onnarın ardına peydalandıydı pehota da. Naıştlär çok vakıt küüdä hem damnarda, maazalarda, tavannar-da **aaradıydılar** partizannarı, ama ölä da **bulamadıydılar** kimseyi. Makar ki kimseyi öldürmediydilär, ama küüdä, herbir evdä gezärdilär, nicä çorbacı. Angı evleri **beenärdilär**, saabilerini fırladardılar dama, kufneyä, kendileri dä **erleşärdilär** evin odalarında.

Asker kısa vakıt durduydu küüdä, ama **kalmadıydı** küüdä ne tauk, ne yımırta, ne dä süt. Nemtelär hepsini, alıp, iyärdilär. Bulmayıp kuvet, angısı vardı nicä onnara karşı gitsin, **çıktılar** küüdän, brakıp pek çok siläh, angılarında çok vakıt uşaklar **kaybedärdilär** kannarını, sayarak onnarı oyuncak.

10. Koyunuz işliklerin kaçırılmış afikslerini.

1. Bir gün dädu aldı.. lafkadan eni bir rezina topu da götürdü.. onu unukasına. 2. Peti çıktı..artık uroktan, açan onu çaardı.. evä. 3. Bän açtı.. pençereyi da sildi.. onun sırçalarını. 4. Büün klasta hepsicii üürenicilär yazdı.. evdeki işleri, esapla.. daavalarını, tamannadı.. üüredicinin istediklerini.

11. Okuyun teksti. Bellili işliklerä yapın morfologiya analizi.

Gani büün **kalmıştı** tırlada yalnız. Bobası, çoban Yorcı, **götürmüşü** sabaakı üündän piinirleri evä. Öbür çobannar da **gitmiştilär** yırak çayıra sürüyü otlatmaa. Koyunnar üülenädän **doyunacêklar**, sütleneceklär da saat birdä-ikidä genä **geleceklär** saalmaa ikinci üünü. Ozamanadan bobası da **dönecek** küüdän, da Gani genä görececek, nasıl çobannar **saayaceklar** koyunnarı birär-birär, o da yardım edecek aydamaa saamalları strungaya. Kofalar, ani şimdi kazıklarda güneşä karşı **kuruyardılar**, genä lemlerde **dolaceklar** sütlän... Ama şimdi Gani haylak **oturmuştu** biraz bordeydä, serindä. O bakmıştı, taa nelär var bu çobannarın kır evlerindä, da sora **inmişti** çukura.

Nikolay Baboglu

12. Okuyun teksti. Parantezalarda bulunan işlikleri läüzımnı formada, çoktan geçmiş bellisiz zamanda koyun.

Ama şimdi baalar (bozulmaa) da o pek istärdi üzüm imä. Taman bu zaman (gelmä) onnara komşu çocucaa, Peticik. O artık beşinci klasta

üürenärdi, ama şkolayı sevmäzdi, sıkça kalardı uroklardan evdä da bütün gün sokakta boşuna kaçınardı, aarardı kendisinä oyuncu. Ama bulamazdı, neçinki akrannarı hepsi şkolada üürenärdilär. Bu üzerä o (başlamaa) taa sık gelmää Ganiylän oynamaa.

ANALARIN – BOBALARIN AARİFLİİ

Yaşarmış bir küüdä bir aylä: ana, boba hem onnarın iki uşaa, çocuklar Mitika hem Sandika. Taa onnarlan yaşarmış bobasının bobası, onnarın dädusu.

Aylä zamandan tutarmış tırla, angısı geçärmiş dedelerdän uşaklara. Açan uşaklar küçükmüşlär, bobaları annadarmış onnara, nicä läüzüm büütmää koyunnarı, neredä taa islää otlatmaa, nicä dooru kırkmaa, saamaa, peynir hem yuurt yapmaa. Sevärdilär uşaklar seslemää dädunun annatmalarını, ama en çok beenärdilär, açan onnarı alardılar tırlaya.

Geçmiş yıllar, çocuklar büümüşlär. Almış bobası Sandikaya hem Mitikaya birär beygir. Verärmış onnara faydalı nasaatları, üüredärmış bakmaa bu käämil hayvannarı, doyurmaa, paklamaa. Ama en meraklı iş, angısını beklärdilär oollar, nezaman boba üüredecek atlı gezmää!

Birkaç aydan sora Mitika korkusuz, girgin oturardı kendi beygirin üstündä, onun beygirin adıydı Şeremet. Sandika sa biraz yufka tutardı kendisini, onun beygiri Furtuna seslemäzdi çocu. Sandika pek gücenniydi.

Bir keret o bıkmış üürenmää atlı gezmää, düşüp erä, aalayıp acıdan, demiş bobasına:

– Bana zor, bän bıktım, yoruldum, bişey olmêêr. Bobası, sesleyip küsülü aalaşan cocuunu, söylemiş:

– Sandika! Üz kerä düş, bin kerä genä yuvarlan erdä, ama hep neetlän pinmää, savaş. Ozaman olacan haliz adam!

...Vakit hızlı geçärmiş. Mitika hem Sandika büüyärmişlär. Yazın, bir sıcak gündä, kazarmışlar kendi meralarını. Kırın kenarında bulunarmış bir ihtär salkım aacı, onun altında kardaşlar dinnenärmişlär, su içärmişlär. Bir da Mitika görmüş otların içindä bir guguş yavrusunu, angısının kırıkmiş kanadı. O kahırlan bakarmış kuşçaaza da demiş Sandikaya:

– Läüzüm ilaçlamaa guguşçu, bulmaa onun anasını, yardım etmää kalmasın kalik.

Sandika havezsiz vermiş cuvap:

– Brak onu! Ne fayda ondan sana olacek?

Mitika atmış kardaşına keskin bakışını, bişey sölämemiş. Koyup kuşu koynusuna, gitmiş evä, almış iki sopacık, sıkılmış onnarı kırık kanatlan, sarmış guguşu ruba içinä. İlaçlanmış bu zavalı kuşçaaz.

Geçmiş taa birkaç yıl. Büümüşlär, gezmişlär delikannı bu çocuklar, sora evlenmişlär, duumuş onnarın uşakları. Güz vakıdı geçärmişlär kırın boyundan, hep o salkım aacın yanından. Görmüşlär bir yuva, angısından işidilärmiş kuş sesçeezi. Peydalanmış yavruların anası. Ačan o konmuş aacın dalına, Mitika tanımış onu, o–te o kırık kanatlı guguşmuş! Sandika gözlerini bir tarafa çevirmiş. Lafsız annamış, ani can acısından yok taa aar acı.

Mitika söylemiş:

– Paalı kardaşım! Dädumuz da, bobamız da hep üüredärdilär bizi:

«Yardım ediniz biri – birinizä, yardım olunuz hepsinä – ozaman olacenız cana yakın insan».

V. Gaydarji

13. Okuyun teksti. Yazın tefterlerinizä, koyup kaçırılmış virgülleri.

Eer olaydım bän büücü en ilkin yok edeceydim dünnein üzün-dän tamahlı hasetlii fenalı angılarının beterinä türlü kavgalar hem uruşmaklar olêr. Bän yapaceydım ölä ki insannar çekişmesinnär biri-birinnän. Ozaman insan yaşayaceydı dostça sayaceydı biri-birini hatırlayceydı evini hem uşaklarını korkusuz yalnız brakaceydı.

Eer olaydım bän büücü insanı herbir prost fena kötü tabeetlerindän kurtaraceydım. Diil faydasız, ama zararlı tütünü heptän kaybedeceydim. Türlü narkotikleri erin dibinä saklayaceydım. Sarfoşluun hırsız-lun hayırsızlun erinä insana vereceydım şennik büyük sevda biri-birinä hem tatlı dil annaşmak büyük çalışkannık ayleleri kaavilemektä her tarafça insancasına yaşamak hem herbirinä kismet vereceydım. Kü-çüünä-büünä kismet daadaceydım.

Jurnaldan

§ 34. SIRADAN TAKRİR ANNATMA SÖZ TİPİNDƏ ARTİSTİK STİLİNDƏ TEKSTƏ GÖRƏ YAZDIRMA İNSANIN DIŞANKI GÖRÜNÜŞ ELEMENTLERİNNƏN ДОКЛАДНИЙ ПЕРЕКАЗ РОЗПОВІДНИХ ТЕКСТІВ З ЕЛЕМЕНТАМИ ОПИСУ ЗОВНІШНОСТІ ЛЮДИНИ

Yazdırma insanın dışankı görünüşünü – bu patret laflan; göstermək insanı dil kolaylıklarınınan. Patret gösterer insanı bütündən hem detalleri insanın dışankı görünüşünə görə.

TUTUNUZ AKLINIZDA!

- Dikkat okuyunuz/ sesləyiniz teksti sıradan annatmaa deyni.
- Yazınız (läəzımsaydı) dayak lafları, lafbirleşmelerini, terminneri.
- Belli ediniz tekstin stilini, tipini, janrasını, temasını, öz fikirini.
- Taa bir kerä sesleyärkenä teksti , yazın plan gibi lafları, lafbirleşmelerini, tekstin payların baalantılarını.
- Düşünün tekstin içindekisi hem sıralı için.
- Yazın planı, doorudarak temanın söyleyişlerini hem öz fikirini, atılmayın kompozitiyadan, dil, stil özelliklerdän, avtorun öz fikirindän.
- Taa bir kerä yapın kontrol te ona, ne yazdınız.
- Annadın teksti plana görə.

1. Okuyun tekstleri.

DOSTLUKSUZ YAŞAMAA OLMAZ

Bendä var çok dost. Deerlär, ani çok dost yok nicä olsun. Ama bän düşünirim, ani haliz dostlar her keret yannaşık, yardım edeceklär sana, açan läəzım. Bän bunu annadım islää bu yazın.

Kanikullarda, biz, dört dost: Peti, Koli, Sandi hem bän, Valera, yol-landık göla, ani bulunêr küüyün kenarında. Etiştıynän, o saat soyunduk da atladık suya. Hava sıcaktı, su paktı, käämil. Dördümüz da su içindä şımarardık, baarardık. Bir kıpımdan sora, bän duydum, ani gitmişim derinä. Bakêrım doz-dolay, yanımda yok kimsey. Dostlar artık kenara

çıkmişlar, yatêrlar, kuruyêrlar. Bân sä duyêrım, ani yavaş-yavaş başlêêrım buulmaa. Onnar bilârdilâr, ani bân prost üzerim. Baarmaa çekettim keskin seslân:

– Kurtarın! Kurtarın! Buulêrım!

Benim sesimi hepsi işittilâr, ama suya atladı bir Sandi. O, tez üzüp, etişti banadan, çekti beni saçlarımdan, söledi yardım edeyim ellerim-nân da çıkardı kenara. Bân korkudan bişey söyleyâmeerdim, titirârdim. Sandi attı arkama peşkiri, sildi beni, sarmaştı da dedi:

– Valera! Bân kendim dâ prost üzerim, ama, açan işittim senin baarışını, atladım suya. Petiylân Koli sa korkmuşlar, baka-baka biri-birinâ. Onnar, bekim, istedilâr gelmâä yardıma, ama...

Geçti bir yıl. Biz hep dordümüz da dostlaşârdık, barabar gezârdık, şkolada böla oynardık.

Geldi genâ yaz kanikulları. Dinnenmâk bizi beklârdi.

Bendâ evdâ var beygir kuliylân. Bân pek severim atlı gezmâä, beni üüretti bobam. Bir gün bân teklif ettim dostlarımı bana evâ da söledim:

– Sabaa yollanacez dereyâ. Orada var meydancık, neredâ atlı var nica gezinmâä.

Ertesi günü Peti, Koli hem Sandi çaardılar beni. Bân cıkardım beygiri dışarı da gittik meydana. İlkin pindi atlı Peti. Beygir yaptı

birkaç adım, sora çeketti kaçmaa. Peti, olmalı, tutunamadı islâä, düştü erâ da başladı acıdan baarmaa. Bân yaklaştım onun yanına, yardım ettim kalksın, silktim donnarını tozdan, raatladım onu.

Onun gözlerindân aktı yaşları. O da, bân dâ, Sandiylân Koli dâ bir laf sölâmedik.

Hepsini annadık lafsız.

V. Gaydarji

2. Okuyun İ. Kiorun tekstlerini, olun dikkat. Argumentläyin nesoy söz stilindä hem tipindä bu tekstlär. Bulunuz yazdırma elementlerini insanın dışankı görünüşlerindä.

MARİKA

Bu kızçaazı bân çoktan bilerim, ama ölä oldu, ani üç yıldan sora gördüm onu bir avşam yortusunda. İlkin tanıyamadım, ama açan taa islâä baktım – te o kızçaaz-kuşçaaz, angısını, sandım, kaybettim.

Marinka (ölâ onun adı) şindi giimniydi diil nicä ozaman, ilk sefer. Onun sırtında kara etekti, biyaz bluzacık, angısının sol enin kolanından, saat kayışcın altından, görünârdi gözâl basmacık. Bluzanın üstünâ o giümiş kırmızı koftayı. Açan bakışlarımız biri-birimizä dooru yollandılar, gördüm: üzü onun ölä şafklan doluydu, sansın yakmişlar

ateş orada. Saçları omuzlarından belädän aşaa, iki kara yılan gibi, inärdilär. Kulacıklara asılı küçücük küpeciklär, nicä kirezçik. Marinkanın boynusunda asılı yalabık dizi sedef boncuk.

Açan biz onunnan kalardık ikimiz – taa dayma küüyün ortasında parkta – bän pek be-enärdim bakmaa onun kara, kömür gibi, göz-lerinä, anglarından fırlardı yalın. Lafedärdi Marinka ölä yavaş, ani bän seslärdim onu açık aazlan – pek beenärdim bu hoş, yalpak sesi.

Hergün karşılaşmaa yoktu nicä, ama bän ölä istärdim onu görmää – canıma er bula-mazdım. Açan sa, afta geçtiynän, genä barabardık, bän alardım elimä onun parmacıklarını, yımışak hem sıcak, ani ozaman yoktu dünnedä bendän taa kısmetli.

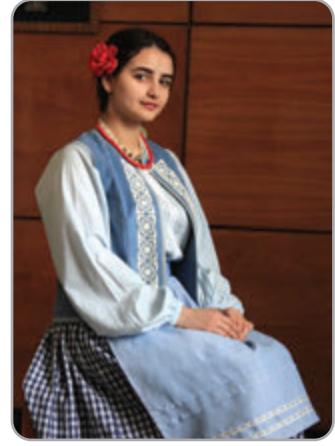
TANÇU – BENİM DOSTUM

Biz onunnan tanıştık ozaman, açan başladık gezmää okula birinci klasta. Hepsimiz küçüktük, ilk sefer çıktık bölä kalabalık arasına. Ama şansora annadık – şkolaya gezeceiz on yıl!

Elbetki, kimi uşaklar zor sınaşardılar eni kafadarlara, ama bän ilk bakıştan annadım, ani bu çocuk olacak benim en inannı dostum.

Yıl yıldan, geçerek klastan klasa, büüyärdik, diişilärdik, kurardık kendi tabeetlerimizi. Bän Tançuyulan bölä şkolaya, sora üülendä evä geeri – hep ikimiz. Ölä oldu, ani çoyu sanardı, ani biz kardaşız. Sansın görmärdilär, ani hiç benzämeeriz biri-birimizä.

Tançu – kıvrak, gözäl bir çocuk. Onun kara kıvrıcık saçları hep taralıydılar, onnari zordu taramaa, ama o nasıl sa savaşardı yapmaa tertip başında. Bakışı onun herkerä yalpaktı. Bän dayma şaşardım – neçin bu karaman çocukta bölä maavi, nicä gök taşı, gözlär?! Boşuna denmeer, ani gözlär – canın aynası. Açan o gülärdi, yanaklarında peydalanardılar cümbüş hendeciklär, yanakları o saat kızardılar, nicä patlaca. Burnusu Tançunun körpä tombarlak kartoficik, kulakları yapışık başına, dudakları kalın, dişleri bim-bi-yaz – haliz birinci kaarın benizindä.

Tançunun boyu diildi pek balaban, arkası geniş, nicä Andrey dä-dusunda, elleri kaavi. Örüyardı o ölä käämil, deyecän uçêr, örümeer. O pek beener giinmää gözäl, ama yoktur gördüüm olsun donnarı yada gölmää diil ütüyä urulu.

Bän onunnan, şaşora, edinci bir klasta üürenän dostuz, da pek kismetliyim, ani yaşamamda karşılardım bölä islää insanı.

**§ 35. AYIRMA TAKRİR ANNATMA SÖZ TİPİNDÄ
ARTİSTİK STİLİNDÄ TEKSTÄ GÖRÄ YAZDIRMA
İNSANIN DIŞANKI GÖRÜNÜŞ ELEMENTLERİNNÄN
ВИБІРКОВИЙ ПЕРЕКАЗ РОЗПОВІДНИХ ТЕКСТІВ
З ЕЛЕМЕНТАМИ ОПИСУ ЗОВНІШНОСТІ ЛЮДИНИ**

Tutunuz aklınızda!

Düzmää yazdırma insanın dışankı görünüşünü – bu yaratmak onun individual obrazını, göstermää süretinin nışannarını. Laf-larlan “resimnemää “onun önemli çizilerini: boyunu, durumunu, simasını; nicä becerer lafetmää, kullanmaa hem göstermää kendini sözleşmektä; onun gezmesi.

İnsanın dışankı görünüşü var nica olsun artistik, bilim hem iz-metçi stillerdä.

Bilim hem izmetçi yazdırmak insanın dışankı görünüşünü – o lääzım taa nekadar dooru hem yakından göstermää bu işi. Bölä yazdırma var kısıdan hem doludan.

Artistik stilindä yazdırma insanın görünüşünü – yaratmaa onun süretini, duygulandırmaa hem okuyannarı, hem sesleyännäri.

YAZDIRMALI TEKSTLÄR

Yazdırma ya yazdırmalı tekstlär – ölä bir yazılı baalantılı sözün bölümü, angısında gösteriler bir obyektin, bir erin nışannarı ya bir insanın halı, yada bir ortalın durumu.

Yazdırmalı tekstä var nicä koymaa soruş: *nesoy?*

Yazdırma olur olsun söylenmiş ya yazılmış.

- 1. Okuyun demekli teksti. Ayırın teksttän yazdırma elementlerini. Düzin sadä plan.**

SOFİ

Sandıkçı Yuvaçunun kızı, Sofi, orta boyda bir kız, kıvrak belli, siması karagöz, ama gözleri maavi, suratı uzunca. Gözâl bir kızdı. Lafına sıkı, kızlarla, çocuklarla pek şıarmazdı. Küüdâ edi klas bitirdiydi.

Bitirdiynän şkolasını, Sofi kır brigada-sına işlemää girdi. İşindâ çalışkandı hem kantarcı diildi, nicä başka kimileri. Ne iş tã ona verselär, o küsüş yapmêêr. Onun öndercisi gördü, ani Sofi işi sever hem herbir işi becerikli yapêr, onuştan onu inek saamaa koydu. Sofi burada da ii üstünnüklär gösterdi.

Birdän-birä saamaa pek becermäzdi, ama birkaç aftadan sora ii esap aldı, nicä başka sınışlı saacıykalar işi yapêrlar, da bu işin tez kolayını aldı.

Burada da Sofi çok vakit işlämedi. Bir yıldan sora onu süt ferma-sına baş koydular, bak o işleecä kıyat ta bilärdi. Sofi burada da işi ii haydadı...

N. Tanasoglu

2. Aşaadaki bilmeyceleri sökün, cevaplarına yapın fonetika analizi.

Lün-lün deredä, Lün-lün tepedä,
Sülüksüz bir kemiksiz.
(kebeleK)

Alçacık, dallı, imesi ballı.
(keliÇ)

§ 36. KISADAN TAKRİR ANNATMA SÖZ TİPİNDÄ ARTİSTİK STİLİNDÄ TEKSTÄ GÖRÄ YAZDIRMA İNSANIN DIŞANKI GÖRÜNÜŞ ELEMENTLERİNNÄN СТИСЛИЙ ПЕРЕКАЗ РОЗПОВІДНИХ ТЕКСТІВ З ЕЛЕМЕНТАМИ ОПИСУ ЗОВНІШНОСТІ ЛЮДИНИ

1. Okuyun teksti demekli, kısıdan açıklayıp temasını. Bulun yazdırma ele-mentleri. Düzün katlı plan tekstä.

SPORTA ŞÜKÜR EDİN

Kavak Miti işlärdi küüdä çilingir. O – pek batal hem kaavi bir adamdı. Ona «Kavak» deyärdilär, çünkü o Kavak Petrinin ooluydu. Pek

bobasına benzeyärdi, ama boydan taa da üüsekti ondan. Mitinin arkaları, omuzları ölä geniştilär, ani üç kişi yannaşık vardı nicä saklansın onun ardına. Tã neçin ona taa çoyu deyärdi – Bayır Miti, çünkü bayır gibi büüktü. Dingil gibi kalın demirleri burardı, kıvradardı, nicä incä fişkannarı. Güreştä dä onu kimsey enseyämäzdi diil sade küülülerdän, ama dolaylardan da.

Bir gün, kırdan dönärkän, aktarılmış traktor. Traktorcu kalmıştı traktorun altında. Paalydı herbir minut. Küüdä kran yoktu. İnsanı toplamaa deyni vakıt yoktu. Da ozaman kaçarak giderlär Bayır Mitiyä. O da, çok düşünmeyip, kaçarak gider da, kaldırıp, kurtarêr traktorcuu.

Açan traktorcunun karısı, uşakları çeketmişlär şükür etmää Bayır Mitiyä, o, gülümseyip, demiş:

Şükür edin sporta, angısı beni adam yaptı, saalık hem kuvet verdi. Sportlan zanaatlanmayaydım, ölä dä bir pardı gibi incä kalaceydım.

§ 37. YARATMA – YAZDIRMA İNSANIN DIŞANKI GÖRÜNÜŞ ELEMENTLERİNNÄN **ТВІР-ОПИС ЗОВНІШНОСТІ ЛЮДИНИ ЗА ВЛАСНИМ СПОСТЕРЕЖЕННЯМ І ЗА КАРТИНОЮ**

- 1. Yazdırın insanı dışankı görünüşünü ya verilmiş reproduktıyalara görä, ya da kendi ayırmanızına görä. Kullanın tabliṭayı , yazarkana yaratmayı.**

NİCÄ YAZDIRMAA İNSANIN DIŞANKI GÖRÜNÜŞÜNÜ

Üz, surat	Yakışıklı, käämil, uzun, tombarlak, kurgaf, tuyan, sınık, karagöz, yorgun, şen, açık, ii, teni.
Gözlar	süüt-maavi, kara, duruk, şılak, sevinçli, akıllı, naazlı, şen üzlü, büük, küçük, dar, batnık.

Bakış	Şen, dolu, iliklan, açık, fena, gücenik, kahırlı, uslu, dikkat, şalvir, şiret, içina girer, derin, gamsız.
Burnu	İnce, kalın, uzun, diil büyük, çilli, geniş, uzun, uz, kambur, küçük.
Aaz	Küçük, diil büyük, geniş, gözal.
Dişlär	Biyaz, düz, diil iiri, iiri, buruk.
Dudaklar	Kalın, incä, dar, gözal çizili, küçük, benizsiz, kirez gibi kırmızı.
Kaşlar	İncä, geniş, belli-bellisiz, darmadaan, dürük, sık, kömür-kara, kula, karagöz, yoluk.
Ellär	Küçük, gözäl, becerikli, käämil, büyük.
Durumu (örüyüşü)	Üsek, alçak, atletik figurasında, kıvrak, orta boyunda, tantur, incä

2. Yazdırın insanı dışankı görünüşünü ya verilmiş reproduktiyalara görä, ya da kendi ayırmanıza görä.

Bilersiniz mi siz?

Anılmış resimci, Dmitriy İvanoviç Savastin, geçindi infarktın dekabrinin irmi ikisindä 2015 yılda. Resimcinin sımarlmasına görä, o gömüldü Beşalma küüyündä yannaşık Dimitri Kara Çobanın hem Lüdmila Pokrovskayanın mezarların yanına. Dmitriy İvanoviç Savastin duumuş 1942 yılda Valkaneş kasabasında Moldovada.

Dmitriy Savastin durardı gagauzluun artistik bilinçin çeketmesindä, onu hakına sayêrlar gagauzların resimciliinin incäzanaatlın temelkuranını. Çoyu Gagauziyanın anılmış resimcileri – onun üürenicileri. Resimci koydu büyük belli bir koyum türk dünnesinä dâ. Orada ona ölä dâ deerlär «Türk dünnesinin Altın fondu».

Bitki intervyüsünde radiostanțiya GRT Dmitriy Savastin danıştı gençlerä, çaararak onnarı her zaman sevsinnär kendilerini hem kendi milletini. «Paalı uşaklar, üüenin sevmää kendinizi, kendi soyunuzu hem milletinizi, vatanınızı, tabiatı hem topraa. Üüreniniz dedelerinizin mirasını, adetlerini, kulturasını, şivik ilerledin bilgiçlikliin işini», – dedi ozaman resimci.

A. Şamarin

artistik bilinçi – художня самосвідомість
hakına – правильно, дійсно
resimciliin incəzanaatlın temelkurarı – засновник
 образотворчого мистецтва
anılmış resimci – знаменитий художник
miras – спадщина
dedelär – пращур
bilgiçlikliin işi – просвітницька діяльність

MARIYA BAŞKİRTEVA (1858–1884)

Yaşamasının taa zeedesini anılmış ukrainanın resimciy-kası geçirdi sınırdan aşırı, kää da Franñiyada. Büüncü gün onun resim platları korunulêr dünneyin çoyun memleketlerindä muzeylerdä Niñtedä dä verili ayrı zal onun kartinalarına. Taa üürenmenin başlamasından Mariya Başkirteva kazanardı medalileri hem prizleri gösterimnerdä, onun yaratmaları getirerdilär şaşma uuruна Anatoli Fransı, Emil Zolâyı hem, elbetki, hepsi gazetaları, jurnalları. Resimciyka geçindi çok gencecik da büün onun original kartinalarını çok zor bulmaa.

R. Oleynik

sınırdan aşırı – за кордоном
kää – а саме
resim platları – полотна

çoyun – багатьох
gösterim – виставка
şaşma uuru – захват

MIKOLA PIMONENKO (1862–1912)

Mikola Pimonenko – ukrainanın resimcisi, avtoru çoyu kartinaların ukraina millet temasından. Resimcinin yaratmaları şiirli görünüşlän göstererlär ukraina halkın yaşamasını, işleyiciliini; onun kartinalarında janra ştenaları dayma birleşerlär peyzajlan.

Pimonenko duumuş Kievda mardın dokuzunda 1862 yılda. Küçüktän taa gezärmış bobasınнан küülerdä, yardım edärmış ona resimnemää ikonaları kliselerdä. Bu işi da yaparak, tanışêrmış küülürlän, onnarın zanaatlarınнан, hergünnük yaşamalarınнан. Bekim da, uşaklık duyguları da oldular temel onun kartinalarına, angıları yazılacaklar taa ötää dooru, geççä.

S. Kabanov

şiirli görünüş – опoетизований вигляд
işleyicilik – працювoтість
geççä – пізніше

*Dmitriy Savastin.
«Oguzhan»*

*Mariya Başkirteva.
«Yaamur çadırı» (1883)*

*Dmitriy Savastin.
«Mari kız»*

*Mikola Pimonenko.
«Kızın patreti» (1896)*

§ 38. JANRA RESİMİN YAZDIRMASI ОПИС ЖАНРОВОЇ КАРТИНИ

Peyzaj – o resim, kartina, angısı gösterer naturayı, yazdırêr tabiatı literatúra yaratmalarında. Peyzajlarda resimcilâr göstererlâr daaları, dereleri, denizleri, kasaba hem küü gözelliklerini. Kimâr kerâ var nicâ görmää insannarın yada hayvannarın figuralarını, siluêtlarını.

İnteryer – yapıların, odaların içi, donaklı, erleşmesi. Orayı girer: duvarlar, tavan, mebel, pol. İnteryer düzüler stilâ görâ, angısı geçer o asirdä.

Patret (persona, kişi) – göstermää laflan (yada resimnän) insanı ya birkaç kişiyi, angıları halizdän vardı, yaşardı. Patredi yazmaa lâázım sıradan yazdırmaa kişinin başını , üzünü en ilkin, sora özelli nışannarını, bitkidä kendi ilgi olmanı bu insana.

Janra kartinalarında gösteriler insanın hergünkü yaşaması. Bölä resimnär annadêrlar insan için iş yaparkana, dinnenärkenä, yortu hem işlenir günnerdä.

Natürmort (bakınız sayfaya 34).

1. Kullanınız yaratmalarınızda ukrain hem gagauz anılmış resimcilerin işlerini. Siirederäk ayrılmış resimi, acıklayın onun süjetini. Nesoy duyguları kaplamış avtoru? Nesoy renklâr resimdä taa zeedä? Düzünüz birâr yaratma kartinanın süjetina görä.

Mykola Pymonenko. «Orak biçimi», 1907

Mikola Pimonenko. «Avşamnêr», 1900

Bilersiniz mi siz?

KONSTANTİN KELEŞ (1960)

Konstantin Keleş duudu mardın onikisindâ 1960 yılda Çadır kasabasında. 1975 yılda bitirdi Uşak artistik şkolasını, ama halizinâ hobisiydi – beygirlär. Şindiki zamanda Çadır kasabasında Konstantin önderleer firmayı, angısı sayılêr birtaane Moldovada, neredâ büüderlär plemennoy beygirleri «At-Prolin».

Ama, bakmarak buna, ani çok işi var, o yazêr kartına.

Resimci yaşêr hem çalışêr Çadırdâ, girer artistik birleşiinâ «Gagauz-Art». Pay alêr regional, respublika, sınır aşırı gösterimnerindâ. Keleşin kartinalarından çoyu bulunêr beygirleri sevennerin evdeki kolektiyalarında Moldovada, Ukrainada, Türkiyada, Romıniyada, Amerikada hem başka erlerdâ. Kolverildi 5 album onun grafika resimnerinnân.

Konstantin sevârdi resimnemâa taa küçüktân. Bunu denemiş onun batüsü da getirmiş çocucaa artistik şkolasına, satın alarmış ona kalem, album...

Konstantinin zanaatı, kenarsız sevgileri beygirlerâ yardım olêrlar ona, taa islâa üürenmâa bu hayvannarın iç dünnesini, annamaa onnarın taabetlerini, duymaa beygirlerdân sevgi geeri.

A. Şamarin

*Konstantin Keleş. Kartınaların seriyasından
«Benim fikirlerim – benim atlarım»*

§ 39. KONTROL TAKRİRİN YAZILMASI КОНТРОЛЬНИЙ ПИСЬМОВИЙ ПЕРЕКАЗ

1. Ayırmalı bir takrir yazın, önemni işleri açıklayarak.

KAAR ALTINDA BİR ÇOCUK

Gider Miti odun için daaya da oylanêr orada. Kalkêr bir saurgun. Görüner ona, ani o başka yoldan gidârmiş. Savasêr bulmaa yolu, bulamêêr.

Kaar derinmiş. Mitinin kesilmiş kuvedi, o batmış kürtünä. Da kaar gömer onu. Beygir durêr, nekadar durêr, da yollanêr taligaylan evä.

Evdä görerlär, ani taliga geldi yalnız, Miti yok. Giderlär aaramaa Mitiyi. Gezerlär, gezerlär, ama ölä evä gelerlär. Ertesi günü genä giderlär da genä aarêêrlar, da genä bulamêêrlar. Üçüncü günü yolca gidârmiş köpäännän bir avcı. O tazı duyêr bişey kokudan da çekeder tırmalamaa kaarı. Avcı gider bakmaa, ne buldu köpek orada. Görür, ani köpek kazmış bir delik, deliktän dä buu çıkêr. Çekeder o da kaarı fırlatmaa da görür kaar altında birkimsey uyuyêr. Tez örter o belli eri da hızlı döner küüyä.

Bobası koşêr taligayı da tez gider getirmää Mitiyi. Çıkarêr onu enikunu kaar altından, erleştirer taligaya samannar üstünä, atêr bir pala üstünä da getirer evä. Ama birdän içeri sıcaa onu sokmêêrlar, ilkin çok uuêrlar onu kaarlan.

POREZENCI

Nekadar yaşamış Marincik, işlerini hep bitirämemiş, doyunca iyämemiş. Marinin uşakları, gördücäân bobasını, başlardılar hızlı kaçınmaa: birisi verer, öbürü taşıyêr, üçüncüsü tezekleri yivêr. Hepsicii işleer. İki yaşında Mäluş ta tutêr tezäân kenarından, ama kaldıramêêr. O da, karımcacık, savaşêr taa tez tezeklik yıvılsın.

Uşaklar fiyıldardılar o yanına, bu yanına, sansın bütün sokaan uşakları toplanmıştı orayı. Onnar sa, sekiz uşak, hepsi Marinindi, biri öbüründän taa alçak.

Marinä sorardılar:

– Ne okadar çok uşaan var, Marin?

– Dünnä gözäl, ko yaşasınnar! – cevap verêrdi Marin.

Ko yaşasınnar! Marinin varsa bir bukası, o pay edêrdi on parçaya: karısına, uşaklarına hem kendinä.

Marin oturêr dut altında, siler terini annısından.

– Sandi, topla hepsini sofraya! – baarêr Marin cocucaana.

– Mamaliga hazır mı? – sorêr Sandi.

– Hazır, hazır, – cevap verer Marinin erinä Marinka, karısı.

Marinka sofrayı artık koymuş, mamaligayı tezicik kotarmış da naseysä dönüşer çüvenin önündä, allele, kazıyêr çüvenin dibini, gevşener tatlı-tatlı. Ko desinnär, ani çüvenin dibini kazımaa prostmuş, aniki belaya düşecän, ölä adet! Yok ne yapmaa, açlık adetindän beter yoktur!

S. Kuroglu

ÇİFTÇİ ECELİ

– Evel açlık olmuş, ama insan ölümü olmazmış işidildii, bekim, şindi da kurtuluruz, – bildiini sölêrdi kaskatı eşim, – olmalı, bu kuvedin üzündä gözü.

– Bu eni kuvettä çok yalancılık varmış. Biz kendimiz için düşünmäsäk, kuvedä yok umut.

Nasıl da olmasa, belliydi, ki yıl gidêrdi büük yoksuz kuraklaa, çiftçi yoktu neredän bir kazanç bulsun. Da te, ölä bobamın nasaatına görä, tutunêrız biz karıylan da iki afta içindä, kazıp bir uzun hendek, dooru-

dêrız dereyi aula. İşlediydik alatlan gecä-gündüz. Keten gölmeklerimizi her avşam süzärdik terdän.

Akına, zaamet çok yaptık, ama faydası heptän belli oldu, açan ayın-açık göründü, ki yıl gidärdi kara kurak. Bän aulumdan papşoy-cuklarımı suladım bütün yaz, deredä sular da bitincä, kuruyunca bu kör kuraktan. Ama benim aulumda papşoy çıkımcı etiştirdiydi alsın sucaazını da verdi bana bütün kışa imeelik. Kırdakı paylardansaydı o yılın hiç toomu da alamadık. Te nasıl zaametim beni kurtardı ölümdän. Zor kışladık, ama ölmedik. Soframızda hep bulundu trofa. Komşular duyardılar kokudan, ani bizim sofrada bişey var. Çoyuna saklıdan verirdik bir damna un, bir parça mamaliga... Ama angı birinä verecän yardım bir aulun uurda papşoylarından?

Geçti bir en zor ölümnü yıl, nasıl yokmuş oldu bu Besarabiya topraklarında. Öldü, kaybeldi aylälär bütün, kimi sokaklar bütünnä boştular, çok evlerdä vardı gömülmedik zaametlilär, ani durmuştular aftalarlan boş içerdä. Te butakım da zorları geçirdik...

N. Baboglu

SÜRMÄK

Üülenä dooru Görgicik bakasınnan kıra çıktılar. Bakası, ilip, aldı bir auç toprak, yaptı bir yuvarlacık da attı onu cetin yol üstünä. Yuvarlacık o saat daaldı kırıntı-kırıntı.

– E, çocuum, topracık olmuş şansora. Var nicä çeketmää sürmeyi, – sevineräk, dedi boba.

Avşamadan traktor brigadası geçti yaşamaa kırdä.

Sabaalendän kaavi güüslü, yaalı traktorlar, puhlayarak maavi tütüncüklärlän, çekeräk ardlarına dörtdemirli pulukları, daalıştılar kırın her taraflarına da çekettilər sürmää topraä. Kır dirildi, uuldadı.

Traktorlar sürärdilər gün duumasından taa geceyädän.

– Baka, e onnar gecä dä mi sürerlär? – sordu bobasına Görgicik.

– Belliki. Toprak taa kurumadaan, läüzüm onu sürmää da ekmää.

Ertesi sabaası sürülü çifttä kolverdilär bornaları da toprak oldu bir yapaa döşek gibi – yımışak, düz, pak. Şindi vardı nicä ekmää boodayı.

– Uurlu olsun ekmek! – eletti bir dädu geçärkän.

– Saa olasin, dädu! – cuvap verdi traktorcular da haydadılar traktorları.

O dādu durgundu da, çöküp enikunu, eşeledi eri: booday teneleri
islää erleşmiştilär çiziyä.

– Kablet, toprak, altın, – yavaş dedi dādu kendi – kendisinä. –
Büüyäsin, ikinciim, fırça, özlü.

A. Musatova görä

§ 40. ÇEVİRMÄK ПЕРЕКЛАД

Original – avtorun yaratması.

Çevirmäk – tekst yaratması başka dildä.

Enidän çalmak (з укр. – *непечниѳ*) – şiir, angısı yazılı başka poeziya yaratmasına görä.

Enidän çalmak alêr çok nışan originaldan, ama çoyunnan da ayırılêr ondan.

Örnek erinä, enidän çalmanın avtoru var nicä alsın originaldan temayı hem baş fikirini, ama düzer siiretlerin sistemasını kendisi; koruyêr enidän çevirmektä süjeti hem geroyları, ama kullanêr başka türlü ritma. Enidän çalmak ayırılêr çevirmektän. O bir demekli literatura variaçıyası original temasına.

Çoyunuz deyecek: «Nicä originalda, nicä da çevirmektä – içindekisi tekstin kalêr hep ölä. Ne, hep o diil mi nicä okumaa yaratmayı? Haliz da diil hep o. Tekst çevirmesi – o savaşmak yapmaa onu ölä, anı kalsın nicä var. En zor çevirmäk teksti artistik stilindä, neçinki ani o – süretli, zengin laf tarafından gözelliklän, derin emoşional hem içindekinä görä. Taa da zor çevirmää şiirleri, angılarında avtor läüzüm korusun ritmayı dooru, lirika yaratmaların demekli okumasını. Var ölä yaratmalar artistik stilindä, angıları hiç çevirilmedilär, bir keret da. Çevirmenin neeti – diil sade laf-lafa çevirmää teksti. Halizdän becerikli avtor savaşêr ana dilindä göstermää, ne yarattı yabancı devletin avtoru; avtorun artistik kolaylıklarını. Bölä işä deyni az bilmää islää dili. Çevirici läüzüm bilsin kendi hem yabancı devletlerin literatura hem kultura adetlerini; becermää duymaa çokmaanalı lafları, onnarın baalantılarını biri-birinnän. Läüzüm olsun halizdän yazıcı. Onuştan becerikli çevirmäk –avtorun yaratmalı işi. Talantlı yazıcıların çoyu bütün ürektän çevirdilär yabancı avtorların yaratmalarını.

Birkaçı ayırılêrlar originaldan, birkaçı sa pek yakın ona. Çevirmeklerin var bölä çeşitleri:

- *dooru hem kıynaş;*
- *dolu hem diil dolu;*
- *sıradan yakın tekstä hem diil yakın tekstä.*

Doorudan çevirmäk düzüler ilk original yaratmasından.

Açan çeviriciyâ etişmeer dil tarafından bilgilär, o kullanêr diil originalı, ama te o teksti, angısı hazırlanêr ona görä. Bu var nicä olsun sıradan laf-lafa tekstin çevirmesi, yada te o dildä, angısını çevirici biler pek islää. Ornek erinä: çevirirkenä Frankonun yaratmalarını, angısı pek islää bilirmiş nemtâ dilini, izmet edärdi nemtâ çevirmeklerinä.

Çevirmeklerä, angıları düzülerlär, yardımcı tekstlerdän, deniler diil dooru, kıynaş.

Sıradan çevirmäk düzer originalın içindekisini bütündän.

Diil bütün çevirmeklerä çekilerlär kısa yaratmalar yada onnarın parçaları.

Elbetki, yapmaa çevirmeyi başka dildän birä-bir yok nicä. Ama var ölä çevirmeklär, angıları düzä-düz göstererlär originalı. Onnar koruyêrlar içindekisini, uzunnuunu, formasını hem strukturasını, artistik kolaylıklarını da bozmêêrlar, laf oynamasını da, okumasını da. Bölä çevirmeklerä deniler sıradan.

Çevirmäk, angısında var nicä açıklamaa sade yaratmanın içindekisini, bakmayarak artistik hem stil özelliklerinä, sayılêr serbestli. Bölä çevirmekleri kullanarmışlar geçmiş asırlerdä. Onun neeti – kolaylatmaa yabancı tekstin okumasını hem annamasını, okuyannarın kulturasını ilerletmää.

Açan çevirmäk pek ayırılêr originaldan – bu sayılêr çeviricinin ölä bakışı bu dünneyä. Kimär kerä çevirmäk olêr taa islää, nekadar original. O sayılêr kendibaşına yaratma, angısı var nicä yarışsın originallan.

Gagauz literaturasının anılmış çeviricileri: *D. Tanasoglo, T. Zanet, K. Vasilioglo* hem çoyu başkası.

- Ne o original hem çevirmäk? Doldurun cevaplarınızı örneklärlän.
- Neylän ayırılêr çevirmäk enidän çalmaktan?
- Argumentläyin, neçin artistik çevirmesi yok nicä olsun haliz nicä original.
- Angı çevirmeyä deerlär diil dolu?
- Nezaman peydalanêrlar diil dooru çevirmeklär?
- Açıklayın, ne o serbest çevirmesi hem «enidän çalmak».
- Yapınız diskusiya. Neylän siz taa pek meraklandınız – šiirin birä-bir çevirmesinnän osaydı onun «enidän çalmasınnan». Argumentläyin cevaplarınızı.

- 1. Okuyun teksti, açıklayın onun temasını, öz fikirini, stilini hem tipini. Neçin avtor ayırdı bölä ad bu tekstä? Kayılsınız mı siz onunnan? Çıkarın teksttän işlikleri, bulun onnarın zaloglarını, çalımnarını hem zamanlarını.**

БУКОВЕЛЬ – КУРОРТ З ЄВРОПЕЙСЬКИМ РІВНЕМ ТА УКРАЇНСЬКОЮ ДУШЕЮ!

Узимку в Буковель їдуть, щоб покататися на лижах, а влітку – щоб активно відпочити та насолодитися горами.

Буковель – гірськолижний курорт в Івано-Франківській області, якому немає рівних в Україні за рівнем інфраструктури, кількості підйомників та якістю трас. Мабуть, саме слово «Буковель» уже давно стало синонімом катання на лижах. Курорт широко відомий і за межами України.

Розташований курорт на трьох горах – Довга, Буковель, Чорна Клева на висоті 850–1372 метрів над рівнем моря, недалеко від села Поляниця. Лижний сезон триває приблизно з листопада до кінця квітня. Дефіциту снігу боятися нема чого, оскільки на всіх трасах є снігові гармати, а кілька трас навіть обладнані стаціонарним освітленням.

Але якщо ви думаєте, що Буковель – це винятково зимовий курорт, ви глибоко помиляєтеся. Після зимового сезону відкривається літній, не менш цікавий. Улітку тут можна насолодитися красою мальовничих гір, удосталь надихатися свіжим гірським повітрям, сходити в незабутній похід гірськими маршрутами. Обов'язково рекомендую хоча б раз зламати стереотип і влітку поїхати не на море, а в гори, щоб відпочити тілом і душею в оточенні карпатських лісів.

У літній час ви зможете відвідати цілий ряд пізнавальних екскурсій, зокрема, з'їздити в Яремче, здійснити екскурсію до кількох водоспадів, ознайомитися з середньовічними замками та храмами, а також піднятися на Говерлу, Буковель, Маковицю та інші вершини.

Також до ваших послуг кращий велопарк України, скеледром, захоплюючий рафтинг гірською річкою Чорний Черемош, тури на квадроциклах, кінні прогулянки та екстрим-парк.

Для любителів проводити влітку час біля водойм у Буковелі є гірське озеро, в якому із задоволенням купаються туристи.

У 2012 році Буковель був визнаний найбільш швидкозростаючим гірськолижним курортом світу. Для багатьох українців він став улюбленим місцем зимових розваг, активного відпочинку та оздоровлення.

С. Кабанов

Рафтинг (англ. rafting) – вид екстремального спорту, швидкісний сплав гірською річкою через пороги на надувному човні (рафті), плоті або на тубі (rafting).

Скеледром – штучна споруда з зачіпками для рук та ніг, що зазвичай використовується для скелелазіння у закритому просторі, проте може бути встановлена й на вулиці (skeledrom).

водоспад – sellär
екскурсії – gezinmeklär
квадроцикл – kvadroçıkl
ковзанка – kayacak
лижі – kayak
лижник – kayakçı

середньовічні – ortaasirli
снігові гармати – kaar top atısı
удосталь – gerää gibi
швидкозростаючий – çabuk
büüyän

2. Okuyun tekstleri, çevirin ukrain dilindän gagauz dilinä. Açıklayın onların öz fikirini.

ЗАЧАРОВАНИЙ ЛІС

Тиша оповила землю, вкриту снігом. Заколисаний хуртовинами, вдягнутий у теплу снігову шубу, спить ліс. Дрімать ялини й сосни, чітко виділяючись своїм темно-зеленим вбранням на білизні снігу, очікують на тепло гаї і пе-

реліски. Мріють про весну опушені білим хутром берези й осики, клени і липи, граби і дуби.

У зимову пору відпочивають лісові рослини. Сховані під шаром снігу, вони готуються до весни і не замерзають навіть у найлютіші морози. Ґрунт у лісі, прикритий листям, а потім снігом, може й зовсім не замерзати або промерзнути лише на невелику глибину. Земля і рослини вкриті снігом, наче м'якою теплою ковдрою. Підстилка з опалого листя взимку поступово перегниває і виділяє тепло. Тому й вода в ґрунті не замерзає.

За А. Волковою

КАШТАН

Весною він цвів білим цвітом, піднявши до сонця свої свічки. А побіля нього стояли в молочному шумовинні такі ж лапатолисті, кро-нисті каштани і палахкотіли на всю вулицю.

Літо було жарке, і немолодий уже каштан аж задихався від спраги. Листя на гіллі передчасно пожовкло, скручувалось і поволі осипалося, встеляючи іржавою кушпелою тротуари.

Каштан благав дощу, але його не було. На світанку він пожадливо ловив своїми дотика-ми життєдайні краплини роси, та їх не вистачало.

Каштан стояв обпалений сонцем, затиснувши в своїх кулачатах зелено-жовті їжачки, їх залишилося небагато.

А над землею тільки-но вставав вересень, сповнений тепла, блакиті і сонця.

Теплі вересневі дощі ніби повернули каштанові загублену молодість. Коріння, набравшись вологи з глибин землі, погнало соки стовбуром до кожної гілочки, до кожної бруньки.

І сталося диво.

У середині вересня каштан зацвів.

За І. Цюпою

НА БЕРЕЗІ РОСІ

Скрізь було тихо. В селі десь далеко було чути, як співали півні та ревли корови. Онися пішла стежкою понад самою горою. Небо синіло, як широке шатро, й вкривало тиху сонну землю. Внизу

дрімала вода в Росі й тихо лисніла проти червоного неба. За Россю на поділлі, на рівнині неначе спав густий дубовий ліс. Садо на горі, високі береги Росі, вкриті лісами, неначе думу думали, дивлячись на Рось, на густий ліс, на червоне небо над лісом. Густа осіння роса аж додолу гнула ще зовсім зелений ист на дереві. Надворі ніби ще стоял літо, й тільки половина пожовклого листу на шовковицях блищала, ніби наведена золотом, і нагадувала, що вже минуло літо.

За І. Нечуєм-Левицьким

§ 41. AUDİROVANİYE АУДІЮВАННЯ

1. Sesläyin teksti. Belli edin onun tipini hem stilini. Cuvap edin soruşlara tekstä görä.

KARAYKA

Vasil üürener dördüncü klasta. Sondakı uroon ona geler gelmeyecek bitkisi. O sabaalen, açan dolaştı koyunnarı, benzetti, ani sarı suratlı lääzım tezdä kuzulasın.

Urdu çan. Kalpaa elindä, palto iliklenmedik, bölä, kaçarak o etiştı evä. Kalpaanı koymadı başına, ama astı koyun aulun kazına, açan gördü sarı suratlının altında bir kara kuzucuk. Açıverdi tokatçı, tuttu kuzucuu, aldı kucaana, çeketti sevmää. Kuzucuun annısında vardı bir biyazçık, angısı benzärdi topçaaza. Sevärkän kuzucuu, çocukak dayma deyärdi: «Karayka, karaykacık». Kuzucuun ölä da kaldı adı.

Karayka hem Vasil tez dostlaştlar. Kuzucuk üürendiydi, angı günü, nezaman dostu gelecek şkoladan da verecek ona emcääz. Açan geldi yaz üürenmek aralı, Vasil çok sevindi. O çoktan istärdi tanıştırmaa dostçaazını dolay yamaçlarlan, sızıntılarlan, çayırılarlan, ilk günnerdän taa Karayka tuttu tez aklısında neredä bulunêr onnarın evi. Bir gün Vasil gelmedi otlatmaa sürüyü. Karayka dayanamadı, avşama dooru braktı sürüyü da geldi evä. Tokatçıktan taman çıkardı dostu. Onnar çok nazlı buluştular.

Güz yaklaştıydı heptän. Karayka oldu kıvrak güüdeli bir koççaaz. Buynuzları büüdülär, kıvrıldılar. Hepsi mayıl olardı bu hayvancaa.

Bir sabaa Vasilä amucası dedi getirsin kuzuları evä taa karannıcak olmadıynan. Neçin sä çocukak büün kefsiz duyardı kendisini. Bası da acımazdı, yorgun da diildi, ama aar gelärdi ona. Esap aldı çocukak, ani Karayka otlamêêr tatlı, su da may içmedi.

Hava bozarmaa başladıynan, Vasil etişti evä, kapadı kuzuları. Karaykayı suvazlayıp, girdi hızlı içeri, yattı. Dinnenärkän aklına geldi, ani maazanın setindä gördü bilenik bıcaa, uşak şüpelı fırladı, çıktı dışarı. Amucası tutmuştu Karaykayı, taman erleşärdi kesmää. Osaat çocukak tuttu amucasının elini, yalvardı: «Kesmä, amucacım!»

– Brak elimi, – dedi amucası.

– Brakmayacam, – yaşlar gözlerindä dedi çocukak. Karayka bu vakıt ansızdan darttı da kaçırıldı. Vasil etiştirdi dostunu da yattı üstünä. Amucası yaklaştı da üfkeli baardı:

– Yok ol onun üstündän, brak keseyim! Bana boban sımarladı gi-deceykän kazanca, keseyim bir erkek kuzu, kurban olsun. Sızdä erkek başka yok...

Bu zaman işidildi Aleksi dädunun sesi. O nasaatladı: «Brak, zetylämä bu dostlu cannarı. Getir bana bir dişi. Verecäm erkek da kes onu». Ozaman Vasilin amucası urdu erä bıcaa da dedi: «Dädu Aleksi, sän büyük yaşta adamsın, ama uşak aklıdaysın. Allahtan diil mi verili hayvannar kesilsin...»

Biraz sora o döndü da sesledi däduyu.

T. Marinogluya görä

Soruşlar

1. Kaçıncı klasta üürenirdi Vasil?
a) üçüncü klasta, ä) dördüncü klasta, b) beşinci klasta.
2. Ne gördü çocukak koyunnarın aulunda şkoladan geldiynän?
a) bir kara kuzucuk, ä) bir alacalı kuzucuk, b) bir biyaz kuzucuk.
3. Neyä benzeyärdi kuzucuun annısında bir biyazçık?
a) bulutçaa, ä) yıldızçaa, b) topçaa.
4. Nicä koydu Vasil kuzucuun adını?
a) Dolayka, ä) Karayka, b) Biyazçıyka.
5. Ne yaptılar tezdä Karaykaylan Vasil?
a) ayırıldılar, ä) dostlaştılar, b) uyudular bilä.
6. Ne verärdi imää kuzucua Vasil?
a) emcääz, ä) otçaa, b) çimencik.
7. Ne yaptı Karayka, açan Vasil gidämedi kıra?
a) çeketti baarmaa, ä) çeketti otlamaa, b) braktı sürüyü da geldi evä.
8. Ne geldi Vasilin aklısına, açan o dinnenärdi?
a) bilenik bıçak maazanın setindä,
ä) bilenik nacak maazanın setindä,
b) tokmak.
9. Kim izin verdi kesmää Karaykayı?
dädu Aleksi, ä) Vasilin bobası, b) amuca.

10. Kim kurtardı Karaykayı kesmektän?
a) Vasilin bobası, ä) amuca, b) dädu Aleksi.
11. Belli ediniz tekstin söz tipini;
a) annatma, ä) yazdırma, b) fikirlemä.
12. Belli ediniz tekstin söz stilini;
a) lafetmäk, ä) bilgilik, b) artistik.

§ 42. OKUMAK SESSİZ ЧИТАННЯ МОВЧКИ

- 1. Sesläyin teksti. Belli edin tipini hem stilini. Cuvap edin soruşlara tekstä görä.**

GEL, ANAM, EVÄ!

İyündä duuan bir alçacık gün, tırmalayıp bayır sırtını, birazçık duruklandı sabaakı çiidä. Hava saktı. Çöşmä, nicä bir toprak anası, yollardı uzak yola oolcaazını – akıntıyı. O da uslu seslärdi anasının yol lafını. Da onnarın saklı annaşmasını annardı yakındakı biyaz sütlennär hem sarkık dallı süütlär.

Toprak hem çöşmä doyurardılar hem sulardılar bütün dünneyi örneklän çalışkannaa hem ilää. Akıntı yolunda kapardı taşcaazları, samancıkları, tüüceezleri, ani kalmıştılar geceleyän kuşlardan da götürdü onnarı yolunca aşaa, oyani.

Gün kalktı biraz da, kurtulup bulutlardan, daattı şafklı saçlarını doz-dolaya. Akıntıcık dolaş-bulaş oldu onun altınnı pirigalarında da bu gercikliklän saptı suva gölä. Bunun canından görünärdi küü, çukurlar, sırtlar. Toprak giindi eni sabaakı giyimini, taktı kraalı altıncıklarını, yıkanı hem silindi serincä sabaakı seslärlän.

Şalvir gündän mi, akıntının yolcu türküsündän mi, bir alçak evin içersindä uyandı altı yaşında bir çocuk. Uşak gerildi da çıkardı yorgan üstünä tantur hem pak elceezlerini. Kıvrıcık, kula saçlı, maavi gözlü uşak benzemäzdi kimseyä, da pek ayıflanırdı, açan görürdü karagöz bobasını. Çocucaan adıydı Sandika. Uşak bakınardı aynaya da gülüm-särdi kendinä, o bulurdu, ani o günün uşaa. Neçin deyni o da öläydi, nicä gün: açık, biyaz üzlü, şen hem kula saçlı.

Sandikanın bobası duldu. O işlärdi sırtmaç. Evä gelärdi pek geç da üüsüz evladını bulurdu döşektä, uyuyarkana kirli yada çalmar altında. Adam istemäzdi bozsun uşaan raatlını da gidärdi yataana. Ama kimär sıra o savaşardı onu yıkamaa, şunu-bunu üüretmää, koymaa azbuçuk

sıraya. O zaman, Petri homurdanırken dulluuna, yısıdardı geç vakıt su, dökärdi aaç tekneyä da çaarardı dürük seslän uşaanı:

– Ya, ba tosuncuum, ya, ba Sandika, gel bana, seni boban yıkasın!

Sandika titsinirdi bu tekliftän da savaşardı saklanmaa en karannık erä. Ama Petri bilirdi onun köşelerini da gidärdi dooru köpään yataana. Adam ilkin çıkarardı paliyi, sora çekärdi geeri Sandiyi. Atardı aykırı koltuun altına da getirärdi tekneyä. Bobasının ellerindän, güüdesindän uşaa gelirdi ot, fişkı, ter hem kır kokuları. Ama zordu ona kurtulmaa adamın kaavi ellerindän da uslu kabul edärdi boba ikramını. Petri hızlı atardı eşil kokar ot su içinä da çekedärdi yıkamaa uşaa. Sandiyä gelirdi ölä ilin, ki uşaa görünürdü, sansın o toloka çiçeklerin içindäydi. Ama boba elleri ölä uuardı, sansın uşaa harmannardı iki çakmaklı düven. Bu sarsık hem örseli yıkamaktan uşaan uykusu gelärdi da o taa teknä içindä çekedärdi uyuklamaa. Sabaalen kalkardı pak hem saa-sem. O sınaşmıştı bölä çetin «suvazlamaya» da hep umut edärdi, ani onu da nezamansa yıkayacak ana eli.

Mariya Kuyumcu

sak – kuşku, uslu

tantur – kabaca, tuyanca

sarsık – burada: sallanan, titiredär

örseli – zeetli

Soruşlar

1. Ne doyurardı hem sulardı bütün dünneyi?
a) güneş hem bulutlar, ä) toprak hem çöşmä, b) denizlär hem derelär.
2. Kaç yaşındaydı Sandika?
a) altı yaşında, ä) on yaşında, b) oniki yaşında.
3. Ne sayardı Sandicik?
a) ani o artık büyük, ä) ani o pek haylaz, b) ani o güneşin uşaa.
4. Ne işlärdi Sandikanın bobası?
a) çoban, ä) domuzçu, b) sırtmaç.
5. Nereyi saklanardı Sandika bobasından?
a) karannık erä, ä) sobanın ardına, b) patın altına.
6. Ne gelirdi Sandikaya, açan onu yıkardı bobası?
a) ani onu yıkêêr mamusu,
ä) ani o toloka çiçeklerin içindä,
b) ani o yıkanêr deredä.
7. Ne yapardı Sandika teknedä bobasının yıkamasından?
a) çekedärdi uyuklamaa, ä) çekedärdi türkü çalmaa, b) çekedärdi aalamaa.

8. Neyä hep umut edirdi Sandika?
 a) ani bobası onu başka yıkamayacak,
 ä) ani hemen mamusu açacak kapuyu,
 b) ani onu da nezamansa yıkayacak ana eli.
9. Ne gördü Sandika, açan açtı sabaalen gözlerini?
 a) yıkanmadık çanakları, kurulu sofrayı,
 ä) ani mamusu girdi içeri,
 b) bası oturêr önündä.
10. Ne döşeliydi suvanmadık toprak erdä?
 a) palalar, ä) saman, b) pelin, ot.
11. Belli ediniz tekstin söz tipini;
 a) annatma, ä) yazdırma, b) fikirlemä.
12. Belli ediniz tekstin söz stilini;
 a) lafetmäk, ä) publiştistik, b) artistik.

§ 43. DIALOG ДИАЛОГ

DIALOG (grek dilindän çevirdiynän – “lafetmäk”). **Dialog – sözleşmäk** iki yada taa zeedä insanın arasında. Açan taa zeedä kişi sözleşer – ona deniler **polilog**.

Var böla çeşitlerdä dialoglar:

- **Etiket dialogu** (açan tutulêr kontakt sözleşännän)
- **Dialog – sözleşmäk** (pay etmää kendi bakışını, annamaa hem açıklamaa deyni, ne iş için gider söz.
- **Dialog – annaşmazlık** (kullanılêr, açan hepsicii savaşêrlar durmaa kendi bakışında bu problemaya.

- 1. Düzünüz dialog bir oluşa ya da duruma görä. Dialog «Telefonda» örnek erinä.**

TELEFONDA

– Alo, Radi, sänmiysin? Seläm!

– Seläm, Sandi,

bänim.

– Unutmadın mı,
ne annaştıydık?

– Yok, unutmadım, bekleirim pazar günü gelsin.

- Büün cümertesi.
- Elbetki, az kaldı. Yaarına pazar, kalkacez erken.
- Hazır mı oltan?
- Oltam, gegelerim hem dadamıklar – hepsi hazır, hem taa bir büük torbam tutulmuş balıklar için, – güldü Radi.
- Ver, Allahım, çok dartmaklar olsun da tutulsun büük balıklar.
- Ama, tifu-tifu, salt nazarlamayalım! – attı şakayı Sandi dä.

2. Okuyun teksti. Annadın ne bilersiniz durguçluk nişannarı için dialogta.

ŞOPAR

Şoparın biri yolun üstündä oynaarmış tozlan. Bu vakıt geçärmiş sokaktan ihtärin biri da sormuş şopara:

- Sän kimin çocuusun, uşaa?
- Mamunun, – cuvap etmiş uşak.
- Nasıl senin adın ya?
- Hep öla, nicä da tätünün.
- Maşalla! Kaç kişi aytlenizdä var ya?
- Nekadar susak içindä kaşık, okadar da kişi.
- Kaç kaşınız var ya?
- Hepsimizä birär, – cuvap etmiş şopar.

- Kimin için annadılêr bu teksttä?
- Bulunuz sinonim lafa **şopar**.
- Bu ne: annatma mı, masal mı osaydı cümbüş mü?
- Okuyun dialogu rollerä görä.

3. Verili tekstin içindän çıkarın dialogu, okuyun rollerä görä. Belli edili cümlelerin açıklayın maanasını. Var mı nicä kullanmaa bu cümleyi fraziologizma erinä? Angı durumda kullanabilirsiniz?

PARAYI VERÄN DÜDÜKLÄN ÇALAR

Bir gün Hoca Nastradin panayıra gidärmiş. Maalenin uşakları toplanmışlar onun yanına da bir aazlan gibi başlamışlar yalvarmaa:

- Hoca, bana bir düdük alsana! Hoca, bana bir düdük alsana!

Onnarın arasından birisi çıkarmış cebindän para, vermiş düdük parasını Nastradinä da demiş:

- Hoca, bana bir düdük alarsın mı?...

Nastradin Hoca buna da, başkalarına da, uslansınna deyni, demiş:

- Olur alayım.

Avşam üstü, Hoca panayırdan geeri dönärkan, uşaklar genä sarmışlar Nastradini. Hoca heybesini açmış, düdüü parayı verän çocucaa uzatmış. Kalan uşaklar başlamışlar baarişmaa:

– Bana da, bana da! Ani benim düdücääm?
Kalan uşakların soruşlarına Nastradin bölä cuvap vermiş:
– Küsmeyin, uşaklar! *Sade parayı verän düdüklän çalar!*

4. Çiftlerdä kurun dialog, kendi görüşünüä görä ayırın temasını.

Yardımcı temalar: «Bibliotekada», «Fitnes klubunda», «Seftä buluşmak», «Eni üürenici klasta», «Benim hobim – futbol. E, senin?»

§ 44. SIRADAN ANNATMA YARATMALI BİTKİSİNNÄN ДОКЛАДНИЙ ПЕРЕКАЗ З ТВОРЧИМ ЗАВДАННЯМ

1. Okuyun demekli tekstin parçasını. Belli edin temasını, öz fikirini. Ayırın teksttän cümleleri, angılarında var iştenii hem haliştennii.

ÇAYKA

(parçası)

Deniz sansın ayakça kalmıştı: üüsek koyu-maavi dalgalar, hızlanıp, tukurlanardılar kenara, köpürürdülär dä, sansın verilip, çıkınırdılar geeri. Deniz sansın düşürdi kendi kenarınnan. Alçak bulutlar kayardılar gün duusuna dooru su içmää.

Genç olan yatardı bir çadır boyunda pala üstündä da siiredirdi denizi. Kara saçları onun yalabardılar. Açan dalga atardı kendini pek yakına, olan kısıptırırdı gözlerini, sakınırdı fırlamasın su suratına.

Makar ki hava serinceydi, olan hiç diildi giyimni: nicä yıkanmıştı, ölä dä yatardı denizin boyunda. Gündän yanık keresteli omuzlar onu sportsmenä benzettirärdilär. Olana baka kimi sıra geçän kızlar raada onu brakmazdı, şakaya alırdılar, özenirdilär lafetmää, danışmaa, ama

olan cuvap vermäzdi, dönärdi ardını, sora genä kaldırdı bakışını denizä, siiredirdi, nicä deniz boyunca uçer biyaz kanatlı çayka, nicä kavrêêr balı, sauşêr, geeri döner da genä taraş aarêêr suyun kenarında. Neredä o yaşardı, orada yoktu bölä gözäl kuşlar: kanatları biyaz, sesleri şen, zanaatları ii. Hep dalga üstündä uçerlar, sansın dalga üstündä onnarın yuvası. Bekim, bu kuşlar ona paalı geldi bir kızçaazın hatırı için, ani

braktı onun üreendä bir sevda nışanı? O kızın adıydı Çayka. Ölä dä biyazdı onun saçları, taa iidi dä sesi. Gördüynän bu kuşu, o aklına getirärdi kendi paalı Çaykasını.

Tä yolcaazdan ona dooru saptı bir kız, taa uzaktan şen sesinnän daattı olanın düşlerini:

– Vani, biz büün pek ii bir film gördük! Ölüncän canın acıyacak, ani bizimnän bilä gelmedin. Kalanı «papaslar» bizim çadırdan gittilär su aaramaa.

– Ne yapmêêrım, ona canım hiç acımêêr, Marina. Siz kinonuzlan görmediniz bölä denizi. Bak, nicä bulutlar kaynêêr, nicä dalgalar yıkılêr!

Marina oturdu olanın yanında, açtı kiyadını nışannı yaprakta, iiltti, sustu, kendi-kendinä okuya. Bir vakıttan sora kaldırdı kafasını, kapadı kiyadı da sıbıttı onu taa çadırın dibinä. Oradan işidildi bir ses, sansın ayna yada termos daaldı. Nazlı bakışını kaldırmıştı Marina olana:

– Ne susêrsın, nicä dilsiz?

Ne lafedeyım, kinonuzu beenmedim. Olma okadar fena, kiyadın kabaatı yok, – cuvap verdi Vani, ayırıp bakışını denizdän.

– Bilsän ne için kino, bölä demeyecän. Ölä bir sevda gösterdilär, ani yoktur işittiin hem dä bildiin! Okadar ki kinonun sonu diil pek ii – ayrıldı iki sevda, diil belli dä, karşı geleceklär mi?

Vani hep siiredärdi denizi, sansın seslemäzdi kimseyi. Marinayı bu üfkeledärdi, kızardardı. Ama ölä salt görünärdi bir taraftan. Vani çoktan duyurdu, ani Marınanın var ona bişeyi, ani Marina kayıldı bütün gün oturmaa onun yanında, lafetmää, barabar yıkanmaa, deniz boyu kumnukta gezmää. Onun için dä, bezbelli, Marina brakmış kafadarlarını da gelmiş. Ama Vani neçinsä onunnan suuk lafedirdi, pek yakına salvermäzdi. Bilirdi Vani Marınanın isteeliini, ama onun aklısındaydı Çayka.

Vani hep susurdu. Marina uzandı kum üstündä, yattı üzükoyunu, yumruunnan dayadı çenesini. O bıktı artık beklemää, nezaman Vani cuvap verecek. Ama tä o başladı:

– İstärsän, Marina, annadacam sana geçi yaşamam için?

– Annat, annat, sesleyecäm! – dedi Marina da taa uygun yattı.

S. Kurogloya görä

yalabardılar (yalabıyardılar) – блищали
çadır – парасоля

2. Ne annattı avtor sizin bakışınıza görä? Düzün annatma kendi fikirinizä görä.

LİTERATURA OKUMAKLARI

Літературне читання

AAZDAN HALK YARATMALARINDAN

З УСНОЇ НАРОДНОЇ ТВОРЧОСТІ

Söleyişlär

1. Söleyim kızçaazım, da anna gelinciim.
2. Şakan cöbündä olsun.
3. Tütmedik baca olmazmış.
4. Horuya tutundun – oyna başadan!
5. Verdin kendini kiraya – dayan!
6. Yaamurdan kaçarkan toluya uuradık.
7. Armut aacından yıraa düşmüzmiş.
8. Çok laf dermendädir.
9. Tokun aaçtan haberi yokmuş.

10. Ur tokmaa başına.
11. Nicä döşeycän, ölä dä yatacan.
12. Azdan annamayan, çoktan hiç tä annamazmış.
13. Nicä anası – nicä danası.
14. İynenin ardına iplik da gidärmış.
15. Akıl verän çok, ama ekmek verän yok.
16. Sansın aazın falmış.
17. Herbir arı bal yapmaz.
18. Köpek suya düşmeyincä, üzmää üürenmäzmış.
19. Fena köpek sürüyü beklärmış.
20. Kart öküzü dibä koşarmışlar.
21. Öküzä buynuzu aar gelmäzmış.
22. İplik incä erdän koparmış.
23. Zorun önündä kolay da varmış.
24. Ölülär ölülärlän, dirilär dä dirilärlän.
25. Prostluk daada gezmäzmış, ama insan arasında.
26. Yangına küreklän gitmä!
27. İlk buka tatlıymış.
28. Bir keret ver, bir keret vermä – genä fenaysın!
29. Avşamkı üfkeni sabaaya brak, ama avşamkı işini sabaaya brakma.
30. Kuruyulan bilä yaş ta yanarmış.
31. Yaş yaamurlaa çok su diil lääzımmış.
32. Yımırtanın klubunu aaramaa.
33. Kıyamayan aalemi, kendini kıyêr.
34. Türküylän masalın saabisi yokmuş.
35. Aalemin tauu kaaz görünärmış.
36. İiri oturalım da uz lafedelim.
37. Kırım-ırım gezdim.
38. Ne suan imiş, ne suana kokêr.
39. Üşenän örümää, doyamazmış kaçmaa.
40. Çok gezän çok bilirmış. Çok kaçan çok kazanırmış.
41. Papuç paalı çıkacak.
42. Aazımda tüü bitti.
43. Bıktım artık. Canım buazıma geldi.
44. Samannıkta iineyi aarama!
45. Neredä ekmeersin, orada büüyêr.
46. Aalemä kuyu kazma, kendin düşärsin.
47. Andın köpää, hazırla kırılıgayı.

GAGAUZ MASALLARI ГАГАУЗЬКІ КАЗКИ

Gagauz b     masalları – halkın dedelerd  n kalan zenginliidir. Burada biz g  reriz korunmu     ndiy   kadar halkın ilk ad  mnar  n   c  mn   ya  mamakta, onun duygu d  nn    sini hem d    nmeklerini istoriya ge  mi   zamannarda.

Masallarında   ok element taa matriarhat hem patriarhat epohalarından kalm    . Deyelim, zoor s  marlamak motivi baalı matriarhat adetlerin  . Patriarhat zamannarından kalm     kariy   evd  n koolamak motiv, aarif iht  r d  dular  n s  retleri.

B     masal – en evelki masal     itlerd  n birisidir, angısında fantastik bir d  nn     var, nered   real personajlarlan barabar pay al  rlar t  rl   d    n  lm     geroyları da.

DEMİR DIŞLI BABU

(Gagauz halk masalı)

Bir vakıtlar varmış, bir vakıtlar yokmuş, varmış bir çocuk... O küçüktän taa anasından-babasından üüsüz kalmış. Büüdüyünän fena bir zenginä çırak yannaşmış. Zormuş pek ona, da, bıkıp, istemiş çorbacısından kolversin onu boşa. Çorbacı kolvermeer. Ozaman çocuk koyêr neetinä kaçsın.

Bir gecä, hepsi uyuyarkan, alıp başını kaçêr da gider, näänı gözü görärsä. Gidä-gidä etişer bir kanaraya. O kanarada bir delik içindä yaşarmış pek ihtâr bir dâdu. Çocuü gördüyünän, dâdu şaşmış da demiş: «Sän ba, çocuk, bu erlerdä ne aarêêrsın, buralarda kurt-kuş gezmeer?» Çocuk ona cuvap edip, demiş: «Bän küçüktän taa üüsüz kaldım, otuz yaşına da etiştım bir fena zengindä çıraklık ettim, zeetlerdän omuzlarım çürüdü, auçlarım soyuldu. Da kaçtım ondan, giderim, nereyi gözlerim görärsä».

Dädunun canı acımış çocaa da demiş ona:

– Sän, çocuum, gidecän, ama senin önünä daada Demir Dişli babu çıkacak da isteyecek paralasın seni. Sän ondan zor kurtulursun, zerä o pek fenaydır hem pek kaçaktır. Na te bu sabunu, taraa hem te bu çıkıyı tuzlan da Demir Dişli babu sana yaklaştıkça, bu işleri birâr-birâr atasın onun önünä. Böleliklän, beki, kurtulursun.

Kabledip bu işleri, çocuk yollanêr ileri. Gider, nekadar gider, da etişer bir karannık daaya. Daayın ortasında onun önünä, dişlerini trakladarak, çıkêr o Demir Dişli babu da üfkeylän baarêr:

– Burada kurt-kuş gezmeer, sän ne aarêêrsın? Tâ şindicik bän seni demir dişlerimnän paralaycam!

Çocuk çekeder kaçmaa, nekadar kaçabilir, babu da ardına: çocuk kaçêr, babu kaçêr, çocuk kaçêr, babu kaçêr, hemen-hemen etiştirecek çocuü. Zoru görüp, çocuk aklısına getirer dädunun lafını da tez çıkarêr tuzlan çıkıyı da atêr babunun önünä. Birdän o çıkı döner bir büyük hem üüsek kanara bayırlı. Näpsın babu, üfkesindän taa da fena hem çirkin olêr. Da çekeder o kemirmää o kanaraları demir dişlerinnän. Kemirer, kemirer, vakıt ta geçer, çocuk gider bir hayli uzak ondan, çıkêr geniş kırlara. Kemirdiynän kendisinä bir aralık o kanaralar içindän, babu, bir çenesi göktä, bir çenesi dâ erdä, gözleri şişmiş kalbur kadar, çekeder genä kaçmaa çocuun ardına: çocuk kaçêr, babu kaçêr, çocuk kaçêr, babu kaçêr, hemen-hemen etiştirecek çocuü. Çocuk bölä görüp, çıkarêr da atêr babunun önünä taraa. Birdän o tarak döner da olêr bir dolaşık çıtırannı daalık. Näpsın babu,

üfkesindän taa da fena hem çirkin olêr. Da çekeder o kemirmää aaçları, çıtırannıkları demir dişlerinnän. Kemirer, kemirer, vakıt ta geçer, çocuk etişer bir hayli uzak ondan, çıkêr genä geniş düzlük erlerä. Kemirdiynän kendisinä bir aralık o daalık içindän, babu, bir çenesi göktä, bir çenesi dä erdä, gözleri

şişmiş kalbur kadar, takışêr genä çocuun ardına: çocuk kaçêr, babu kaçêr, çocuk kaçêr, babu kaçêr, hemen-hemen etiştirecek çocu. Bölä görüp, çocuk çıkarêr da atêr babunun önünä sabunu. Birdän o sabun döner da olêr bir derin hem geniş su deresi. Näpsın babu, üfkesindän taa da fena hem çirkin olêr. Da çekeder kemirmää suyu demir dişlerinnän. Ama su hep su kalêr da babu düüner, baarêr – bişey yapamêêr da buulêr. Çocuk kurtulêr da gider ileri, gider aaramaa kısmetini.

KUYRUKSUZ TİLKİ

(Gagauz halk masalı)

Bir vakıtlar varmış, bir vakıtlar yokmuş. Genger küüyün kenarında, insandan bir tarafta yaşarmış bir babu. Babunun yokmuş kimseycii. Sade varmış onun bir ineci. Babu saayarmış inää, ama südünü taa zeedesini satarmış da alarmış kendisinä tuz-ekmek. Ölä da yaşarmış.

Günün birindä, inää saadıktan sora, babu nereyi sä alatlayıp, gitmiş, ama sütlän kofa kalmış kapunun önündä. Bir vakıttan sora babu dönmüş geeri, ama kofayı bulmuş boş. Kalmış babu o günü aaç. Bu takım olmuş ertesi günü dä, taa sora da. Babu düşünmüş, düşünmüş da esaplamış, kollarıp, annamaa, kim içer bu südü.

Ertesi günü babu genä saamış ineciini da, bu sefer maasuz, brakmış kofayı kapunun önündä, ama kendisi saklanmış. Bir da baksa: tilki sürüner kofaya dooru. Sora sokêr kafasını kofanın içinä da içer südü. Babu hızlı kavramış nacao da... birdän urup, kesmiş tilkinin kuyruunu.

Tilki başlamış yalvarmaa babuya:

– Ba-bu-u-u! Versänä kuyruumu! Başka sana zarar yapmayacam. Ver kuyruumu! Vermärsän, bän kahırdan ölecäm, zerä daaya kuyruksuz gitmää ayıp.

– Git başımdan, zararçı! Vermeycäm! Sän, sündük tilki, neçin içtin benim südümü da aaç braktın beni? Çevir südümü geeri da ozaman kabledecän kendi kuyruunu, – üfkeli demiş babu.

Gitmiş tilki koyuna da başlamış ona yalvarmaa:

– Koyun, koyuncuk, ver bana biraz süt. Sd verecm babuya, babu da benim kuyruumu çevirecek.

– Getirirsn bana imen, verecm süt, – cuvap etmiş koyun. Yok npmaa. Gitmiş tilki çayıra.

– ayır, ayırcık, ver bana imen. Bn imeni koyuna verecm, koyun verecek süt. Sd verecm babuya, babu da verecek kuyruumu, – annatmiş tilki.

Çayır cuvap etmiş ona:

– Getir bana birkaç kız, biraz horu, kadınca oynasınlar stmd. Ozaman verecm sana imen.

Gitmiş kızlara yalvarmaa. Gen eketmiş:

– Kızlar, gzl kızaazlar, gidin oynayın ayırd imenin üstündü bir horuylan bir kadınca da ayır verecek bana imen. Bn imeni verecm koyuna. Koyun bana süt verecek. Bn da südü verecm babuya, babu da kuyruumu çevirecek.

– Getirirsn biz sedef, ozaman oynaycz: horu da, kadınca da – ne istrsn, – cuvap etmişlr kızlar.

Gitmiş tilki kuyumcuya.

– Kuyumcu kardaşım, altın ustası! Ver bana sedef, bn verecm kızlara. Kızlar oynaycekler ayırd imen üstündü, ayır verecek bana imen. imeni verecm koyuna, koyun bana verecek süt. Bn südü verecm babuya, babu da çevirecek benim kuyruumu.

– Getir bana yımırta, – demiş kuyumcu, – Bn hazırlaycam sedef, kızlara verysin deyni.

Yok npsın tilki. Gitmiş tauklara yalvarmaa. Nazlı sesln eketmiş:

– Sevgili taucaklarım! Verin bana yımırta. Bn onnarı kuyumcuya verecm, kuyumcu da verecek bana sedef. Sedefleri verecm kızlara, kızlar da imen üstündü oynaycekler. Çayır bana imen verecek, bn da imeni koyuna verecm. Koyun bana süt verecek, bn d südü babuya verecm. Babu sora benim kuyruumu çevirecek, – sıradan annatmiş tilki.

– Getir biz darı da verecez sana yımırta.

Tilki gitmiş darı tarlasına da başlamış yalvarmaa:

– Tarla, tarlacık! Ver bana darı. Bn darıyı tauklara verecm, onnar bana yımırta verecekler. Yımırtaları kuyumcuya verecm, o da bana sedef verecek. Sedefleri kızlara baaşlaycam, kızlar da ayırd oyun oynayacaklar. Çayır bana imen verecek, bn d imeni koyuna verecm. Koyun bana süt verecek, bn d südü verecm babuya, babu da benim kuyruumu çevirecek.

Tarla cevap etmiş tilkiyâ:

– Getir bana su, yısla beni da sora verecâm darı. Gitmiş tilki dereyâ da yalvarmış ona ölä:

– Derä, derecik! Maavi şiritçik! Ver bana su tarlayı yıslamaa. Tarla bana darı verecek – taukları doyurayım. Tauklar bana yımırta verecek – kuyumcuya götüreyim. Kuyumcu bana sedef verecek – kızları donadayım. Kızlar çayırda oyun oynayacaklar, şennik yapacaklar. Çayır bana çimen verecek – koyunu doyurayım. Koyun bana süt verecek – babuylan ödeşeyim. Babu benim kuyruumu verecek – tilkiyâ benzeyim.

Vermiş derä su tilkiyâ, tarlayı sulasın. Tarla darı vermiş – taukları doyursun. Tauklar yımırta vermiş – kuyumcuya götürsun. Kuyumcu sedef vermiş – kızları donatsın. Kızlar horu hem kadınca oynamışlar – çayırı hatırlamışlar. Çayır çimen vermiş – koyunu doyursun. Koyun süt vermiş – babuylan ödeşsin.

Babu kuyruu çevirmiş da tilki daaya kaçmış, türküsünü çalarak:

Gittim, gezdim derä boyu, Lazari, Lazari. Derä bana sucaaz verdi, Lazari, Lazari.

Bân sucaazı tarlaya döktüm, Lazari, Lazari. Tarla bana darı verdi, Lazari, Lazari.

Bân darıyı tauaa verdim, Lazari, Lazari. Tauk bana gümüş verdi, Lazari, Lazari.

Bân gümüşü kuyumcuya verdim, Lazari, Lazari. Kuyumcu kıza sedef verdi, Lazari, Lazari.

Sedefleri kızlar taktı, Lazari, Lazari. Çayırda da oyun çıktı, Lazari, Lazari. Çayır bana çimen verdi, Lazari, Lazari. Bân çimeni koyuna verdim, Lazari, Lazari. Koyun bana sütçääz verdi, Lazari, Lazari.

Südünü bân babuya verdim, Lazari, Lazari. Babu bana kuyruu verdi, Lazari, Lazari.

Kuyruu diktim – gözâl oldum, Lazari, Lazari.

Bân da kâr oradaydım. Tilkiyi izledim daaya kadar. Tilki daaya saklandı, masalcım da patladı.

kofa – посудина (для молока)

maasuz – спеціально, навмисне

ayır – сором, ганьба

çimen – молода зелень

sedef – перли

kuyumcu – ювелір

darı – просо

TILKİ HEM KİRPİ
(*Gagauz halk masalı*)

Karşlaşmışlar daalarda kirpiylän tilki. Çeketmiş tilki üünmää kirpiyâ kendi şiretliklerinnän, becermeklerinnän, angıları onu nesoy da olsa beladan kurtarêrlar. Bu şiretliklerinnän tilki yaparmış herkerä, ne istärmiş.

Kirpi seslemiş, nekadar seslemiş, da bitkidä demiş:

– Sän üünersin, ani sendä üz şiretlik varmış, herbir beladan kurtulmaa deyni, ama bendä, zavalıda, sade bir fikir, angısı brakmêêr bän da kaybeleyim.

Tilki bakmış kirpiyâ üüsektän da akılca düşünmemiş kirpi için kafadarca.

– Açıan gidecez avlanmaa, ozaman da belli olacek, kim ne becerer, – demiş kirpi.

Tilki kirpiylän gidecääzaman baas tutunmuşlar da yollanmışlar küüyä dooru. Etişerlär küüyün kenarına da durgunêrlar bir dermenin altında. İlkin läüzümmüş gitsin, baasa görä, tilki, göstereyin kendi beceriklerini.

Tikli gider küü içinä avlanmaa, kirpi da kalêr dermenin altında. Tilki hırsızça gezärmiş auldan-aula iki tarafa bakınarak. Ya çorbacı vakıtları duyar şiret tilkiyi da koolêêr, ya köpeklär takışêrlar ardına...

Pek tilkinin canı acıyarmış, ani uyduramêêr işini da döner geeri, nicä deerlär, boş ellän. Bitki kümesä hızlandıynan girmää, may köpeklär kuyruunu koparmamışlar, ne kalmış paralasınнар... Döner dermenin altına boş hem aaç. Kirpi ona taa karşıdan sormuş:

– Nicä, kumița, idin mi taucak? Tilki ölä cuvap vermiş:

– Birerdä bişey kıstıramadım. Hererdän kooladılar.

Ondan sora annatmış tilki kirpiyâ hepsini sırayca, nicä onu çorbacılar hem köpeklär kümeslerä hiç sokultmamışlar da.

– Sän küü içinde gezärkän, bän buldum burada, kumița, bir parça slanına, – demiş kirpi, – ama bän iyämedim onu, neçinki horuç tutêrım.

– Ya ahmaa, – demiş tilki. – Bän bulaydım, kâr horuç ta olsun, hep okadar iyeceydım.

– İstärsän pek, – demiş kirpi, – sän şimdi dâ var nasıl bunu yapaysın. Gel benim ardıma, bän sana gösterecäm da var nicä iyäsin.

– Göster taa hızlıca, – yalvarmış aaç tilki.

Dermenin çorbacısı koymuş dermenä yakın bir kapan, ama içinä koymuş gözäl kokan bir parça slanına. Haydut tilki, gördüynän slanını, korunmayı da unutmuş. Uz slanının üstünä doorulmuş da

kapana düşmüş. Ondan sora, açan kapan kapanmış, kirpi korkusuz almış slaninayı da çeçketmiş onu tatlı-tatlı imää. Tilki bakarmış bir taraftan, nicä kirpi iyer slaninayı da annayamazmış.

– Ya seslä, dostum, – demiş tilki. Sän bana dediydin, ani horuç tutarmışın, ama şimdi iyersin o slaninayı, sansın aftaylan imemişin. Nicä bunu annamaa?

– Vakıt geçti, horuç da bitti, – demiş kirpi.

– Yardım etsänä, dostum, kapandan kurtulayım, – demiş tilki. Kirpinin aklısına gelmiş bu vakıt, nicä tilki üünärmış o üz fikirin-nän-şiretliinnän da demiş:

– Ee, sän yok mu nicä üzdän bir fikirciini kullanasın, ayırıp kalanın içindä, da kurtulasın kendin?

Kirpi o vakıdadan artık slaninayı imiştı da yaalanarmış. Hazırlanmıştı artık geeri dönmää, açan genä işitmiş tilkinin acıdan mizlemesini hem yalvarmasını:

– Bişeycik aklıma gelmeer acıdan, – demiş tilki. – Yalvarêrım, yardım et.

– Bendä sade bir fikir var, – genä gülümseyeräk, tok karnına, demiş kirpi.

– Da şimdi bän benim fikirimnän sana akıl mı vereyim? Sade üün-mää becerersin!

– Üüret, – taa bir kerä yalvarmış tilki. – Nekadar yaşayacam – önünü geçmeyecäm.

– Ee, hadi, ozaman seslä, – demiş kirpi. – Sabaa, açan dermenci gelecek, sän yapın ölü. O açacak kapanı, tutup kuyruundan, seni bir tarafa sıbıdacek. Tä ozaman taa hızlıca kalk ta kaç. Taa da üüner: üz fikirim var...

üünmää – хвалитися
baas – суперечка

yaalanmaa – облизуватися
kapan – капкан, пастка

ÇİFTÇİ HEM KARIMCA

(Gagauz halk masalı)

Gidärmış yolca bir çiftçi da buluşêr o karımcaylan, angısı sürüyär-miş ekin tenesini. Şaşmış çiftçi da sormuş:

– Neçin sän, karımca, teneyi sürüyersin?

– İmää deyni.

Durgunêr çiftçi da genä sorêr:

- Neçin senin kafan büüktür?
- Akıllı deyni, onuştan da büük.
- Ama arkan neçin bukadar geniştir?
- Kaavidir, bu üzerä o geniş.
- Ama neçin senin belin pek sıkı baalı?
- Az iyerim deyni.
- Çok vakıda mı etecek sana deyni ekin tenesi?
- İki yıla.

İnanmamış çiftçi. Kararlamış o baksın, dooru mu söledi karımca. Getirer karımcayı hem ekin tenesini evä, koyêr onnarı bir toprak çölmää da kapadêr onu. Hem da baalêêr kapaa partalcıklan bolay çıkmasın karımca çölmektän.

Geçer bir yıl, ikincisi aykırlêêr – unutmuş çiftçi karımca için. Aklına getirer, açan geçmiş artık üç buçuk yıl. «Eh, – düşüner o, – kaybelmiştir karımca».

Alêr toprak çölmää, çözer kapaanı, aktarêr çölmää başaşaa masa üstündä. Da ne sanêrsınız? – düşmüş çölmektän karımca hem tenenin yarısı.

Bükmüş çiftçi kafasını birkaç sıra.

– Nesoy bölä oldu? – sormuş o? – Sän kendin dedin, ani ekin tenesi etecek sana iki yıla? Ama imişin sade yarısını onun?

– Kafa verilmiş bizä onuştan, ani düşünmää onunnan, – cuvaplamış karımca. – Sän beni toprak çölmeendän üç yıldan zeedä tuttun: eer bän iyäydim ekin tenesini iki yılda, öleceydim aaçlıktan kapanda.

Şaş-beş olmuş çiftçi karımca kafalından da kolvermiş onu gitsin.

ekin tenesi – зерно

toprak çölmää – глиняный глечик

NASTRADİN HOCANIN FIKRALARINDAN

Nastradin Hoca bir fikirli hem cümbüşçü adammış. Yaşamış çoktan, çoktan türk halkların arasında. Keskin fikirinnän o gülmaa alarmış türlü hayırsız insannarı (haliz padişahları, zenginneri), ama insan ahmaklıklarını da. O çıkardıp düzdü cümbüşlü fıkralar bu işlär üzerinä. Ama o yazmadı onnarı, ölä aazdan sölärmüş, insan da aklısında tutmuş. Sora

insan kendisi dâ çıkardarmış türlü fıkralar da hep Nastradinin adına gidârmışlar. Yaşamış mı halizdân bölâ bir adam, bilinmeer aslı. Bekim, onu çıkarttı kendi insan, halklar, nicâ bir kendi geroyu zorluklarla buuşarkan.

ŞAŞARIM AKLINIZA, NÄBACENİZ RUBAYLAN

Hoca gezdii erindâ popazları kendi keskin lafınan hojma kamçıları. Bu beterâ popazlar, manafar hem başka cami izmetçileri, alınmışlar onnar da Nastradini gülsünnâr. Kolvermişlar ses, ani on gündân sora dünnâ batacek.

Aaz-aazdan etişmiş bu laf Hocaya da. Kaldıynan bir gün «dünnâ kaybelmesinâ» popazlar, manafar toplanmışlar Nastradinin auluna da türlü akıl vermişlar.

– Hoca, yaarın dünnâ bitkisi, ne tutêrsın o inää? Çıkar kenara keselim onu...

– Olur bunu yapalım, demiş Hoca, – ölä da kaybelecez, bari iyelim bitkidâ doyunca...

– Uuradık lüzgerâ, – demiş manafın biri, sevineräk, onun yanında duran dostuna, popaza.

Çatılamış Hoca inää da çıkmışlar kenara, daa boyuna, kazmışlar bir kotlon da kesmişlar inää.

– Dostlar, – demiş Hoca, – bân sizâ pişirecâm ineenin iyesini, ama siz gidin birâr arka odun getirin.

Kayılmış popazlar. Hepsi soyunmuşlar, dala rubalarını asmışlar da oduna gitmişlar. Hoca o saat rubaları taraşlamış, iki altın krest bir da gümüş krest almış da kendi koynusuna koymuş.

Birinnin cöbindâ bir altın saat bulmuş, onu da toplamış, sora öbür cöptâ gerää gibi para bulmuş, onnar da Hocaya düşmüşlar.

Bu işân sora Hoca rubaları hepsini ateşâ atmış... Popazlar, geldii gibi, saletmişlar giinmää.

– Hoca, rubalar neredâ?

– Bân onnarı ateşâ attım, – cuvabını vermiş Nastradin.

– Ne sân, delirdin mi, Hoca? – hepsi bir sestâ sormuş.

– Şaşêrım aklınıza, dostlar, – kesmiş lafı Nastradin. – Nâbaceniz rubaylan? Yaarın diil mi dünnâ batacek?...

Popazların bir karış aazları açık kalmış.

Hoca sa gitmiş işinâ, altın işleri satıp, kendinâ islää bir inek almış hem da taa çok parası da kalmış...

TEK ALINIZ

Nastradin hap-aaç gelmiş dostuna musaafirlää. Dostu da onu sarmaylan konuklamış.

Hoca girişmiş da sarmaları ikişär-ikişär aazına atarmış. Sıkı-sıkı iirmiş...

Dostun karısı, bunu görüp, duymuş, ani sarmalar etmeyeceklär da kıyıştıramaa-kıyıştıramaa Hocaya demiş:

- Nastradin amuca, sarmalarımız kıt biraz, yalvaracam tek alınız.
- Üçär aazıma sıymêêr, – buularak sarmaylan, cuvap etmiş Hoca.

ASLISAYDI, VER ALTINNARI

Padişaa bütün memlekettä işittirmiş, ani her çıkarsa biri da sölesin padişaha ölä bir büük yalan, ki padişaa onu kendi da yalan saysın, ozaman o erif kabul edecek yarım padişahlık; ama söylenmiş yalanı padişah aslı bulursa, ozaman yalancı kırk kamçı arkasına kabul edecek...

Çoyu bu işä tutunmamış, neçin ki bilirmiş insan, ani padişada dooruluk zor bulmaa: onda aslılar da yalan, yalannar da aslı varmış nicä olsunar. O takım nicä padişaha uyarmış...

Ama kimisi istemiş denesin kısmetini, türlü yalannar düşünmüşlär, ama padişaa hepsini onnarı aslı bulmuş, da ölä hayli fazlı insannarı düümüş.

– Durun, – demiş adamnarın biri, – bakalım bu da mı aslı!? – da, gidip padişaha, şu yalanı söylemiş.

– Benim bobam, – demiş adamın biri, – yaptıydı bir büük merdiven. Avşamnen onunnan günä pinip, koor alardık da ateşi tutuştururduk.

Adam lafını bitirdiktän sora, biraz susmuş, da sormuş güleräk:

– Nasıl, padişahım, bunu da mı aslı söylecän?

– Var nasıl pek aslı olsun, – cuvap etmiş, sesini uzadarak padişaa, – benim vardı bir dostum, da lülesinin sapı okadar uzundu ki, hiç merdivensiz etişip gündä tütününü yakardı...

Bu adamı da tucurguya sokmuşlar. Zavalı kırk harapnik arkalarına imiş. Dayanamamış buna Nastradin Hoca.

– Etecek oldu, – demiş, – düüyey o kabaatsız insanı...

Bir büük boş çuval koltuuna alêr da tezicik gider padişaha.

– Zamannêêrsin, anılmış padişaa, – selâm vermiş Hoca, kalpaanı çıkararak hem erädän iileräk.

– Hoş geldin, Nastradin, – demiş padişaa, – ne söylecän?

– Geldim, padişahım, borcunuzu çeviräysiniz, hanidän taa aldıydınız bendän ödünç bir çuval altın, da şimdi geldim veräsiniz altinnarı geeri.

– Bu yalan, – baarmış padişaa üzlän insan arasında, – nezaman sän bana altın verdin?

– Yalan sa, – deyivermiş Hoca, ozaman verin bana padişahlın yarısını... Diil mi ölä laf kolverdiniz?

Padişaa duymuş, ani yanılmış, ama alt kalmaa istemäzmiş.

– Bu, bu aslı, – kekeleyerek üfkeylän baarmış padişaa.

– Ashısaydı, ver altınları, – usulunnan teklif etmiş Hoca.

– Çevirin ödöncü, adamın altınlarını, – izin etmiş esirlerinä padişah, zerä belliymiş, ani başka türlü Hoca yarım padişahlık dileyecek...

Nastradin almış çuvalları altınları da, tilki gibi gülümseyerek hem yaalanarak, evä gitmiş.

SORA NE FAYDASI DÜÜMÄÄ

Nastradin yollêêr oolunu pınara bir testi su getirsin deyni. Uşak testiği almadaan taa Nastradin «şap!» urêr ona bir şamar. Bunu görüncä karısı sorêr ona:

– Ne uşaa kabaatsız düversin, bey?

– Testiği kırmasın deyni.

– E o testiği kırmadı, ye! – demiş karısı.

– Testiği kırdıktan sora ne faydası var düümektän!? – cevap etmiş Nastradin.

EŞEK TERS ÇIKTI

Hoca Nastradin demiş uşaklara:

– Ya eşeemi bu taşın yanına çekin! Eşää pinmäâ isterim! Uşaklar bunu hızlı yapmışlar. Hoca, taş basıp, eşää atlamış. İnsannar Hocayı eşektä atlı görüp, gülmüşlär:

– Hoca, eşää ters pinmişin! Hoca bir umursuz cevap vermiş:

– Bän dooru pindim! Eşek ters çıktı!!!

BÄN GÖLMÄÄN İÇİNDÄYDİM

Hoca, gölmeeni yıkayıp, aaca asmış. «Kurusun!» – demiş. Yoldan geçän insan aacın altında bir gürültü sesi işitmiş.

– Hoca, ne oldu? – sormuşlar.

– Gölmeäm düştü!

– Ye, ne ölä gürültü ses işidildi?

– Bän gölmäân içindäydim.

SÄN KİMİ İNANÊRSİN, BENİ Mİ OSA EŞÄÄ Mİ?

Günün birindä komşusu gelir Hoca'nın auluna:

– Hoca, versänä eşeeni panayırdan bir çuval un getireyim.

– Eşek yok evdä, – cuvap vermiş Hoca.

Bu arada, damda bulunan eşek, anırmaa çeketmiş.

– Hoca, – demiş komşusu, – görsänä, eşään evdä.

– Sän kimi inanêrsın – beni mi, osa eşää mi?! – cuvap etmiş Hoca.

TAMAHIN CUVABI

Bobası vermiş Nastradinä para alsın bir koç kafası üülennii yapmaa deyni. Nastradin satın almış bir pişmiş koç kafası da yolca gidärkän biraz datmış ondan. Ona ölä tatlı gelmiş, ani etişincä evä, o kemirmiş bütün kafayı, kalmış sade kel.

– Bu sade kemik! – şaşmış bobası. – Neredä kulakları onun?

– O saardı, – cuvap etmiş Nastradin.

– E dili? – genä sormuş bobası.

– O dilsizdi.

– E gözleri? – brakmamış onu raada bobası.

– O kördü.

– E tepesindän yaanı nerdä?

– Zavalı, o çıplak tepeliydi, – cuvap etmiş Nastradin. – Tä sade dişleri onun saamış, biri da taa düşmemiş.

DÖRTTÄN BÖLMÄÄ DÖRT

Nezamansa Nastradin üürenärmiş şkolada.

– Dörttän bölmää dört kaç kalacak? – sormuş üüredici. Hoca düşünä kalmış.

– Haydi esaplaylım bir örnektä, – demiş üüredici. – Ko senin cöbündä olsun dört gümüş. Onnar düşärselär, ne kalacak cöbindä?

– Delik, – cuvap etmiş Nastradin.

PADIŞAAN EŞÄÄ

Padişaa kapunun önündä oturêr. Aulda, bir paalı kilim üstündä, tavlu hem gözäl bir eşek yatêr. Taman o vakıt Nastradin yolca geçer

da ölä kendi-kendinä söleer: «Ne tavlu hem gözäl eşek, ama yazık, lafetmää bilmeer!»

Padişaa bu lafları işider, Nastradini çaarêr da ölä ona sorêr: «Ne, sanki, sän benim gözäl eşeemi insan gibi türkçä lafetsin mi üüredäsin?»

– Olur onu yapayım, kuvetli padişaa, ama biraz paalı o seni tutacak hem on yıl vakıt geçecek.

– Yok bişey, – padişaa demiş. – Ko ölä olsun, ama eer becermärsän hem beni aldadırsan, bilermiysin sän, ani kellesiz kalacan?

– Büük sözlü padişaa, bundan bän hiç korkmêêrım.

– Öläyseydi, nasıl deersin, na sana bin altın para. Başla eşää üüretmää türkçä lafetsin. Sade göreyim, işideyim, ani eşek başlêêr isan gibi lafetmää, taa bir demirli altın para sana verecäm.

Alêr Nastradin altınnarı, evä gider da karısına ölä söleer:

– Na sana bin altın para. Aldım onnarı padişaadın. Onun eşeeni insan gibi türkçä lafetsin üüredeyim tutundum.

– Sän büün, allele, tatula idin, şaş oldun. Neredä sän gördün eşek insan gibi lafetsin? Sän o ahmak kafanı yola koydun. Sultan onu kesecek.

– Yok bişey, – demiş Nastradin, on yılın adı var: ya sultan ölecek, yada eşek geberecek.

KARANNIKTA SAA TARAFIGIMI NASIL BULAYIM?

Bir avşam Hocaya bir musaafir gelmiş. İyip-içtiktän sora, biraz lafa durmuşlar da yatmışlar dinnenmää. Onnarın yatakları yannaşıkmiş. Gecä yarısı dooru adam Hocayı dürtmüş da demiş:

– Senin saa taraftakı skemnedä var bir mum. Ver onu bana dışarı çıkayım.

Hoca homurdanarak demiş:

– Sän delimiysin, canım. Bu zından karannıkta saa tarafımı bän nasıl bulayım?

SESİM NEREYİ KADAR ETİŞER?

Hoca, duva okuyarak, sokakta kaçarmış. Her taraftan insan yol ortasına çıkarak, Hocaya sormuşlar:

– Ne yapêrsın, Hoca, bu ne hal? Hoca cevap vermiş:

– Bakalım sesim nereyi kadar etişer, onu annamaa isteerim.

YORGAN GİTTİ, KAVGA DA BİTTİ

Hoca, bir gecä yatarkan, sokakta bir şamata işitmiş da hemen ne olduunu annamaa meraklanmış. Karısı baarmış gitmesin, ama laf annadamamış. Hava suuk olduunan, yorganı sırtına alıp, Hoca sokaa fırlamış.

Kavga edennär, Hocayı görüp, seslerini kesmişlär, ama aralarından biri, Hocanın sırtından yorganı çekti gibi, karannıkta kaybelmiş.

Evä titireyä-titireyä dönän Hocaya karısı sormuş:

– Ne o? Ne üstüneymiş kavga? Hoca boynusunu bükeräk demiş:

– Bezbelli, bizim yorgan üstüneymiş kavga. Nicä yorgan gitti, kavga da bitti.

ÖRDEK MANCASI

Bir göl kenarında dinnenän Hoca, suda birkaç yaban ördää görüp, onnarı tutmaa kalkmış. Kaçmış, taş atmış, suya girmiş, bir da ördek tutamamış. Bitkidä, yorularak, gölün kenarına oturmuş da ekmeeni suya bana-bana imää başlamış. Bu sırada ordan bir yolcu geçärmiş. Hocanın bu yaptına akıl erdirmeeräk sormuş:

– Ne o, Hoca, ne iyersin?

– Ne olsun, – demiş Hoca, – ördek mancasi iyerim!

PINARDAN AYI ÇIKARMIŞ

Hoca bir gecä pınardan su çekmää gitmiş. Suyun üzündä ayı görüp, düşünmüş:

– Aman, ay pınara düşmüş. Ya çıkarayım bän onu.

Da, çengeli alarak, suya salmış. Ayı tutarkan, çengel bir taşa ilişmiş. Hoca çekmiş-çekmiş, bir türlü çıkaramamış. Bitkidä dâ bütün kuvetlän açan dartmış, çengel kurtulmuş, okadar ki Hocanın arkası erä urmuş, bacakları yukarı kalkmış. Ozaman ayı göktä görmüş da demiş:

– Çok zaamet ettim, ama ayı erinä kondurdum.

ÖLÄ DÄ İNECEYDİM

Hoca bir gün eşektä atlı gezmiş da, nasıl razgelmiş, eşek onu erä düşürmüş. Bunu görän çocuklar:

– Aa! Hoca eşektän düştü! – gülmää çeketmişlär. Hoca hiç ayıflanmayarak cuvabını vermiş:

– Ne gülersiniz? Bän ölä da ineceydim.

GAGAUZ YAZICILARIN YARATMALARINDAN З ТВОРЧОСТІ ГАГАУЗЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ

NİKOLAY ARABACI (1893–1960)

O bir talanlı adamdı, duudu Kiriyet küüyündä, Çadır dolayında, 1893 yılda. Geçindi 1960-ıncı yılın başlantısında Moskvada. Yazıcı, poet, bilgiç hem pedagog. Arabacı Nikolay, ilk gagauz yazıcılarından biriydir. Duudu hem büüdü bir pek fukaara kirietli çiftçi aylesindä.

Küçüktän bildi zor yaşamayı, açlı, ama hep küçüktän pek havezi vardı çok iş üürenmää. Küüdeki birklaslı iki yıllık şkolayı bitirmiş. Bobası, fukaaralaa bakmadaan,

verer Koli oolunu Komrat Real uçilişçesinä. Edi yıl, pek islää üürenip, 1961-nci yılda o girer Harkov universitetinä fizika hem matematika fakultetinä, sora üürener Moskvada Günduusu dillerin institutunda. Otuzuncu yıllarda işleer Türkiyada, Stanbulda. Açan 1957-nci yılda Moldovada hükümeti gagauz dilin alfabetini kabul etti hem şkolalarda ana dilindä üürenmeyi karar verdi, Nikolay Arabacı büük havezlän çalıştı başka bilim izmetçilerinnän barabar ilk şkolalar için gramatika kiyadını hazırlamaa. Hep ozamannar yazdı poemasını «Bizim Drumı».

BİZİM DRUMİ

1.

Çoktan yaamur bulutları

Gökü, ayı heptän örtmüştü.

Gecä yarı horozları

Şindän bizim küüyde ötmüştü.

Raat uyêêr yorgun insan.

Bu geç vakıt salt uyumaz

Küüyde sin-sin gezän bir can:

O saklanır, o açılmaz.

O dolaya bakınarak
Bir aula girdi deyneklän.
Köpek ona pek salarak,
Sısıp çüüdü büük sevinmeklän.

Bu köpek salmasından
Manol amuca uyanmıştı,
Pençereyâ urmasından
Birdänbirä kâr şaşırmıştı.

Manol donca yavaş kalkıp
Biraz durmuş korkuylan,
Ama pençereyâ bakıp
O tanışmış komuşusunnan.

Kapu taa o saat açılmış.
Alıp musaafiri kucaklan
Manol patadan taşımış,
Zerä büük dostmuş bu kaçaklan.

Bu musaafir beş yıl geri
Bir düüş çeketmiş rumınnarlan.

O Bucakta çiftçileri
Çaarmış cengä okupantlarlan...
Düşmüş Doftan zındınına...
Ştâ Partiyanın yardımınnan
Kaçıp, gelmiş karısına
Hem laflanmaa ii dostlarinnan.

Ona bu büük niet elverir.
O nunaya gelmiş bu nietlän
Salt zavalı o musaafir
Bu gün buluşmamış kısmetlän...
Laf çeketti Manol kendi:
– Boban, seni aldıktan
sora, Çok kötektän tez
geçindi... Anansa, hem eşin

Tudora, Açıan rumın
candarları
Sizä gelip taraşlamaklan
Soymuştı lift altınnarı,
İki candar kesti nacaklan...
Kalan candar onnarı
Birdän urdu tüfeklän...
Ama rumın candarları
Şindi gezär ürkük üreklän.

Oolun hem kızın kurtuldu.
Hısımnar, diil yabancılar da,
Hep onnara yardım oldu...
Pek akıllıdır uşaklar da.

Da Drumi salt onu sormuş:
– O candarlar da diişmiş mi?
Onnar büün kaç kişi olmuş?
Hem «Sektiya» ordan geçmiş mi?

Bunu sorup ta eklemiş:
– Onnarlan bän dä bilişirim,
Küüydä yapamasam çok iş
Baarli onnarlan ödeşirim...

Manol demiş: – O postta var
Bir ii hem faydalı adam da,

Var bir kula candar Vakar,
Bizdä pek zor oldu zamanda;
Birkimseyi almaa izin
Eer bir o «sektiya» varsa,
O can kayıp, o diil sizin...
Ama dediim candar Vakarsa

Tez bildirir ştä o canı,
Da biz bölüklän çalışırız
O gagauzu – kurbanı
Küüydän vakıtları aşırırız.

– Öleysä – demiş Drumi, – sula,
Düşüncä Vakarı sarfoş et,
Bak kırımada yatsın «Kula».
Ona sän rumınnarı met et.

2.

O candarı Manol bulmuş
Da bu gecä içer Vakarlan,
Sarfoş Vakar tez uyumuş.
Manol kalmış bu kafadarlan.

Ansızdan gecä yarsı
Bütün küüyü sarsmıştı,
Sansın top patlaması –
Da korkudan küü uyanmıştı.

Büün Drumi biraz ödeşmiş
Rumın metin candarlarınan,
Da sora saklı görüşmüş
Kendi paalı uşaklarınan.

Ama evdän ayırılmakta
Çıkmış bölä saklı laflarlan:
– Bän olacam diil uzakta,
Rosiyada, eski dostlarlan.

Bekleiniz, bän dönecäm
Ensenmemiş Kızıl Askerlän,

Bu erlerdä örüyecäm
Bän şen türküyän hem zaferlän.

3.

Kim uuramış büün Manola
Duşman bilämäz, çıkardamaz
Kaçkın sürtmüş uzak yola.
Candar onu şindän tutamaz.

Açan candar Vakar aymış,
Da gücülä kalkmış ayakça,

İşidip: «Sektîya yanmış!»
O seslän aalamış uşakça.
Çıkıp Manol, kırçmar, Vakar –
O yangına gitmiş alatlan.
İnsan çoktan gelmiş bakar,
Bu yangına şaşmış suratlan.
Çok geçmemiş, annaşılmış«,
Ki soba yanında dururkan
Patron sandıkları daalmış–
Bu rasgelmiş gecä uyurkan.

Nedän ölä da, o gecä
Yanmış dolap, tefterlän masa,
Kurtulmamış bir çekmecä –
Yanmış, ne «Sektîyada» varsa.

İki duvar salt dayanmış.
Yanmış evin direkleri dä,
Hem hepsi candarlar yanmış,
Kömür olmuş kemikleri dä.

Haliz sebepini bilir
Salt Manola gelän o kumi,
Saklı gelän o musaafir –
Halizini bilir salt Drumi.

4.

Jellat revolütioner
Çok işlemiş kızgın üreklän.

Çoyu onu üzdän biler
Da karşılêêr büük sevinmeklän.
Sovetlär döndüynän, tezdä
Druminin adı yayılmıştır,
Ştä büün işleer o merkezdä,
Ama akı küüdä kalmıştır.
Manol da hep orda işlär,
Hiç Drumiylän ayrılışmêêr.
Konuşmakta eski işlär
Başlarından hiç çıkmêêr.

Siz Drumıylän buluşsanız,
Taa çok annarsınız ondan.
Onunnan siz konuşsanız
Doymazsınız laflarından.

NIKOLAY TANASOGLU (1895–1970)

Nikolay Tanasoglu gagauz literaturasına temel koyan yazarların arasında bulunêr. Onun duuması Kiriet küüyündä, Çadır rayonunda. Talantlı şair, annatma yazarısı, talmaç, üredici. Onun annatma toplumu «Bucak, Bucak...» çıktı tipardan 1970-ci yılda. Bu kiyatta türlü meraklı annatmalar var: «Bucak, Bucak...», «Sofi», «Yuvanoglu-lar», «Başka gagauzlar». Şiirleri hem başka yaratmaları tiparlandı gagauz gazetaların da hem kiyatta «Bucaktan seslär». Şiir masalında «Kuşlar bey seçerlär» Nikolay Tanasoglu annadêr türlü kuşlar için. Kuşlar ayırêrlar önderci kendisinä. Annaşêrlar, ani kuşlara o buyurucu olacek, kim hepsindän yukarı gökâ çıkacek. Hepsi kuşlar gökâ savaşêr uçmaa, ama geeri kalêrlar, sade kartal hem bir küçük kuşcaaz cıvırlığa hepsindän yukarı çıkêrlar. Ama cıvırlığada kuvet biter, da o bir şiretlik yapêr: kartal görmedään, onun kanadına sessiz konêr, da bir soluk taa aldıynan, hepsindän yukarı çıkêr. Ama şiretlii kuşlar duyêrlar, da «hep kartal kuşu beyi kalêr». Nikolay Tanasoglu bu masalda alegoriyayı kullanêr, o yazêr kuşlar için, biz annêrız – insannar için.

KUŞLAR BEY SEÇERLÄR

(Masal)

Çoktan, çoktan bir vakıtlar
Kuşlar pek daalışarmışlar.
Bunun için neet koymuşlar
Kendilerininä bey seçsinnär.

Kavga, çekiş, annaşmışlar
Bir büyük daaya toplansınar.
Eni sürtük kartal giimiş,
en ileri daaya gelmiş.

Tez bunun ardına gelmiş,
bir meşedä konak etmiş,
toklu gibi besli toylar,
yayan taa çok örümüşlär.

Çıkıp gökâ artık üüsek,
dizi, dizi boz turnalar,
biri-birinâ sesederäk,
daaya saa-sem etişmişlär.
Al bacaklı kart leleklär,
dönä-dönä aldanarak,
beş-on güncäaz yol yapmışlar.
Bir büyük sürü arsız garga,
tenä aarayarak çeketmiş,
yolda, konup bostannara,
karpuzları heptän delmiş.
Hem gelmişlär meşgeldiklär
Taşlık kuşlar hem pupuklar,
karakuşlar, kırlangaçlar,
çık-çık kuşlar hem bülbüllär.
Yavaş-yavaş akışmışlar.
Koca bölük türlü kuşlar,
da nasaata oturmuşlar
bu kanatlı delegatlar.
Gagalarını trakladarak,
cıvıl-cıvıl baarışarmışlar.
Ama annaşamamışlar.
Da cıvırliga bitkidä
Demiş: «Biz yapalım bölä:

Angı kuş çetincäysä taa,
çıkarsa hepsindän üüsäa,
dooruluunu o alacak,
da kuşlara bey olacak.»

Tutunmuşlar bir büyük yarış,
daayın içi fışırdamış,
gökâ üüsek kuşlar çıkmış,
sade toylar erdä kalmış.

Biri-birindän çalışıp, kuşlar
üüsäa çıkmaa bakêr, boz
kartal uz gökâ bakıp,
hepsiciindän üüsäa kalkêr.

Da cıvırlıga, kesilip,
yarı yolda artık dinmiş,
da biraz sora katlanıp,
bir fikircik ona gelmiş.

Ama kuşlar bu şiretlii
annêêr birädän hepsicii.
Da butakım işlär olêr:
hep kartal kuşu beyi kalêr.

O kartalın, hiç duymadaan,
Kanadına sessiz konmuş.
Da bir soluk o aldıynan,
hepsiciindän üüsää çıkmış...

Da büün dä cıvırlıga hep
Üüsää çıkmaa dalap eder,
birdän aşaa salverilip,
Hep bänim kuş beyi! – baarêr.

BOSTANDA

Bucak kırlarında artık karpuz pek çok olêr. Karpuzlar güneşli havaları severlär. Bobamız bu yıl neetinä koydu taa çokça karpuz, kaun eksin. Küüyün tıynaana yakın, Stratan deresinin yamaçlarında, bir uygunca er ayırdılar. Orası şindiyädän sürülmedikti, pekliktä sa karpuzlar taa ii büüyêrlär hem taa tatlı olêrlar.

April ayında o eri karpuzlan, kaunnan, hıyarlan ekip, doldurêrlar. Toprak islää işlenmişkän, ekilmişlär dä sıradan çıktılar. Şindidän taa bostana iki bekçi koydular. Onnar kenarda, bir üüsek erdä, topraktan bordey kendilerine yaptılar. Bostanın orta erindä bir yol braktılar. Yaz vakıdında başça işçileri bostanı üç kerä kazdılar. Kökennär biri-birinä cattılar. Bu vakıttan çekedip, bostanda şamata, şen türkölär bitmedi.

Geldi da bir karpuzluk oldu, ani küreklän kürüyäsin. Bostanın bir köşesindä er taa yaslandı, da orada bir kökendä bir karpuz ölä büümüş-tü, ani erindän onu kaldıramazdın. Bostancılar o karpuzu avşam-sabaa dolaşardılar. Olmaa yakın onu nışannadılar – üstündä bukva «K» yazdılar. Bostana gargalar üüşmää başladılar. Onnarı ürkütmää deyni, bostancılar bostanın orta erinä bir büyük korkuluk koydular.

Güz yaklaştı. Bostanın içindä alaca karpuzlar biri-birindän üstün. Onnar artık olmaa başladılar. Bir-iki olmuş karpuz ayırıp, bordeyä götürdülär. Bostancılar karpuzları trıkatmaa başladılar. Beş-on gün geçti-geçmedi, karpuzlar başladılar may sıradan olmaa.

Başçanın işçileri bostanı taa sıkça dolaşmaa başladılar. Kızlar, türkü çalarak, yivinnardan karpuzları maşinalara taşıdılar.

Çeç güz vakıdnadan bostanda karpuz bitmedi. Onnar bizä çok gelir getirdilər.

GÜZÜN

O bunalık yaz günneri geçti, güz geldi. Güz tutêr üç ay: sentäbri, oktäbri hem noyabri. Sentäbri ayında may ölä sıcak olêr, nicä dä yazın, sade havalar biraz taa duruk, taa taazä.

Bütün yaz dinnenmiş uşaklar, sentäbridä enidän şkolaya gitmää başlêêrlar. Güz bizdä, Bucakta, çok türlü zenginniklêrlän geler. Türlü emişlär, karpuzlar, kaunnar, üzümnä bu vakıttı olêrlar. Başçalar-da türlü zarzavatlar geç güz vakıdınadan durêrlar. En paalı iş bizdä güzün – üzümnerin hem papşoyların toplaması. Bu produktları bizim ellerimiz boldan dökerlär: hereri üzüm, şıra, hereri papşoy!

Eni bereketi kırlarda kaldırdıcaan, çiftçilär traktorlarlan güz topraklarını derin sürerlär, meyvalık hem baa koymaa deyni kuyu hazırlêêrlar, nadaz erlerinä güz ekinlerini ekerlär.

Oktäbri ayı geçtiynän, hava biraz diişilmää başlêêr. Sabaalän kalktıcaan, pençeredän görüner, nicä otların üstü hem evlerin örtüleri kraadan biyazlanêr. Kimi sabaa yalaklarda su donêr. Kırlar yavaş-yavaş heptän boşlanêrlar.

Kimi yılda güz yaamurlu olêr. Güz yaamurları yazınkı yaamurlara benzemäz. Şindi çiskin yaamurlar, aftaylan tutêr, toprak pek yımışêêr, hamur gibi kabarêr, hem ölä tez kurumêêr, nicä yazın. Güz ekinneri, kardaşlanıp, tarlayı örterlär. İhtärların bir lafı var: «Tarlada çamur, teknedä hamur».

Hava gittikçä serinneer, kraalar düşer may her sabaa. Aaçların yaprakları, sararıp, erä silkinerlär. Poyraz tarafında bir sert lüzgär, kalan yaprakları da kopardıp, kuytulara haydêêr, da aaçların dalları çır-çıplak kalêr. Lüzgär estikçä, çıplak dallar hasretli uuldêêrlar...

Gidän kuşlar, susarak bireri toplanêrlar da, annaşmaa oturup, yola hazırlanêrlar.

Noyabri ayında gidän kuşlar may hepsicii, buralarını brakıp, sıcak memleketlerä uçêrlar. Sade karakuşlar taa soraya kalêrlar, üüsek aaçların dallarına konup, ayazlar çekedincä, bitki türkülerini çalêrlar, sansın yazınkı yuvalarını brakmaa kıyamêêrlar. Noyabrinin bitkisinä yakın onnar da giderlär. Razgeler, ani bir lelek kafadarlarınnan barabar uçamamış, kim bilsin, ne sebep üzerinä: ya kanadı kusurluydu, yada bir derdi vardı zavalının; uzun gagasını kanadın altına sokup, gözlerini kıpıştırırayak, bir bacaan üstündä süzüler sürülmüş tarla içindä, angısının topaçları kaardan gücülä görünerlär.

NİKOLAY BABOGLU (1928–2008)

Nikolay Baboglu duudu Çadır dolayın Kıpçak küüyündä hederlez ayın 2-dä 1928-ci yılda bir çiftçi aylesindä. O uzun yaşamasında çalıştı üüredici da, škola direktoru da, Üüredicilik Ministerliindä Bakan yardımcısı da. Nikolay Baboglu – gaguzların anılmış şairi hem yazıcısı. O yazdı büyüklerä hem küçüklerä deyni 20 üstünä artistik, sözlük, škola kiyatları hem bir da pyesa «Mumnar saalık için». Nikolay Baboglunun pek gözäl dili var, çünkü o kendi yaratmalarında ustayca kullanêr halkımızın artistik kolaylıklarını, yazêr ölä, ani okudukça taa çok okumaa seversin onun yaratmalarını.

Nikolay Babogluda var şiir hem proza toplumnarı. Ama büyük, üüsek ustalık uuruna çıktı avtor kendi proza yaratmalarınnan.

ESKİ ADETLÄR BATÊRLAR

Bu işlär oldular, açan klublar artık çekettiydilər, ama horular taa heptän kaybelmediydilər.

Trandafillerin Manisi batüsunnan cumertelerindä hem pazarlarda gidärdilär kluba, ama komşuykaları Kalın Ankaların kızları Paresa hem kızıardaşı Oli hep taa vazgeçmädilär eski adetlerdän: sidänka otururdular hem horulara gidärdilär. Bu kızlar da, beki, hanidän çekedeceydilär eniyçä yaşamaa, ama sakınırdılar anasından.

Kıyıştırmaya-kıyıştırmaya bir kerä sordular mamusuna:

– Mamu ma, biz dä isteeriz gidelim kluba.

– Çok läüzüm sizä te o «klup», ne kaybettiydiniz orada? Hem ne bän sizi içerdä kapalı mı tutêrım? Gidersiniz sidänkalara, horuya, eter!

– Horuya, horuya! – eltendi desin Oli. – Orada kaldı beş-on kişi, kalanı hepsi kluba giderlär. Kalın Anka duyardı çoktan, ani onun da kızlarını bu pıstie kalacaa «kulup» çekecek da te artık o gün geldi. Karı hiç istemäzdi kolversin uşaklarını orayı, ama bilmäzdi da nasıl karşılasın.

– Beki dä az kaldınız horuda, – dedi o, savaşarak olmasın pek kanırık, – ama o «kulup» da, uşam, hiç belli diil naşey, antihristlär orada, kızım...

– Ölä, ma mamu, karıştı büyük kızı Paresa da, – te komşuyka Mani gider er sıra kluba. Ne gözäl kısa etekli yubkacıklan giyiner, orada da «girmoşka» çalarmış, varmış çok çocuklar... Ama bizä sidänkalarımıza çocuklar başladılar hiç uuramamaa, yok kim bir çırtma da çalsın. Oturêrız sansın ölüyü bekleeriz...

– Çocuklarda da okadar akıl. Ne cendem bulêrlar o meret «kulpta», şeytan bilsin! Sizä dä ne läázım çocuk? Şennenin kızlarlan hem iş yapın.

– Biz iş da yapêrız, ma mali, – genä dedi Oli, – diil mi bir yıvın yapaa dittik, taradık şindi da onnarı iplää işleeriz. Ama evel çocuklar gelirdilär, çırtma-kaval çalardılar, gözäldi, ama şindi se gelmeerlär, kluba gidärmişlär... Kolver bizi da aalemnän bilä olalım.

– Durun, – dedi Kalın Anka, – ilkin bän kendim, gidip-göreyim, naşey olduunu o «kulp», da ondan sora bakacez...

Ertesi günü cumertesiydi, avşamnen kluba toplaşırđı gençlär. Kalın Ankaların yanında geçärdilär komşuların kızı Mani batüsunnan, gidärdilär kluba. Çocuk delikannı giimniydi eni koyu-maavi kustümnan, boynusunda vardı bir düümük, «galstuk» deyärmişlär ona, ayaanda da emenileri yalabırdılar. Kızkardaşı Mani dä, ektiyyka, ani tavan-dan atlamadaan, sayılêr batüsü evlenmedään, hiç düşmäzdi içerdän burnusunu çıkarsın, takışmış o da «kulp» görmää, çembersiz, başkabak, o pirgalarını kolvermiş taa omuzlarına, ardına da çıkılamış bir endezelik yubkaylan, ayaklarına da giümiş iki enser ökçeli emeni – fiş-fiş! gider burularak... Alın – görün taazä delikannı, onun gibisi başka yok, «kulbu» da pek kusurdu!

– Sauş, mari! – dedi aklınca Kalın Anka da başladı giyinmää, söle-neräk: «Gidip – göreim bän kendi gözümnnän, nasıl eni moda çıktı bu «kulplar». Neçin okadar çeker bu gençleri orayı?»

Anka babu geçirdi çit fistanının üstünä mor sızgıcıklı geniş çukmanını, yakalarını iliklärkän erleştirdi boncuklarını, sedeflerini, sora o darttı kara çemberini, ayaklarına da geçirdi aba terliklerini da hızlandı kluba.

Klubun içersi genişti, meydannıydı, ama gençlär taa hepsi toplanmamıştılar. Kalın Anka ilik-ilik girdi da bakındı. Karşıda ştenada Yanakoolu Todinin çocuı Goşka garmoşkasınnan brınnadırdı – bez-belli, denärdi sesini. Hep orada vardı bir dä daul, ama daulcu yoktu, sora o da geldi.

Kalın Anka durardı seçilmedik duvar boyunda da savaşırdı kaçır-masın bişeycik görölmedik. O bir orta yaşta karıydı, ama baktıynan giyiminä – haliz seksenni babu gibiydi. Sırtında çukmanına okadar çok materiya gitmişti, ki olsundu onu enidän kessinnär, vardı nasıl taa bir zabunca insana da çıksın çukman. O kara çemberini dartmıştı tepedän, görünürdü sade burnusunun ucu hem şılardı gözleri, sansın mum imişti...

Kluba hep taa gelirdi gençlär. Taa çoyu çocuklar, ama vardı oyan-da-buyanda birär dä kız. Kalın Anka bakardı komşu kızına Maniyä.

O bir tarafta girmişti yalnız çocukların arasına da gülardı orada kılblankanarak, sansın hiç aalem arasında diildi. İkidä-birdä bir gülüş koparıp, kafasınnan atardı o «elelerini» omuzlarına, nicä tabeetli beygirlär. «Utanmêêr, kör olacaa, bölä sakınmadaan erkeklerin arasında kılblankanmaa, – üfkeli dedi aklınca Kalın Anka. – Taa da fırlatmış o önündä karpuzlarını, ne kalêr uçlarınnan çocukların güüslerinä dokunsun!»

Kalın Ankanın bu fikirlerini kopardı muzıka. Yanakilerin o Goşkası çalardı «girmoşkasında» gözäl, ama açan o daulu paysın ettilär sıkı-sıkı hem okadar hızlı düümaa, sansın istärdilär dünneyi saar etmää, okadar çirkin lumburdadırdılar. Çocuklar alırdılar kızları oynamaa. Çıktı ortalaa beş-on çift da dönärdilär, nicä pırıldak. Skemnelerdä kaldıydılar sade çocuklar – kız hepsinä etişmäzdi. Taa sora başladılar çocuklar çocuklarlan oynamaa. Duvar boyunda, kapuya yakın skemnedä kaldı yalnız Kalın Anka.

Birtürlü annayamazdı Kalın Anka, nasıl bu çocuklar, kızlar diıştirdiydilär gözelim horu adetlerini, ani ne gözäl olurdular dışarda pak solukta, bu meret «kulp» oyunlarına. «Ele bak sän, be canım, çocuklar hiç birisi dä anteri giimemiřtilär, ama hepsi asmiştilar boynularına birär düümöklü parça, pak řiltä gibiydi onnar. Çünkü o pek gözälmiş...»

Ama kızlar!.. Anka onnara taa çok maana bulurdu. Ne aarardı onnar gecä erkeklerin arasında? O fistannarı da dizlerinden yukarıydılar, daracacık nicä çıkı, açmışlar butlarını, sarkıtmışlar saçlarını... Korkasın!

«Horu! – sayıklardı Kalın Anka. – Te haliz gözellik, eski dedemizdän kalma fikirli adet. Kızların başları dartılı biyaz püsküllü şalinkalarlan, fistannar geniş, uzun. Oynarkan da kadıncaları hem horuları, gözäl durêr hem görüner, ani insan giyimni. Horuda kızlar, çocuklar göz önündä – hepsi buluşmaklar olêrlar gündüz. Bu «kulupta» sa kapanmışlar ihtärlardan bir tarafa gecä yarı-karannıktan delikannılık yapêrlar...» Ölämiydi bizim delikannılıımız?» – sordu kendi-kendinä Kalın Anka da üfkesindä istedi kalkıp-gitsin, ama sora bir aklı kolvermedi, «Gelmişkän baari göreyim hepsini» – düşündü da oturdu erinä.

Çalgıcı durdu da yorgun oyuncular kaçınırdılar birär er kaplamaa skemnelerdä. Kalın Ankanın da yanına oturdu Mani bir çocuklan yannaşık, onunnan, ani barabar oynadıydılar.

– Ne, Anka bulü, sän dä mı kluba geldin? – sordu Mani.

– Geldim, kızım, dedim, ölmedään, göreyim, nasıl eni adetlär çıktı.

– Lääzımdı kızlarınızı, Paresaylan Oliyi, yollayasınız, siz sä kendiniz gelmişiniz.

– Yok, kızım, bän hiç istämeerim sizi bölä erä kolvereyim. Onuştan da geldim, zerä ikidä-birdä onnar da her isteerlär «kulba». Ama bän

dedim: «Durun, kızlarım, ilkin kendim gidip göreyim, da ondan sora, varsa neyâ, olur sizi da kolvereyim. Ama nasıl görerim, ayol, hiç yok neyâ...»

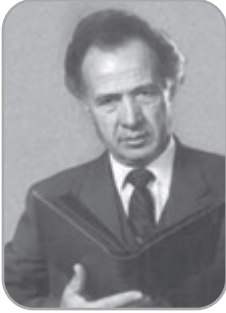
Muzika enidän çeketti çalmaa bir sıkı-sıkı ava, angısını Kalın Anka seftâ işidirdi. Mani kurtulsun taa tez bu lafçıykasından deyni, kalktı da çıktı ortalaa, orayı oyuna çıktı taa beş-on kişi kız, çocuk. Onnar başladı bükülüp – yamulmaa, sora sallanmaa, enselerini burmaa, titiremää, pak sansın onnara şeytannar görünürdü... Kalın Ankaya okadar zor geldi bu delilik oyuna bakmaa, ki kafası başladı dönmaa.

– Allahçım, Allahçım, acaba taa nelär var bizä görmää bu aydınlık dünnedä – sordu o Allaha da sora esapladı, ani bu gençlär, beki dä, diil heptän deli, ama onnara, oynarkan, olmalı, şeytannar karışêr pak nicä delilär...

O çıktı klubtan, evä gidärkän, aklınca dedi:

– Boşuna biz paralanêrız, eni adetlär şaşkınlık mı onnar, delilik mi, hep taa kaavileşerlär, ama eskilär, yazık, ani çoyu artık battılar, kalanı da, istär-istemäz, batêrlar...

KOSTİ VASILIOGLU (1938–2014)

Kosti Vasilioglu duudu 1938 yılda Odesa bölgesinin Bolgrad rayonunda Aleksandrovka küüyündä. Yaşadı hem çok çalıştı Kişinöv kasabasında. Kosti Vasilioglu – baş bilim zaametçisi, üüredici, yazıcı. Yazmaa başladı 1958-inci yılda. Tipardan çıktı onun peet toplumnarı. Biri-biri ardı sora çıkêrlar gagauz dili, literatura okumakları için üüretmək kiyatları, sözlüklär, hrestomatiyalar – hepsi 30 parçadan zeedä. Çok türlü annatmalar hem peetlär yazêr o uşakların üürenmesi için, onnarın dostluu için, meraklı yaşaması için. Bu temaları hem taa başkalarını o käämil açıkladı kiyatlarında «Sevgilim», «Vatanım–Bucak», «Masallar.

Uygun sözlär. Bilmeycelär».

1998-inci yılda Konstantin Vasiliogluya onun büük zaameti için verildi bir üüsek titul «Gagauziyanın saygılı vatandaşı».

Geçindi Konstantin Konstantinoviç Vasilioglu 2014-üncü yılda Kişinövda.

SANA BENİM TÜRKÜM

Ana dilim, senin için
Çok var nicä yazmaa.
Ama, paalı ana dilim,
İsteerim büün çalmaa.

Ölä isteerim çalayım,
Ani dünnä ötsün,
Ani türküylän aazında
Halkım işä çıksın.

İşidennär ko bilsinnär,
Ani sesliysin pek,
Ani sözün, ana dilim,
Paalı, nicä ipek.

Sän nazlıcaysın, yalpacık,
Nicä eni gelin.
Gagauzlarlan barabar
Yaşa, ana dilim!

Dilim – ustra gibi, keser,
Güneş gibi, sıcak.
Artık bütün dünnä biler
Seni, girgin Bucak!

Dilim – kâr feslenä kokêr,
Çiçek gibi açêr.
Hayırsızı taa uzaktan,
Ateş gibi yakêr.

Kavgada ana dilim –
Nicä bir nacak.
Hastaya ana dilim –
Saayadan yımışak.

Anamın lafı – nazlı,
Mamunun lafı ballı.
Lääzım kâr ahmak olmaa –
Tatlı baldan atılmaa.

ZAYBİR (Masal)

Bir vakıtlar varmış, bir vakıtlar yokmuş. Yırak, uzak erlerdä, dün-
nenin taa dibindä yaşayarmış bir fena Bir gözlü Cadı.

Evelki vakıtlarda, açan Cadı taa iki gözünnän görärmış, adamın biri
düüştä çıkarmış onun bir gözünü. Taman o hazırlanarmış evlenmää.
Ama bundan sora onun yavklusu Bir gözlüyä istämemiş gitmää. Oza-
mandan beeri Bir gözlü Cadı pek üfkelenmiş insana. Kâr emin etmiş,
ani insanı hiç brakmayacak raada. Nekadar yaşayacak, – okadar da
insan fenalık yapacak.

Yokmuş bu dünnedä ölä er, neredä bilmesinnär Cadının fenalık-
larını, neredä yaş dökmesinnär onun beterinä. Türlü girgin, kıyak,
kaavi, dev gibi, gençlär verärmişlär laf, bulup ta yok etmää o Bir gözlü
fenalı, ama hepsi kaybelmişlär, birisi dä bu işi yapamamış. Bunu da
lääzım bilmää, ani pek zormuş onu ensemää, çünkü o pek şiretmiş
hem çemrekmiş. Bir kıpımda o varmış nicä insandan bir sinää dönsün,
sinektän – beygirä, beygirdän – tavşama, tavşamdan – kartala, kar-
taldan – yılana, yilandan – balaa, balıktan – domuza, domuzdan – ...
O varmış nicä ucsun, kaçsın, üzsün... Tä neçin onu may yokmuş nicä
bulmaa hem bulduynan da, ensemää.

Ama günün birindä Bir gözlü Cadı evindä koyunnarı saayarmış,
açan ona yaklaşmış gagauzların arasından pelivannarın biri dä, selâm
verip, demiş:

– Bän yolcuym. Bulunmaz mı bir parça ekmään, çorbacı?

– Buyur, geç, – demiş Cadı.

Adam beklemiş Cadı bitirincä işini. Sora Bir gözlü Cadı aydamış koyunnarı bayır içindä bir, maaza gibi, laama. Ondan sora Pelivan-
nan ikisi da giderlär hep orayı. Bundan sora Bir gözlü Cadı tıkamış kapu aazını büyük-büük, aar-aar taşlarlan da teklif etmiş onu içeri. Orası diilmiş içer, bizim annamamıza görä. Orası o büyük maazanın bir bölümüymüş. Öbür bölümündä bulunarmışlar koyunnar, bu bölümündä da o kendisi yaşayarmış. Yatak, krivat erinä döşeliymiş kuru ot, yastıkların erinä dä Bir gözlü Cadı kullanarmış bir çuval kuru ot.

Oturmuşlar ekmek imää. Bir gözlü Cadıda ekmeklän piinirdän kaarä başka bişey yokmuş. Ama ansızdan bu, dev gibi, Bir gözlü Cadı demiş:

– Bän seni, Pelivan tanıdım. Sän beni aarêêrsın, öldürmää isteersin. Ama bunu sän yapmayasın deyni, bän seni iyecäm. Çoktan gagauz eti imedim. Hiç küsmä – sän kendin bunu istedin, sän kendin bana geldin.

– İyärsän – iyecän, – demiş Pelivan. Bän senin elindäyim. Yok năpmaa – sän ensedin.

Bundan sora Bir gözlü Cadı taa bir kerä bakmış kapu aazında taşların kaaviliini da dönmüş geeri. Pelivana ölä demiş:

– Hazırlan, Pelivan, ölümünü kabletmää. Yap bitki duanı da bän seni iyecäm.

Pelivan görmüş, ani kurtuluş yok da demiş:

– Neçin ölä alatlêêrsın? Vakıt mı yok? Sän etiştirecän beni imää. Bän yok năanı hem nasıl kaçayım. Taa ii diil mi bän seni bizim gagauz zaybirinnän konuklayım. Senin amelin da taa pek açılacak, onu içtiynän.

– Dooru da sölersin, – demiş Bir gözlü Cadı. – Bu evimdän benim taa yoktur biricii da kurtulduu. Kär susadım da bu tuzlu piinirdän sora. Ya ver dadayım sizin o zaybirinizdän.

Çıkarmış Pelivan torbasından bir çölmek şarap da bakınarmış, ne içinä dökmää, neylän içmää. Ama Cadı bu vakıt almış çölmää onun elindän, açmış onun aazını da, kaldırıp, bir yudum gibi, kurutmuş dibini. Ondan sora neysä istemiş solemää zaybir için, ama dili onu hiç seslemäzmiş. Bir vakıttan sora Bir gözlü Cadı, yaş mayıs çuvalı gibi, düşmüş o köşedä kuru otların üstünä da yayılmış. Aazını köpür-düp-köpürdüp, başlamış hırlamaa.

Pelivan, gördüynän, ani Bir gözlü Cadı yapınmêêr, ama gerçektän uyuyêr, bulêr bir sivri uçlu pardi da, nekadard kuvedi varsaydı, kezeleyip urêr Bir gözlü Cadının o görän, saa gözünä. Cadı acıdan ölä

çirkin baararmış, ani o maazanın tavannarından taşlar düşürmüş, bayır sarsalanarmış...

Şindi Kör Cadı kollarını yaymış da köşedän-köşeyä kaçınarmış, Pelivanı aarayarmış, tutmaa isteyarmış, ama... Bir vakıttan sora Kör Cadı biraz uslanmış. Pelivan, girip koyunnarın arasına, saklanmış, ama sabaayadan hiç gözünü kıpmamış. Hep düşünürmüş, nasıl yapmaa da, buradan çıkıp, kurtulmaa bu fenalıktan.

Olmuş sabaa. Kör Cadı açmış kapuyu da başlamış salvermää koyunnarı dışarı. Herbirini o yoklayarmış da ondan sora dışarı atarmış, tutup yapaalarından. Bu vakıt saymaa da unutmazmış.

Türlü-türlü çalışmış Pelivan, sıyınıp, çıkmaa, ama... Bir kerä ne kalmış Cadı tutsun onun bacaandan, da o genä geeri çekinmiş. Koyunnarı salverdiktän sora, Kör Cadı genä tıkamış kapuyu o aar taşlarlan. O bilürmüş, ani Pelivan kaldı içerdä, çıkamadı. «Hem çıkamayacak ta, – düşünmüş Cadı. – Taa benim elimä düşmeyincä». Geçmiş gün. Gelmiş avşam. Kör Cadı, açıp kapuyu, sayıylan koyunnarı içeri salvermiş da genä tıkamış kapu deliini. Pelivan bu gecä da türlü-türlü düşünmüş da bir fikirä girmiş. O annamış, ani sade ölä var nicä kurtulmaa Kör Cadıdan. O sessiz keser en büyük koyunu da sabaalen sarınêr o deriylän. Kör Cadı genä sayarak salverürmüş koyunnarı dışarı. Herkezini genä yoklayarmış da, tutup yapaalarından, dışarı atarmış. Mekleyeräk sokulêr Kör Cadıya Pelivan da, sarılı koyun derisinnän. Onu da Cadı yoklamış, bişey duymamış da, tutup sırtında yapaalarından, atmış dışarı.

Taa salverämemiş Cadı bu koyunu, nicä lääzım, açan duymuş, ne oldu. O bu koyunun aarlından, annamış, ani kaçırdı Pelivanı, ani bu diildi koyun, ama... Pelivan artık dışardaymış hem uzaktaymış bu korkunç erdän.

Cadının bir gözü baari olaymış, etişip onu yok edeceymiş, ama... heptän körkenä, hiç bişey görmäzkenä, ne var nicä yapasın? Yok nâp-maa. Pelivan ensemış.

Çok vakıtlar geçti ozamannardan, ama yoktur işittiim, ani Kör Cadı insana başka fenalık yapsın. Tä, nicä zaybir yardımnamış Pelivana Bir gözlü Cadıyı ensemää hem dünneyi fenalıktan kurtarmaa.

OKUNMUŞ SU

(Masal)

Bir vakıtlar varmış, bir vakıtlar yokmuş. Evelki vaktlarda çok türlü büücülär, falcılar, cadılar, tılsımnar varmış. Yaşayarmış küüyün birindä Tumarva taraflarında bir babuylan bir dädu. Onnarda hepsi varmış, hepsi gözäl varmış nicä olsun, ama... Aması sora. Şindilik sesläyin.

Gençliindä bu däduylan babu pek sevärmişlär biri-birini. Pek. Evlenmişlär. Düün yapmışlar. Bütün küü, dolaylar şaşmışlar gençlerä: ikisi dä gözälmiş, levent, çalışkan, uygun, kıvrak... Ama o, sevdayan dolu bakışları – taş da varmış nicä eritsinnär. Çok yıl onnar yaşamışlar bölä gözäl. Annaşmaklan tatlı dil – tä ne en paalymış onnarın aralarında. Yarım laftan, bir bakıştan annayarmışlar gençlär biri-birlerini. Ama... Tä şindi geldi eri «amay» da açıklamaa.

Ama... kimsey bilmeer, nezaman hem nedän, nasıl kara kotoy geçti onnarın aralarından da gündän-günä, yıldan-yıla çekiş, kavga bu evdä hiç bitmüzmiş. Sabaalendän avşama kadar, pazardan pazara kadar çekişärmişlär, ani toz kalkarmış. Çekederlär annaşmaa, kabaathlyı bulmaa – yok. İkinin da dooruluu var. İkisi dä, te o inat keçilär gibi, baararmışlar biri-birinä, taa sesleri tutulunca:

- Sän kabaathly, kart conga! – baararmış babu.
- Sän kabaathly, mındar kedi! – baararmış dädu.
- Diil bän, ama sän! – isteyärmiş üstün kalmaa babu.
- Sän, sän! Diil bän! – aşaa kalmazmış dädu.

Bukadardan çekişmək olar mı. Kendileri da işlerinä bakmazmışlar, komşuları da raada brakmazmışlar. Däduylan babu aalemin da yanında biri-birinä türlü acı, fena, mındar laflar söyleyärmişlär. Komşuyka bir gün seslemiş da, babuyu bir tarafa çaarıp, demiş ölä:

- Küsmä, komşuyka, ama isteerin sana bir fikir vermää.
- Nesoy ölä fikir? – dargın sormuş babu.
- Çok kerä görerim hem işiderim, nicä büün, siz çekişersiniz däduylan.

– Da sora ne senin işin? – genä dargın sormuş taa kızgın babu.

– Bu da dooru, ani yok benim işim. Ama gitsänä bir kerä Kirana babuya. O var nicä yardımnasın sızä da ileri dooru çekişmeyäsiniz.

Babu pek beenmemiş komşuykanın fikrini, ani karışêr onnarın işinä, ama yan-yan gitmiş.

Annatmış Kirana babuya hepsini sıradan. O, kâr seslämeyip bitkiyädän, girmiş içeri da bir vakıttan sora çıkmış bir çölmek suylan. O taa babunun önündä suyun üstündä okumuş neseydi. Sora almış bir şişecik, dökmüş suyu içinä da demiş babuya:

– Var nicä hiç kahırlanmayasın. Bu pek kaavi okunmuş su. İleri dooru, dädu çekettiynän çekişmää yada mırıldamaa, sän alêrsın bir yudum bu okunmuş sudan, ama yutma. Tut aazında taa dädu uslanmayınca. Sora var nicä tüküräsin onu. Tä görecän, ani bundan sora dädu, ipek gibi, yımışak bir adam olacek.

Babu pek inanmamış, ani dädusu onun doorulsun, ama... neetlenmiş denemää.

Babu, evä geldiynän, taa eşii aykırılayamamış, nicä dädu çeketmiş:
– Sän neredä, açıkaazlı, şindiyädän gezdin?

Babu duymuş, ani dädu başladı aliflenmää da hızlıca alêr aazına bir yudum o okunmuş sudan. Dädunun hiç aazı kapanmazmış:

– Taa bir saat ileri sän lääzımdı kotlonu tutuşturasın, bir imää yapasın. Sän sä gezersin başıboş, sansın ne evin var, ne da kocan...

Babu tutarmış aazında o okunmuş suyu, susarmış, nicä Kirana babu onu üüretmiş.

Dädu görmüş, ani o kendi-kendinä lafeder, babu bişey ona geeri çevirmeer da bir vakıttan sora süünmüş. Babu düşünmüş kendi-kendinä: «Halizdän da bu okunmuş suyun kuvedi var».

Babu yakmış kotlonda ateşi, istemiş bir imää yapmaa, ama tence-reyi elinä aldıynan, kapaa cangır-cungur düşer erä da tukurlanêr taa dädunun yanına. Dädu genä çekeder:

– Nedän o ellerin titirer, kırık elli?

Babu genä duymuş, ani dädu çekeder da tez bitirmeyecek. Açmış şişecii da genä almış aazına bir yudum o okunmuş sudan. Dädu lafetmiş, lafetmiş kendi-kendinä, mırıldamış-mırıldamış da genä, saman kooru gibi, süünmüş.

Babu genä kendi-kendinä düşünmüş: «Yardımnadı! Yardımnadı!»

Üçüncü kerä da dädu mırıldamaa başlamış neçinsä. Ama babu kuşkuymuş artık. Sade dädu çeketsin – babu hop! Aazına bir yudum okunmuş sudan alarmış da dädu taa etiştirämäzmiş aliflenmää, nicä birdän süünärmış ta. Tâ, ne o okunmuş su!

Bundan sora babuyla dädu yaşamışlar, nicä gençliklerindä genä şen hem kavgasız, nicä yaalan bal. Babu hiç unutmazmış Kirana babunun laflarını da herkerä o okunmuş suyu yanında taşıyarmış.

KELEBEK DÜÜNÜ

Çayırda bir yaz günü
Şamata kalkêr:
Kelebek-gelin arıylan
Düününü yapêr.

Kemençä çalêr gözâl,
Dumburdêêr daul.
Naarä eder düüncülär –
Tez dolêr aul.

Kart çekirgä o düündä
Kemençä çalardı.
Bir tavşam da orada
Daulu düüyardı.

Kızkardaşı-kelebek
Gelinä baaşlêêr çiçek.
Bir fistan, soluk gibi,
Neçin ki eni ipek.

Popaz beygiri – saadîç
Güveyä baaşlêêr kılıç.
Televizor «Gözkulak»,
Baaşladı iki olak.

Sırtında bir «Donduran»
Getirdi kara patkan.
Bir maşına «Lüzgercık»
Baaşladı on böcecik.

Gençlerä bir «Tozyudan»
Baaşladı uzun yılan.
Bir maşına «Çamaşır»
Baaşladı düüncü katır.

Kurbaalar getirdilär
Çok türlü gözäl işlär.
Gençlerä eni divan
Ürektän verdi sıçan.

Sinek-lelüsu geldi,
Gençlerä ölä dedi:
– Çok sizä saalık, kısmet,
Uşacık sizä, elbet...

Allaa versin sıcak yaz,
Kışın olmasın ayaz,
Hem da büyük şennik sizä,
Çok sevda ikinizä!...

Körsinek, ayaa kırık,
Getirdi bir çift çarık.
Senseleyka, bir karı,
Baaşladı eni sargı.

Yarasa hem oolları
Baaşladı dolapları.
Kırpılär dä geldilär,
Bir kiyat getirdilär.

Tavşamnar türlü-türlü
Çok vakıt düşündülär...
Ama sora bitkidä
Bir daul getirdilär.

Tilkiyi da çaarmışlar,
Saadîç koltuu almışlar.
Gençlerä, – tä ne stavroz, –
Getirmiş iki horoz.

Açan geldi sülüklär –
Peydalandı imeklär.
Geldilär karımcılar –
Çeketti kadıncılar.

Kalktı orda toz-duman:
Çıktı alaya tavşam,
Kırpılär, böceciklär...
Hepsi çok şennendilär.

Kelebek sesnselilär,
Kırmızı enselilär,
Pek gözäl oynadılar,
Çok imäk taşıdılar.

İçkilär türlü-türlü,
Erdä kilimnär – güllü,
Hepsiciinä vardı er,
İmeklär – haliz şeker.

Çok gözäl türkülär
O düündä çalındı.
Vals hem tango gençlär
Bitkidä oynadı.

Tä artık sabaa oldu,
Düüncülär daaldı.
İkisi: gelin-güvää
Yalnızça kaldı.

Hadi sän da, dostum,
Sus olasin tezçä.

Ko çekirgä çalsın
Onnara kemençä.

donduran – холодильник

tozyudan – порохотят

katır – мул

sargı – онучи

yarasa – летюча миша

sülük – равлик

çekirgä – коник; бабка

alay – коло

STEPAN KUROGLO

Dokumentlerä görä yazılıyım Stepan Stepanoviç Kuroglo. Soyларımıza küüyümdä «Kuruolular» deerlä. İlk sesim aydınnık dünnedä seftä işidilmiş 1940-cu yılda, büyük ayın (yanvarın) dokuzunda, Odesa bölgesinin Novo-İvanovka (şindiki Bolgrad) rayonun Dimitrovka küüyündä.

Küüyümün adı Dimitri Vatikiotinin adından çekiler. D. Vatikiotiyä gagauzlar «kapitan Dimitri» deyärmişlä. Nasıl V. A. Moşkov yazardı, herbir evin iç duvarında ya «kapitan Dimitrinin», ya da general İnzovun portreti varmış. Vatikioti Bucakta gagauzların köklenmesi için kendisini çok önemli göstermiş: hem cenk vakıdında, hem dâ topraa konarkan. Dooruluu aarayan bir insan uza-uz tanınmış «kapitan Dimitriyâ» çıkarmış. O Usti-Dunay kazaa da olmuş, balkan cenklerine dâ katılmış, Pariji alannarın 1813 y. birisiymiş.

Kuroglu laabım gagauz dilindä kitaplarda hem gazetalarda belli oldu. Kendi yazılarını, angılarında laabım razgeler, imzalêêrim psevdonimnerimnän «S. Stefoglu» yada «Hacistefan».

Üürenmäm 7 klas küüyümdä geçtiydi. İki yıl sıravardır Diplom verdiydilär «Luçşemu çitatelü rayona». Orta 10-klaslı şkolayı Kubey küüyündä başardım. Üürenärdim ii. İlk şiirimi 5-ci klasta yazdım, 9-cu klasta poema da yazardım, ama ilk şiirim tıparlandı taa 1957 y. Toplum 31 bilim hem literatūra kitaplarım çıktı, üzä yakın bilim yazılarım.

Autobiografiyasından

YANIKLIK

Torlak Paruşun büyük kahırı vardı: yarım yıl olmuş, nasıl bobası kalkmaz döşeklerä düşmüş, ölümünü bekleer.

Nasıl-nasıl, ama bobaylan taa ilindi: ba puluu düzärdi, ba orakta kosaları düüyärdi, eki dâ ii laflan dooru yola doorudurdu. Nasıl-nasıl, ama hep bir ilinnik vardı. Yok laf etmek için: bir bika az, görünmeer, ama nekadar yardım! Büyük yardım, belliki.

Dädu Todi artık kalkamazdı, soluunu alamazdı, ekmek iyämäzdi, kendi sırasını beklärdi. Hepsi hısımnar toplanmıştı, bak pek hayırsız duyurdu kendini dädu Todi. Oturêr oolları, toplanmış bir tarafta kızları uşaklarınan, biri-birinnän lafederlär, birär-birär sokulêrlar, dädu Todiylän lafa durêrlar, umutlandırêrlar ihtäri. «Bekim, düzelecek», – deerlär. Dädu sa bir lafçaaz da söleyämeer, direr kafasını. Sölesä dä bişey, may işidilmeer.

Tä küçük Goguşuk, unukası, sokuldu patın boyuna:

– Dädu, yapacan mı bana bir kısacık, va? Hepsi çekiner Sandının bayırı üstündän. Yapacan mı, va?

Dädu bişey demeer, uzadêr kuru elini, suvazlêr Goguşu; ihtärin gözlerindän damnêr yaş.

Goguşu alêr bobası bir tarafa, çeker skemnesini taa yakına, annadêr hasta ihtär, ani tezdä ilkyaz, vakıt yaklaşêr kıra çıkmaa. Yok bişey, ani toomnuk yok! Bulunur insan, ödünç verir.

– Düzelecän va, tati, – umut verer Paruş, – şaraplaradan kaavilene-cän! Ya kaldır kafanı, bak: oka sergendä hazır durêr, vakındını bekleer.

– Yok, oolum, bitki saatlarım geldi. Aalamayınız, oolum, hepsinin sırası geler.

Yok ne kahırılanmaa ihtär ölenä..., – zoruna cuvap verer hasta.

– Küsmeersin mi bizä va, tatika? Canın acıyêr mi bişey için?

– Bişeyä, oolum, canım acımêr. Canım acıyêr, ani etmiş yıl yaşadım, ölä dä kıyat üürenämedim. Olaydım üürenmiş, sizi dä, bekim, ii yola çıkaraceydım? Kalın saalceylan, uşaklarım, öbür dünnedä karşı gelecez...

Taa iki-üç laf söledi dädu, okadar da işittilär onun sesini. Avşam üstü öldü, raametli, güzädän etiştirämedi.

Ölä dä gömdülär Todi däduyu.

Çok vakıt raametliyi aklına getirärdi insannar, kaç kerä onun için laf gidirdi:

– Helal adamdı, brä! – deyärdi kimisi.

– Kaç insana hatır yaptı, bey! – metedirdilär.

– Bilä raametliylän pınar kazdıydık.

– Yardım ettiydi evimi düzmä.

– Konuşkada ne ii kendini tutardı.

– Kavgalı hiç yoktu.

Ölä biri-birinä laf katardı adamnar, aklına getirirdilär Todi däduyu.

– Benim dä pulucaamı düzduydü, – eklärdi unukası. Hepsi en ilkin metedärdilär, soram da deyärdilär:

– Ko günaaları bay Todinin prost edilsin!

- Ko topracı ilin olsun!
- Ko olları-kızları onu unutmasın!
- Ko unukası, dädunun istediinä görä, kiyat üürensın!

Çok sular aktı o zamandan beeri, çok kum döküldü, Goguş ta koca çocuk oldu. Gezer kıra tatisinnän, yardım eder: ba ekmek evdän getirer, ba su pınardan taşıyêr, ba gargaları payın başından ürküder. Ne-ne demää, ama fukaara Paruş oolundan koca yardım gördü. Nezamandan o beklärdi büüsün şopar da kazmayı elinä alsın! Üç kişi işä koşulduyan, taa ilin olacek, taa ucuz ekmek çıkacak. Okadar ki brakmêr raada bobasını Goguş:

– Alsana bana bir kiyat va, tati. Sesleyecäm seni, nicä bir palıcık, işleri da yapacam, sokaa sormadaan sauşmayacam.

– Yok nasıl, oolum, pek fukaara tatin: yok param evdä sana kiyat almaa, üürenmäk için ödemää. Yok bişey, bütün küü üürenmeliksiz yaşêr, biz dä ölmeyecez.

– Alsana va, tati...

Susêr Paruş. Naşı demää? Kendinin dä sıkılêr canı, ama yok ne yapmaa: yok kuvet fukaarada uşak üüretmää, pek incä fukaaranın para tarafından siniri.

Güz geldi artık, Goguş hep bıktırêr tatisini:

– Yollasana şkolaya va, tati!

Susêr Paruş. Yok ne cuvap vermää. Ölä dä günnär geçer.

Bir kerä avşamnen geçirdi Goguş primariyanın yanından. Çok insan toplanmıştı orada. Primar naşısä annadêr, adamnara baarêr, süver. Bir tarafta jandarlar durêr. Primarın elindä bir kiyat görüner. Hey, ne dä gözäl kiyatçık! Kabında türlü-türlü gerciklär ayılar, tavşamnar. Koptu ürää Goguşun, açan gördü bu kiyatçaazı. Sıkıştı o da adamnarın arasına, sokuldu primarın yanına, siireder yakından kiyatçaazı. Tä primar braktı kiyadı skemnenin üstündä, çıktı iki-üç adım ileri, kamcının sapınnan naşısä toz içindä çizer. Goguş bakındı dolaya, kavradı bu gercikli kiyadı, koydu koynusuna, yavaşıcık sauştı bir tarafa, çıktı evin ardına, sakladı kiyatçaazı bir taş altına. O da diildi ahmak! Demesinnär, ani o aldı, döndü geeri, adamnarın arasına sıkıştı. Seviner Goguş: onun da kiyadı var, o da okumaa üürenecek. Hey, ne dä büyük sevinmelik!

Primar geldi erinä, uzattı elini – kiyat yok. Bakındı dolaya, sordu birinä, öbürünä: kimsey bişey bilmeer, kimsey bişey görmemiş. Gördü Goguşu, çaardı, tuttu kulaandan:

- Yä sölä, garga yavrusu, sän mi aldın?
- Görmedim, domnule, görmedim!

– Sölä, zerem düvecäm-öldürecäm!

– Görmedim, domnule, görmedim!

Primar düüyer, Goguş ta acıdan baarêr, o yanına, bu yanına kıvrılêr, kurtulmaa savaşêr. Primar, cansız, sıkı tutêr, genä kaptırêr, «sän aldın», deer. Goguş aalêêr, burnusundan kan akêr.

Adamnar bakêrlar, can acıyêrlar uşaa, ama ne yapacan: primar belertmiş gözlerini, düüyer, durgunamêêr. Adamnar sıkêrlar yumruklarını üfkedän, ama ne fayda – bakêr jandarlar, kim sesini kaldıracak, primara aykırı laf koyacak – tutun sora.

Düüyer primar, Goguş ta acıdan baarêr, kaçırılmaa savaşêr. Bişey annatmêêr, canca sa seviner: «Benim dâ kiyadım var, okumaa üürenecäm!».

MARIYA MERCANKA (KAPAKLI)

Mariya Mercanka (Kapaklı) – pedagog, yazıcı, muzeograf, Gagauziyada Şanlı kultura İzmetçisi.

Duması 1951– yılın hederlez ayın 13-dä Moldovadaki Gagauziyanın Beşalma küüyündä. Gagauzka.

İlk okulda ana dilindä üürensın kısmeti vardı. Küüda okulu tamannadıktan sora üürenmesini Kaul pedagogika kolecindä ilerletti, angısını 1971 yılda başardı. 1977-ci yılda Belş kasabasında A. Russo adına institutun Diplomunu kabletti. Duuma küüyündä çok yıl üüredici çalıştı. Okul müdürün yardımcısı oldu.

2005-ci yıldan D. Kara Çobanın adına muzeydä muzeograf işini götürer.

Gagauz dilinä hem literaturasına küçüktän havezi var. M. Mercankanın yaratmaları tiparlandı gagauz gazetalarında, jurnallarında. Basımdan çıktılar: yaratma toplumu «Baht nazı» (2008 yıl.); «Haydin okumaa» (2013 yıl.) uşaklara deyni yaratma toplumu; kısa roman forması «Menevşalar çıvgında» (2013 yıl.); çevirmelär «Bizimnän barabar büüyän masallar» (2013 yıl.); roman «Kadem kaynaa» (2018 yıl.).

MAALEDÄ SALKIM AÇÊR

Te maaledä kurgaf salkım

Donandı sedeflän,

Nedän kuşkulu aklım

Semeli şaş ş keflän.

Göz yaşım da karışık

Ak çiçäân soluunnan.

Sarêr ilin darsıklık

Sersemni halınnan.

DOSTUMA

Seninnän ilin
Yoksaydı iiliim.
Dürüksä dolay,
Seninnän kolay.
Baktıysam halsız,
Annêêrsın lafsız.

Yanında kuytu
Canıma yortu.
Bir cansız kusur
Pak dostluu bozur:
Sän adam ilkindän,
Bän senin iyendän.

MENEVŞALAR ÇIVGINDA

(romandan bir parça)

...Step hem halk buldular biri-birini.

Olmalı, diil boşuna, serbestlii sevän halk, kayıl oldu diil büyük bereketli kara, tavlu topraa hem kayet kuru klimatlı erä. Kurak yıllarda, yazın, burada mezar hırleñlän kazamêêrlar, topraa tırpannan buka-buka kopardêrlar.

Step tä kabletti onu, sevän kırlarını yaşayan hala getirän, orta boyda, kurgaf, çemrek, dayanıklı, imeyä diil tamah insanı. Bu halk sıkı tutundu topraktan, da ayırık otu gibi, onda derın kök saldı, burada soyunu ilerletti. Bucaa baaşladı dedelerin adetlerini, onnardan işitmä türküleri, masalları.

Zeetlerä dayanıklı halk, düvendä çakmak taşı gibi, kakıldı bu topraa. İşletti zor verilän topraa diil sade bereket için, ama duyguylan, ani bu ona Allahtan adanmış er. Büyük günaahtı, göklerden baaşlanma eri, bakımsız brakmaa. Dedelerdän kalma sözleri: «İşlä hem duvada ol!» – o çetin tutardı.

Onuştan Arpina babu garipli annardı: genç unukaların dünneyä daalması – kayıba gitmək yol. Ayırılmak büyük tragediyaydı iki tarafa da: nicä Bucak kırına, hep ölä halka da. Onun milleti büyük beladaydı. İnani derindi, ani bu yabancılaa daalışmanın bitkisi olacek...

çıvgın – дощ зі снігом і вітром

serbestlik – свобода, незалежність

tavlu – вгодований, огрядний

tırpan – коса для зрізання кущів

kurgaf – худорлявий

çemrek – спритний, моторний, швидкий

garipli – бідолашний

STEPAN BULGAR (1953 YIL)

Stepan Bulgar gagauz yazıcıların ikinci pleyadasında bir kişi. Duudu 1953–üncü yılda Vinogradovka (Kurçu) küüyündä.

Bulgar sevmiş literaturayı hem çoktan da yazêr. Yazmaa çeketmiş taa şkolada üürenärkän, küüdeki, şkoladaki oluşları için, kendi ana tarafı için.

Gezeräk ekspedişiyalarla her bir köşesinde, Stepan Bulgar çok eniklär gördü, türlü insanlarla buluştu, zenginleneräk kendisini halkların-milletlerin

yaşamlarının, kültürünün, adetlerinin h.b.

1988-ci yılda çıktı yazıcının kiyadı «Can pazarı». 1989-uncu yılında tiparlandı kiyat «Canavar yortuları». 1990-ıncı yılda basıldı uşaklar için «Dev adamın oolu».

Ama onu taa çok meraklandırardılar gagauzlar, onların kültürü, giimneri, imekleri, folkloru. Stepan Bulgara işçä, zanaatçä, bilgilerine görä taa yakın publiştika, nicä janra. Taa çok kerä o yazêr da kendi yaratmalarını publiştika stilindä.

Stepan Bulgar tiparladı çok artistik annatmalarını hem publiştika yazılarını «Sabaa yıldız» jurnalında. Büünkü gün çalışêr Gagauziya M. V. Maruneviç adına Bilim-aaraştırma Merkezindä istoriya-etnografiya Bölümü başkanı.

Bulgara, nicä dâ başka talantlı hem çalışkan bilim hem literatüra zanaatçılarına, yaptıkları için verdilər üüsek bir titül: «Gagauziyanın saygılı vatandaşı».

ÜÜSÜZ ÇOCUK

Bir vakıt varmış, bir vakıt yokmuş. Zaman zamandaykana, başak samandaykana, dâdu sallangaçtaykana, küüyün birindä yaşarmış bir çocuk. O çocuk üüsüzmüş. Yokmuş onun ne anası, ne bobası. Ne yapsın? Yannaşêr bir zengin çobana strungar. Yardım eder otlatmaa koyunnarı.

Bir gün çoban brakêr çocuğu yalnız otlatsın koyunnarı, kendisi da gider panayıra. Vakıt sa güzümüş, taman razgeler Canavar yortuları da yabancılar gezärmişlär kırlarda, aararmışlar, kimä zarar yapmaa.

Çocuk sa aydêr koyunnarı otlatmaa tolokaya hiç korkusuz. Yavaş-yavaş, otlayarak, koyunnar etişerlär islâ otlara. Koyunnar otlarmışlar, çocuk ta oturêr bir ceviz aacın altında. Bir da yaamur başlamış çisemää. Çocuk sarınmış yaamurluk içinä da hiç annayamamış,

nicä uykuya dalmış. Açıan uyanêr da bakêr, koyunnar yok olmuşlar o erdân.

Ne yapsın çocuk şindi? Başlêêr aaramaa hayvannarı, ama birerdä hiç yokmuşlar. Gider-gider çocuk da görer, ani nesa uzakta biyazêr. Canı sevinmiş çocuun da ne kaçabilärsä etişer o erä. Ama gözleri onu aldatmıştı, o görmüştü biyaz taşları.

Oturêr çocuk erä da başlêêr aalamaa. Ama hep umut brakmazmış onu da girişer kaçınmaa iki tarafa, tırmaşêr yamacın üstünä, ama genä bişey görämeer. Sansın er içinä girmişlär o koyunnar.

Vakit geç olêr. Tombarlak ay göktä yukarı çıkêr. Aaçlardan hem yamaçlardan erä düşer uzun gölgelär... Uzakta sa canavarlar uluyarmış. Çocuk çıkarêr torbasından bir çörek da, oturup, iyer onu. Bulutlar kaydıynan bir tarafa, ay aydınnadêr dolayları. Bir da baksa çocuk... onun yanında peydalanêr bir topal canavar. Çocuun korkudan kesiler ayakları. Canavar yaklaşêr ona da deer ölä:– Çocuk, bân bilerim, sän koyunnarı aarêêrsın, ama aarama, boşuna, bulmaycan.

– Kimsin sän?– sorêr çocuk.

– Bân – Topal Canavar, geldim ecelini söyleyim.

– Buyur, sölä...

– Sän yok nasıl dönäysin geeri, zerä çoban seni öldürecek.

– E, neçin, ya? – sorêr çocuk.

– Biz, canavarlar, kestik çobanın koyunnarını o beterä, ani o bizi, canavarları, bişey saymadı. Çoban bizim yortumuzu tutmadı. O büün koyun kesti, kaurma yaptı, sarfoşluk etti, koyunun derisini da sattı. Ama, ani koyunnarı biz aldık çobandan, kabaatlı seni bulacek. Çocuk! Gitmä tırlaya, zerä çobanda keskin bıçak, seni kesecek.

Söleer bunu Topal Canavar da kaybeler çocuun önündän. Çocuk ta, alıp başını, gider, nereyi gözleri görärseydi.

üüsüz – сирота

strungar – підпасок

umut – надія

ecel – доля

tırla – загін для овець

DEVLET KUŞU

(Kısaltma)

İlk bölüm, neredä Kazır-padişaa olêr sırtmaç.

Bir vakıtlar varmış, bir vakıtlar yokmuş. Bir gün Kazır-padişaa giimiş çiftçi rubalarını da demiş karısına:

– Mari, bân gidecäm da bakacam, nicä yaşêêrlar insannar benim padişaalımda. Kimseyä sölämä, nereyi bân gittim. Annadın mı?

Padişaa çıkmış sokaa da gitmiş. Gezmiş o kasaba içindä, bakmış panayırı, dolanmış sokakları... Bundan sora almış bir çift öküz hem bir taliga. Oturmuş padişaa taligaya da aydamış öküzleri kır yolundan.

Avşam üstü Kazır-padişaa etişmiş bir pınarın yanına da durgunmuş orada.

İnmiş taligadan, içmiş su, sulamış hayvannarı. Sora yatmış aac altında da uyumuş. Öküzler dä yanında yatmışlar erä.

Kazırın düşünä gelmiş onun görgüsü da sormuş:

– İsteersin gençliindä mi olsun, osaydı ihtärlunda mı tamannansın?

Bu soruştan Kazır-padişaa uyanmış da demiş:

– Ko gençliimdä olsun.

Açan padişaa bunu demiş, neçin sä canına aar gelmiş. Kalkmış da görmüş, ani onun öküzleri tutuşmuşlar da yanarmışlar.

Ne yapsın padişaa? Kurtaramamış öküzleri. Çıkêr yola da gider yayan kasabaya dooru. Gider, gider padişaa, etişer kasabaya. Bir dä baksa, onnarın evleri yanêr. Bütün kasaba kalkmıştı ayaa, ama padişaa orada yokmuş. Hepsi yanmış, ne varmış ev içindä. Kâr padişaaayın rubaları da yanmışlar. Kendisini Kazır-padişaaayı kimseycik tanımamış o çiftçi rubalarının. Askercinin biri ona bir dä tepmä urmuş, koolamış onu bir tarafa. Karısını hem iki oollarını da koolamış konaktan. Kazır, alıp başını, gider kasabadan.

Ertesi günü Kazır-padişaa bulmuş karısını hem iki oolunu kasaba kenerında da demiş onnara:

– Gidecez aşırı padişaalaa da orada yaşayacez, burada bizi kimsey tanımêêr.

Karısı kayıl olêr. Oolları da kayıl olêrlar.

Giderlär, giderlär da durgunêrlar bir küüdä. Orada Kazır yamanmış sırtmaç işlemää. İnsannar ödeşärmişlär Kazırlan ekmeklän hem sütlän. Da tä butakım onnar yaşayarmışlar.

Her sabaa, kalkıp, Kazır urarmış sıra hayvannarı. O çalışarmış ineklär tok olsunnar, yaparmış ölä, ki hayvannar da, insannar da onun işinä memnun olsunnar.

Günün birindä inään birisi evä dönmemiş. Saabisi geler da başlêêr süümää onu, türlü-türlü fena laflar söylemää Kazıra. Neyä Kazır cuvap etmiş:

– Hepsini inekleri insannar aldılar. Git ta bak, olmalı senin inään da evdä.

Açan adam dönmüş evä, baksa, onun inää damda bulunarmış.

Bu adam alêr yanına para da gider geeri, söyleer sırtmaca:

– Sırtmaç, prost et beni, bän dooru sölämedim. Na sana para çalışman için.

Kazır ona ölä cuvap etmiş:

– Bu paralar bana haram. Şindidän sora onnar bana diil läüzım. Var nicä ineeni kendin güdäsin.

Bundan sora Kazır-padişaa brakılmış sırtmaçlıktan da gitmiş o küüdän. Onunnan barabar giderlär karısı hem oolları da.

Giderlär onnar bir uzun daa içindä. Giderlär-giderlär da yolda iyerlär, ne varmış onnarda. Açan biter imekleri, başlêêrlar imää kırda ot, pişirerlär mantar, yaamur suyu içerlär... Ölä artık kaybeleceymışlär, ama bir aydan sora daa içindä buluşêrlar bir dädüylan. Kazır-padişaa sorêr ona:

– Dädu, nasıl çikalım bu daa içindän? Dädu cuvap eder ona:

– Gidin uz te bu patekadan da çıkacanız bir yola, o yoldan gideceniz da etişeceniz bir küüyä.

Sora dädu sorêr Kazıra:

– E kimsin sän?

Kazır sölämeer ona, ani o padişaa, ama sade annadêr, ani o işlemiş sırtmaç, da nasıl brakmış işi, da nicä şindi hemen daada kaybelmişlär aylesinnän. Dädu deer ona:

– Bilersin mi ne, ya gelin benim evimä da yaşayın birkaç gün, zerä siz yolda var nasıl düşäsiniz da öläsiniz.

O dädu alêr onnarı kendi evinä da doyurêr islää. Pişirmiş onnara iki tavşam, doyurmuş arı balınnan, kaynatmış hoşaf. Bundan sora Kazır hem aylesi gelmişlär kendilerinä.

O dädu yaşayarmış daada yalnız da kullanarmış başçıvancılı. O büüdärmış aulunda türlü zarzavatlar: laana, morkva, patlacan, biber...

Kazır söleer dädüya:

– Üüretsänä beni dä bu zanaata, zerä benim yok zanaatım da şindi bilmeerim neyä yamanayım da aylemi bakayım.

Dädu deer:

– İslää. Bak, ne bän yapacam, sän da onu yap. Ozaman üürenecän.

İkinci bölüm padişaaın karısı için.

Bir ay yaşamışlar däduda Kazır-padişaa hem aylesi. Bu vakıtta Kazır islää üürener başçıvancılık zanaatını. Karısı onun, oolları kaa-vileşmişlär. Kazır demiş dädüya:

– Saa olun, ani kurtardınız bizi hem ani zanaat verdiniz. Dädu cuvap eder:

– Saa olun siz da, yaşayın da unutmayın, ani var osoy bir dădu. Bundan sora Kazır-padişaa hem karısı, oolları giderlăr patekadan da çıkêrlar yola. Bu yoldan etişerlăr bir küüyä. Bu küüdä Kazır-padişaa yamanêr işlemää başçıvancı. Bir derenin yanında o yapêr karıkları da haşlêêr laana, biber, eker sarmısak, suan. Sulêêr onnarı, kazêr. Ona yardım edârmişlăr karısı hem oolları.

Geçti ilkyaz, geldi yaz. O toprakta, neredä yapılymış karıklar, büü-erlăr islää laanalar, morkvalar, suannar, patlacannar. Hepsi insannar mayıl olarmışlar, ne islää zarzavatlar büütmüş bu başçıvancı.

Bir gün Kazır-padişaa toplêêr morkva, patlaca, suan sepetlerä da, koşup beygirleri taligaya, yollanêr panayıra alış-veriş yapmaa. Alêr o günü yanına oollarını da. Karısına deer:

– Mari, bak, gideriz panayıra, sän çalış ta çıkar suan, sula patlacannarı. Sabaa genä panayıra, olmalı, gidecez, alış-veriş lâázım yapmaa.

Karısı kalêr evdä, onnar da giderlăr panayıra.

Üçüncü bölüm, neredä Kazır-padişaa kaybeder oollarını.

Açan Kazır-padişaa gelir panayırdan oollarınnan, o bulmêêr karısını evdä. Başlêêr sormaa insannara da onnar söleerlăr, ani görmüşlăr hayduqları küü kenarında. Kazır gider, bakêr, ama kimseyi bulmêêr. Ne yapsın şimdi? Düşüner-düşüner Kazır-padişaa da çıkêr yola. Oolları tutunêrlar onun ellerindän. Sirtına o urmuş bir büük torba, orayı koymuş, ne varmış: ruba hem imää.

Giderlăr onnar, nekadar giderlăr, da etişerlăr bir geniş dereyä.

Bu derenin kenarlarında yaşayarmış daalarda türlü yabannar.

Çıkıp daa içindän derenin kenarına Kazır-padişaa hem onun oolları oturmuşlar, dinnenmişlăr, imişlăr bir parça ekmek. Sora Kazır-padişaa deer oollarına:

– Şindi geçecek dereyi. İlkin birinizi alacam çuş, sora da öbürünü geçirecäm.

Kazır-padişaa soyunmuş rubalarını da almış çuş bir oollunu. Çocuk tutunmuş onun omuzlarından. Girer Kazır-padişaa su içinä, girer taa derin. Açan etişerlăr onnar derenin ortasına, ansızından kalkêr bir lüzgâr da dalgalandırêr suyu. Dalga düşürer ayaklarından Kazır-padişayı, oolu da düşer su içinä. Uşaa alêr su da götürer dooru denizä. Kendi padişaa becerârmiş üzmää, da başlêêr üzmää kenara dooru. Oollunu su götürmüş denizä. Burada o uşaa yudêr bir büük balık.

Kazır-padişaa taman etişer kenara, açan görer, ani daadan çıkmış bir büük canavar da kapmış onun ikinci oollunu. Kazır-padişaa çıkêr su içindän da baarêr canavara:

– Hu-hu-hu!

Canavar hiç bakmêêr Kazır-padişaaaya. Açıan Kazır-padişaa yaklaşêr o erä, bulêr sade çuvalı. Çalışêr etişmäâ canavarı, ama etişämeer.

Şindi bilmeer, ne yapsın. Hepsini kaybetmiş. Oturêr erä da düşüner. Oturêr bütün gün, sora kalkêr da gider, nereyi gözleri görer.

Dördüncü bölüm, neredä topluş çaarılêr.

Gezä-gezä buluşmuş çobannarlan da başlamış onnarlan barabar işlemäâ.

Erken sabaalen Kazır-padişaa kalktı, koydu torbasına bir çörek hem iki dilim piinir. Sora çıktı bordeydän da dedi çobannara:

– Ha, kardaşlar, bän giderim topluşa, isteerim bakmaa, nicä eni padişaa ayrılacak.

– Git, git, – baardı biri, – bak seni ayırmasınнар! Ha-ha-ha! Hepsi çobannar başladılar gülmäâ. Kazır da başladı gülmäâ onnarlan bilä. Bundan sora gitti ileri. Hava güneşliydi da tezdä oldu sıcak, ama Kazır durmamayca gidärdi. Açıan o çıktı merkez yoluna, onu başladı etişmäâ geeridän insannar: kim taligalarda beygirlärlän, kim alatlêêr eşek üstündä, kim da katır üstündä. En yavaş insannar, angıları koşmuş develeri.

– Nereyi alatlêêrsınız, – sordu Kazır bir adama, ani gidärdi atlı devä üstündä.

– Ne?! – şaştı o adam devä üstündä. – Ne, bilmeersin, nereyi insannar mı alatlêêrlar? Topluş toplanêr, eni padişaa ayrılacak.

– A-a-a! – cuvap etti Kazır, – işittim, bän da. Bän dä giderim kasabaya.

Bir daada yatmışlar uyumaa, ama onu uyku tutmazmış.

Sade şindi, geçirip okadar hem zorluk, o, Kazır-padişaa, annadı, nicä lääzım adamciläân yaşamaa. Annadı, ani diil lääzım gücendirmäâ işçi insanı, zerä o pek zor yaşêêr. Padişaalr lääzım yardım etsinnär insana, koymasınнар onu zeetä. Düşünmäklän bilä Kazır uyukladı. Onu uyandırdı develerin baarması. Sabaa şafklattı daayı da hepsi toplandı yola.

Kasabanın meydanında toplanmıştı pek çok insan hem asker.

Bundan sora askerlär yaptılar yol bir adama, angısı tutardı elindä bir altın kafesçik.

Orada bulunardı devlet kuşu. Kafesçik kapalıydı bürüncük peşkir-län. O adam pindi basamaklara da açtı kafesçii, alıp bürüncük peşkiri.

Beşinci bölüm, neredä devlet kuşu ayırêr padişaaı.

Açan aldılar bürüncük peşkiri, hepsi insannar gördülär kafesçik içindä devlet kuşunu. Kuş bakardı yalabık gözlerinnän, sansın aara-yardı, çalışardı tanımaa kimi sä.

Kazır yaklaşmadı yakına, yırakdan siiredärdi.

– Şindi kolverecez devlet kuşunu. Kimin başına konarsa, o da pa-dişaa olacek.

Hepsi insannar, tutup soluunu, kalktılar ayakların parmak uçla-rına. Açıldı altın kafesin kapucuu da devlet kuşu alatsız yavaş-yavaş basarak nicä bir padişaa, çıktı bölä. Kuş bakındı herbir tarafa, salladı kanatlarınnan da uçtu yukarı-yukarı, neredä gücülä görünärdi. Hepsi insannar kollayardılar onu gözlerinnän.

Uçup-uçup devlet kuşu yaklaştı erä, dolay etti meydana, geçti ölä aşaadın, ani hemen-hemen diimedi insannarın başlarına. Hepsi, kimä yaklaştı kuş, başladılar kendi tepelerini ellerinnän yoklamaa.

Vizirlär arada-saatta dokunardılar kendi başlarına ellerinnän: bekim, konur kuş onnarın başına.

Ama devlet kuşu dolaylandı-dolaylandı da yavaşıcık kondu Kazırın başına. Kimsey annayamadı, ne oldu. Hepsi şaştı. Devlet kuşu kondu ölä bir adamın başına, angısı giyimniydi nicä bir fukaara çoban.

Hepsi baardılar:

– Yanniştir!

Devlet kuşu çıkêr kafestän, sora uçer, dolanêr hepsini da genä, üçüncü gün sıradan Kazırın başına konêr.

– Ee, ne iş bu?! – baarınmışlar insannar, üç gün sıradan devlet kuşu kondu bu adamın başına. Sanki, kim o?

Ozaman Kazır çıkêr basamakların üstünä dä deer:

– Cümnä! Tanımêêrsınız mı beni? Bän Kazır-padişaa!

– Kazır-padişaa! Kazır-padişaa bulundu! Devlet kuşu akıllı! O tanıdı bizim padişaaı!

Hepsi vizirlär diz çökerlär Kazır-padişaaın önündä da yalvarêrlar prost etsin onnarı, ani saat tanımadılar kendi padişaaalarını.

Kazır-padişaa demiş:

– Prost ederim hepsini, ama prost etmeyecäm şindidän sora kimseyi, angısı gücendirecek insannarı.

Bundan sora Kazır-padişaa gider kendi konaana, orada yıkanêr, paklanêr da giiner padişaa rubalarına. Sora verer izin toplansinnar hepsi o adamnar, angıları onun padişaalık günündä askerlik etmişlär.

Altıncı bölüm, neredä Kazır-padişaa toplêêr aylesini

Kazır-padişaa izininä görä toplanêr onun askeri. Onnarın arasında bulunarmış te o zengin adam da, angısı kurtarmıştı bir vakıt padişaaayın karısını haydutlardan. İştittiyân, ani Kazır-padişaa bulundu, o zengin adam koşêr beygirleri taligaya da getirer onun karısını padişaaayın konaana.

Açan Kazır-padişaaaya söleerlär, ani getirmişlär onun karısını, o ilktän inanmamış. Ama sora demiş:

– Geçirin benim karımı konak içinä.

Padişaaayın yardımcıları geçirerlär içeri onun karısını. Karısı, gör-düynän Kazır padişaa rubalarinnar, başlêêr aalamaa da sorêr:

– Padişaaayım, neredä kaldı bizim oollarımız? Kazır-padişaa annatmış:

– Sän bilersin mi, ne oldu?

Açan haydutlar kapmıştılar seni, bän aldıydım oollarımızı da git-tiydim seni aaramaa. Ama, suyu geçärkän, bir oolumuzu büük balık yuttu, ikinci oolumuzu da canavar kaptı.

Büük kahır kalêr karının canında.

Geçirerlär karıyı onun içerlerinä, yıkêêrlar, giidirerlär onun gözäl rubalarını. Seviner insan, ani bulunmuş padişaaayın karısı da.

O zengin adam, angısı getirmişti padişaaayın karısını, olêr asker başı. Onu padişaa inanêr da verer izin toplasın eni askerlii. Asker başı yollêêr kendi yardımcılarını gitsinnär devlet içinä da toplasinnar genç çocukları askerlik etmää.

Bir gün getirerlär askerlää iki çocuk. Asker başı çaarêr ilkin birisini da sorêr ona:

– Annat, kimsin sän, kimin ooluysun. Çocuk annadêr:

– Bän bilmeerim, kimin ooluyum, ama insannar annadardılar bana tä ne. Bir kerä balıkçılar çıkarmışlar süzmäylän bir büük balık, ani yutmuştu bir vakıt beni. Balıkçılar söleerlär o balaa: «Kus, kus, kolver uşaa içindän!» Da balık kusêr beni. Ölä dä kaldım balıkçıların içindä. Ozaman bän dä balıkçı oldum. Şindi işittim, ani padişaa toplêêr kendinä eni askerleri. Bän dä esap ettim gideyim da izmet edeim bizim padişaaamıza.

Asker başı kolverer balıkçıyı da çaarêr ikinci çocu. Sorêr ona:

– Annat, kimsin sän, kimin ooluysun. Çocuk annadêr:

– Paalı asker başı, bän bilmeerim, kim benim bobam, ama insannar annadêrlar, ani beni kurtarmışlar canavardan. Şu yabanı beni kapmış-tı da daa içinä çekärmış. İnsannar nası-nicä kurtarmışlar beni. Sora onnar beni büütmüşlär. Şindi işittim, ani padişaa toplêêr kendisinä eni askerleri da istedim izmet edeyim onun askerindä.

Asker başı sesleer onu da kolverer. Sora gider Kazır-padişaa da annadêr ona bu çocuklar için. Bu vakıt girer padişaaayın karısı da, işidip bu annatmayı, baarêr:

– Tez çaarın çocukları burayı, onnar benim oollarım.

Padişaaayın yardımcıları hızlı geçirerlär çocukları konak içinä. Ana-boba o saat tanıyêrlar oollarını. Hepsi, kim varmış yannarında, sevinmektän aalayarmışlar. Sevindi insannar da, açan bilindi, ani padişaaayın oolları bulundu.

Kazır-padişaaaya çalışarmış osoy kullanmaa padişaalı, ki gücendirmemä insannarı. Onuştan insannar gelärmışlär hojma ona da danışarmışlar kendi zorları için.

Bölä olmuş Kazır-padişaaayın yaşaması. O padişaa çok yıl yaşamış, çok isläälık insannara yapmış. Onun oolları olmuşlar anılmış asker başları. Padişaaayın karısı yardım edärmış fukaaralara. Kim gelärmış, kâr çoban, çiftçi olsun – Kazır-padişaa kabledärmış. Onuştan onu büün dä insannar ahlılarında tutêrlar. Masal da bitti.

*Gagauz halk masallarına görä yazdı
Stepan Bulgar*

PETRİ ÇEBOTAR (1957)

Petri Çebotar talantlı yazıcı, yazêr şiir da, annatma da.

Çalışêr Moldovanın Bilim Akademiyasında.

Anılmış dil hem literatūra ustası. Sever yazıcı gagauz folklorunu hem Hoca Nastradinin cümbüşlerini.

VASİLKA BABUNUN KAAZLARI

Bir avşam, geldiynän evä, Vasilka babu gördü aul içindä bir çirkin resim: onun kaazları ölüydülär. Hepsi onbeşi!

Babu aar yutkundu. Onun çıktı aalaycaa. Şaka mı demä – onbeş kaaz. Nekadar em idilär, nekadar zaamet gördülär! Belliydi, ani kaazlar nerdesä otalanmışlar. O sabaa onnar şen geçirdilär çorbacıkasını işä, şindi sä, kımıldanmaz, sansın biçilmiş, daanık yatardılar kapu

önündä çalmardan tokatlaradan. Bir çala babuya göründü, sansın kaazların biri, en kaavisi, taa can vermemiş. Da haliz: kaaz uyku semesi gibi gerindi, kaldırdı kafasını, bakarak tunuk gözünän neresisä bir tarafa, da sora kuvetsiz kaçırđı kafasını erä...

Büük kayıp, ama yok ne yapmaa, aala-aalama – faydası yok. Lääzım geçirmää bunu da. «Yolacam onnarı, baare tüü kaybelmesin», – esapladı babu da girişti işlemää. İki saadın içindä iş bitti. Tüü çıktı çok – dolu bir cuval. Oflayarak, ükletti babu çıplak kaazları kotigaya da götürdü çayıra.

Bütün avşam babunun aklından çıkmazdı kaazlar. Başka iş için o düşünämäzdi. Üreendä sansın vardı bir aar baskı. Uyudu o geç. Sabaaya karşı gördü düşündä kaazları: diri, biyaz, pak. Onnar sarmıştılar babuyu her taraftan, sevinerek ona, bekleyerek doyursun. Da ölä gözäldi o kaazlar, ölä käämil baarışardılar! Ama bu vakıt babu uyandı. Kaaz sesi kesilmäzdi. Babu salladı kafasını da oturdu. Kaazlar hep baarardı. İnanmayarak, babu kalkıverdi, nicä soldat, da may kaçarak çıktı içerdän. Kapu önündä o gördü kaazları. Onnar tutardılar kendilerini ölä, sansın bişey olmadı, sansın onnar diildilər çır-çıplak.

Nasıl sora annaşıldı, kaazlar haliz ani otalanmamışlar. Ama neylän? Aul içindä kuruyardı cibrä. İlersi günü yaadı bir yaamurcuk, da cibrelär çeketmiş kaynamaa. Kaazlar, iyip doyunca, tun sarfoş olmuşlar. Belli ki, babu birdän annamadı, nedän kaazlar olmuşmuşlar yatalak. O sandı onnar ölü.

Bu istoriya benzeer bir cümbüşä. Zor gülümsämemää, açan düşünersin, nicä kaazlar sabaalen gelmişlär kendilerine, nicä onnar gidärmışlär sokakça evä hem nicä şaşarmış insan, görüp bu fasıl çıplak sürüyü.

çirkin resim – страшна картина
otalanmışlar – отруїлися

kayıp – втрата
aar baskı – тягар

KIIRMA KOKUSU

Vakıt yaklaşırdı avşama. Kopuşçu Tanas otururdu evin yanında sundurmada. Bir sürü uşak kaçınardılar sokakta: oynardılar topçaaz, beygircik hem başka oynunna. Dädu Tanas haylaktı, o bilmäzdi năpsın.

«Kimsey geçmeer sokakça, – düşünürdü o, – baari lafa durmaa biraz». Bu vakıt dädunun burnusuna etişti bir käämil koku. Kokardı sansın kırmaya. O saat dädunun sulandı aazı, o keskin duydu ölä bir aaçlık, ani onun karardı gözleri.

– E-he-he-e! – düşündü dädu, – komşular kırma iyecek bu avşam.

Bir da dädunun bakışı duruldu, o naşeyssä neetlendi yapmaa.

– Ey, çocuklar! – baardı dädu bir gürlü seslän. – Ya, gelin burayı!

Uşaklar bakıp däduya, yaklaştılar ona: kimisi kaçarak, kimisi adım-adım.

– Ya, söläyin däduya kimin mamusu kırma yapêr?

– Benim, – cevap etti Kirunun Lambucuu, sansın üüneräk.

– İsläa, dedi dädu Tanas, – gidin oynamaa. Tii çoban gelir sürüylän...

Uşaklar hepsi baktılar sokaan aşaağı tarafına da daalıştılar genä oynamaa. Dädu hiç oflamayıp (o oflardı sade aalemin yanında), o saat kalktı da dooruldu Kirulara. Ačan o girdi, kapu önündä kırma kokusu taa da pek koyulaştı, sersem etti däduyu. Kapu önündä kimsey yoktu. Dädu girdi içeri.

– Avşam hayır olsun! – dedi Tanas çorbacıya. O taman silärdi peş-kirlän suratını.

– Hayır olsun, – cevap etti Kiru. – Ne işlän uuramışın?

– E ne işlän. Dedim, biraz lafa duralım. Näbêrsın?

– Te diil çoktan geldim kırdan, yıkandım.

– Dedim, bakayım näbêr komşum, var mı saalı, – uzattı sesini dädu Tanas.

– Şükür Allaha, sansın saalıkıslan isläa durêrım.

Bu vakıt içeri girdi Kirunun karısı Angilna. O attı Tanasa dooru bir dürük bakış, seläm verdi da çıktı.

– Ne isläa havalar bu günnerdä, – genä laf kattı Kiruya dädu Tanas. Onun vardı havezi lafetmäa, o umutlanırdı, ani çorbacılar teklif edeceklär onu kırma imäa, makar ki bilirdi, ani onnardan sıkı insan maaledä yoktu. Birkaç vakıttan sora Angilna açtı kapuyu da çaardı kocasını hayada. Orada onnar biraz fisirdeştیلär, sora Kiru girdi içeri. Sustular adamnar çektilär içlerini.

– Koyunnarı saadın çoktan mı? – sordu Tanas.

– Ötöögünnär.

– Nekadar süt çıktı?

– İki büük banka, seksän kilaya yakın.

Vakıt geçardi, ama ev saabileri hep taa oturmazdılar sofraya.

Kırma kokusu sarfoş edärdi Tanası, o artık dayanamadı.

– Avşam ekmeeni idiniz mi? – sordu o çorbacıya.

– A, yok taa imedik, – dedi öbürü, – karı naşeyssä pişirer orada. Adamnar genä sustular, sora genä lafettilär birkaç lääzımsız laf, ani sade susmamaa deyni. Bitki-bitkiyâ başladı kokmaa yanaa. Bundan sora Tanas oturdu taa bir on-onbeş minut da kalktı gitmää.

– Kal saalıcaklan, – dedi Kiruya da çıktı hayada. Kuhnenin kapusu açıktı. Dädu Tanas esapladı, ani Angilna çıkarırdı kırmayı fırından. Ama kırma, valeleu! – kırmaya benzemäzdi: onnar olmuştular kara, nicä yanmış odun parçaları. Angilna tuttu musaafirin bakışını da, zoruna gülümseyip, dedi:

– Nereyi alatlêêrsın, ba Tanas? Dursana, te kırmalar pişti.

– Saa ol, Angilna, ama bän yanık kırma imeerim, dişlerim yufka. Bana olsun taa biraz çiicä, nekadar yanık.

Bu lafları söyleyip, Tanas örüdü sokaa, kapayıp ardına tokadı, o sesledi. Tokat aşırı işidilirdi:

– Bän sana sölämedim mi, mari, ani çıkarasın şansora, sän sa hep: «Dur taa biraz, beki gidecek», – şimdi kendin kemir bölä kırmaları.

«Brä!» – dedi dädu Tanas kendi-kendisinä da doorulardı evä. Girip aula, o salladı kafasını da uuradı maazaya.

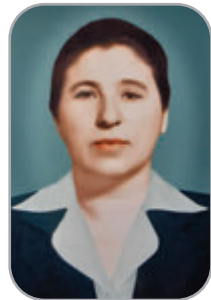
🌸 UKRAİNA POETLARIN YARATMALARINDAN 🌸 З ТВОРЧОСТІ ГАГАУЗЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ УКРАЇНИ

Ukraina gagauzların arasında, gagauz literaturasına adını yazdırannar oldu. Bunnarın arasında: Tudora Arnaut, Miron Dermenci, Vasiliy Uzunov, Vitaliy Boşkov, Tina Sürma, İvan Kior hem başkaları gibi yaratıcılar kendi yaratmalarında Ukrainada yaşayan gagauzların ruhunu, kendi düşünmeklerini , duygularını annadêrlar.

ZINAİDA İVANOVA

Zinaida İlyiniçna İvanova duudu 1942 yılda küçük ayın 6-da Odesa bölgesinin Kiliya rayonun Eski Troyan küüyündä. Çiftçi zanaatını kullanêr.

Peetlerini, türkülerini başladı yazmaa birkaç yıl geeri, ama kimileri işidildi Odestä Devlet radio programasında.

ÜÜSÜZ

İki gül aç-aça
Toomruksuz kalêrlar,
Sarı yapraklar sener –
Kuru erä onnar düşêrlär.

Kara bulut yaklaşêr –
Anam-bobam ayırlanêr.
Anaylan hem bobaylan
Uşak üüsüz kalêr.

Anama giderim bän –
Kapular kitlener,

Bobama giderim bän –
Duvarlar yıkılêr.

Ne sabaam var, ne gecäm,
Ne güneşçiim, ne gölgäm,
Uşaan eri-eri yok,
Aalêêr-aalêêr erlän gök.

Ah, Allaam, Allahçım,
Yollarda yalnız kaldım,
Şılat benim günümü,
Göster benim yolumu.

ANA YALNIZ KALDI...

Yaban kaazlar işidilerlär,
Göklerdä onnar uçêrlar.
Uçuşêrlar, baarışêrlar –
Kışlını onnar aarêêrlar.

Pençerdän ana bakêr –
Oolunu o hep bekleer.
Kış geçti, ilkyaz geldi,
Acı pelin eşerdi.

Ana yollara çıkêr,
Oolunu o hep bekleer.
Gelän-geçenä sorêr,
Gözleri yaşlan dolêr.

Toluylan yaamur yaadı,
Ool yoldan evä geldi;
Hep o pınar aulda,
Sade ana yok orda.

Yalnız yatêr benim anam
Süüt aaçların altında.
Lüzgär eser, uuldêêr,
Ananın sesi işidiler;

«Gel, oolum, sän gel burayı,
Nerdä yaştan otlar kuruyêr.
Nerdä büyük ateş yandı-
Sade anılmak kaldı».

CENK

Artık ilkyaz dirildi
Bizim taraflarda.
Zehirli lüzgär esti,
Cenk çekedildi.
Snarädler uçêrlar,
Bombalar düşêrlär.
Hepsi raketalar şılêêr,
Erlän bir evlär olêr.

Of, yollar, kara yollar,
Yazık gençecik askerlär.
Of, yollar, yanık yollar,
Dever yaşlı analar.
Boyandı kannan erlär,
Kurudu eşil otlar.
Yıslandı yaşlan gözler,
Oolsuz kaldı analar.

Kendi halkımda cenk gider,
Kardaş kardaşa kalkêr.
Sansın dünää kaybeler,
Erlän gök aalêr.

Turnalar göktä uçêr,
Gözäl sesta öter.
Haberi onnar getirer,
Ani cenk artık biter.

ESKİ TROYAN

Şafklı gün gözäl duuêr
Eski Troyanda.
Yolcaazı oynalanêr
Gökçä gölündä.
O günün ziyalları
Eri yısıdêr.
Al güllär cömert açêr,
Bülbüllär öter.

Of , Troyanım, Troyanım,
Ne gözälsin sän!
Ne kıvrak açêr
Senin biyaz güllerin.
Birsin sän bendä
Bütün dünneedä.
Paalı hem sevgili
Kaldın üreemdä.

Burada benim duuma erim,
Burada benim Vatanım.
O uzak küçüklüümü

Burada geçirdim.
Nereyi gitsäm, olsam –
Küüyümä dö necäm.
Bir kuçsaaz gibi
Yuvamı bulacam!

Bän pek kismetliyim
Gözäl erdä yaşayım.
Çok sevgili bana benim Vatanım,
Ana tarafım!
Canım küüyüm – ömürümsün,
Sän benim fodulluumsun.
Çok asirlär yaşarsın,
Benim küüyüm – Troyanım!

Küüyüm, küüyüm – ömürümsün!
Sän benim sevgimsin,
Çok asirlär yaşarsın,
Küüyüm – Troyanım!

GEORGIY TAŞOGLU

Georgiy Georgiyeviç Taşoglu duudu 1948 yılda Odesa bölgesinin Bolgrad rayonun Dimitrovka küüyündä.

Rostov Devlet Universitetini ekonomika fakultetini başardı.

80-nci yıllarda Kişinövdaki Devlet Aqrar Üniversite-tindä aspirantlı vardı.

Tatarbunar rayonunda serbest iş adamı çalışmasın-daydı.

Kimi şiirleri gazetalarda peydalandı. Debüt peetleri «İlkyaz türküsü toplumunda» (hazırlayan – S.S.Kuroglu) 1989 yılda çıktı.

BAAŞIŞ

Ürääm – canım sevdayan dolu,
İsteğişim durêr yanmaa.
Sana, sevgili Vatanım,
Hazırım üreemi baaşlamaa.

İkram edäsin kardaşları
Gözal maani türküsünnän,
Yokedäsin duşmannarı
Halkımın çirkin betvasınnan.

Severim açar Bucaamı,
Gözal ötan maani seslerni,
Pek ikramcılı hem oyuncu
İşi sevän insannarnı.

İsteerim, paalı zaametinnän
Dübüdüz dünneyä anılaysın.
Uzun, çetin şeremetliinnän
Memleketi düzüysin!

Bucak! Diveç ömüründä
Halkıma kismet götüräsin,
Yaşamayın erin üzündä
Aga gibi koruyasın!

Ürääm – canım sevdayan dolu,
İsteğişim durêr yanmaa.
Sana, sevgili Vatanım,
Hazırım üreemi baaşlamaa.

ANILMIŞ OL, İŞ!

İlkyaz gözündän şılêêr, bol tarafımız,
Herbiri, görüp seni, kalmêêr mayılsız.
Üzümdän küpelerin şafk eder sıcak,
Kırların geniş, gül gibi kırnak.

Sän, iş anılt kaavi kardaşlı,
Getir kismet, üüselt varlıklı.
Düzdün ömürü kısa vakıтта,
Hepsini yalpak yaptın Vatanda.

Zeedelensin ekinnär, Vatan, çitlerdä,
Serinnesin çöşmelär herbir merada.
Herkerä kırsın kızlar koraflı kilim,
Soframız dolsun, anılsın erim.

Büük mü diil, küçük mü o, hepsi birerdä,
Şen öterlar yıl-yıldan herbir sırada.
İşleri bu yardımneêr çok hızlı yapmaa,
Hem da gid-gidä taa üüsek olmaa.

MIRON DERMENCİ

Miron Dermenci duudu 1956 yılda Kubey küüyündä.

Başardı İzmail Devlet Universitetin filologiya fakultetini. Birkaç vakıt işledi üüredici duuma küüyün okulunda. İlk kiyadı «İtraf» çıktı tipardan 1995 yılda.

CAN SIKINTISI

Çoktan görmedim Seni, suradını artık unudêrım – may-may unuttum. Bir derin darsıklık beni tuttu. Herbir günnän, diil, herbir saatlan, herbir minutlan o taa da derinnener, sınırları onun genişlener, sansın sonu onun yok.

Näända benim darsıklın bitkisi? O tükendirir benim canımı artık bir yıldan zeedä – artık onedi ay vermeer raatlık-usluluk. Ama darsıklık bu onedi aydan taa çok vakıt ileri çeketti, taa ileri ozamandan, açan Seni gözlerimdän kaybettim. Darsıklım ozaman taa çeketti, açan Seni ilk sefer gördüm, açan annadım, ani sevdim Seni.

Türlü biçimnärän, hertürlü yollarlan güreşärdim bän şu kayet aar, pek zor acıylاندarsıklıklan. Da açan Senin yanında maasuz savaştım başka kıza sölemää, ani onu severim, umutlandım, ani darsıklımı, kendimi, duygularımı ensedim. Aslıda öleyä çıktı ani salt düşünmüšüm, salt umutlanmışım.

Birkaç vakıt salt geçti da darsıklın en aar, en zor biçimi-can sıkıntısı sevda insana – beni tuttu, canımın her bir kafesçiinä girdi.

Geç, kayet geç bän annadım, nasıl ahmaklı hem ecelli yannışlık ozaman yaptım.

Güreşmək şu can sıkıntısının, sevdaylan Sana, güreşmək kendi-kendimnän hep taa gider. Bu avannı, eşitsiz güreştä hepsi güüdä hem can kuvetlerimi kaybettim. Neylän bu yaşamakta taa tutunêrım, ne ömürümü ileri dooru getirer, doorudan söyleyim, kendim da bilmee-rim. Olmalı, fikirlerim, ani varsın Sän, var ömür, var insannar, anglara deyni bän diilim sa lääzım şindi, olacam lääzım gelecektä...

Ama can sıkıntısıbenim avannı ecelim, fena ruhumsert-sert ardıma gezer da ne gecä-gündüz, ne da suukta – sıcakta raat-uslu beni yaşayım brakmêêr. Öla da birdän isteerim sıbıtmaa onu canımdan, ama yok dooruluum bunu yapayım, neçinki yaşamak var, ömür gider; varsın Sän da bän Seni severim!

İVAN KİOR

İvan Födoroviç Kior duudu 1961 yılda harman ayın 12-dä Odesa bölgesinin Bolgrad rayonun Kubey küüyündä. 1983 yılda İzmail Pedagogika İnstitutun filologiya fakultetini başardı.

Duuma küüyündä işleer üüredici ana dilindä hem istoriyada.

ANA DİLİM

Ana dili için – sözleerim,
Yaşlan doldu benim gözlerim.
Gezerim kör gibi onsuz,
Onsuz bän nasıl bir kolsuz.

Dilim, kaybelmä dünneydän,
Sän kışın donma suuk kaarda,
Yaşa da aç çiçek gibi,
Ana dilim, sän ol diri.

OLMADI

Bän kaybettim seni çoktan,
İzlerini bulamêêrım.
Geçti günnär, geçti yıllar,
Sän yoksun – bän inanmêêrım.

Güllär açêrlar herbir yaz,
Kuşlar uçêr bulutlarda.
Kara saçım oldu biyaz ,
Sän yoksun, sän – umudumda.

Gitti, yandı bizim sevgi,
Da bişey olmadı bizdä.
Yok birerdä senin gibi...
Sän neredä? Angı yolda?

Ne düşünersin, kafadar?
Yalnız kaldın? Acıyêr canın?
Nedän oldu sana pek aar,
Neçin yanêr senin kanın?

Bu dünneydä kalmaa yalnız
İstämeer kimsey, bil bunu.
Salt yannaşık kaavi omuz
İlinnetçek zoor yolunu.

TİNA SÜRMA

Tina Sürma duudu 1965 yılda büyük ayın 4-dä Odesa bölgesinin Bolgrad rayonun Kurçu küüyündä.

Duuma küüyündä çalışêr üüredici. Başardı İzmail Devlet Universitetini.

Peetleri kimi jurnallarda hem gazetalarda basıldı.

Basılmış kiyatlarından: «Kır çiçää» (peetlär, 1996), «Frañeska bulü» (pyesalar, 1997).

ŞAŞMALI VERGİ

Analar-bobalar uşakları için
Kayıl cannarını vermää!..
Geeri sä uşaklarından bölä kurbanı –
Birisi da istemeer kabletmää.
Biz, uşaklar, duyêrız borcumuzu
Analarımızın-bobalarımızın önündä.
Başlarında o aarık saçları için,
Çatlakları için ellerindä.
Bileriz, ani yok nicä bişeylän ödemää
O uzun uykusuz geceleri...
Yok neylän bu dünnedä ölçmää
O üşenmemäk izmetleri.
Sade kendimiz ana-boba olduynan,
Annêêrız bu sevdanın kuvedini.
Sade analara-bobalara Allahtan kalmış
Duysunnar bu şaşmalı vergiyi.

ANA DİLİM

Ah, dilim, dilim!
Gercik ana dilim!
Senin laflarını seftä dedim,
Taa örümeerdim!
Senin laflarını, paalı dilim,
Sevgilimä deerim.

Senin sözlerindä, ana dilim,
Yavrularımnan sözleşerim.
Senin dilindä, ana dilim,
Fikirim da taa keskin,
Duygularım da taa renkli,
Lafım da taa pişkin!

İLK YAZI BÂN ÇOK SEVERİM

İlkyaz gelir uzaktan,
Giimiş bir çiçekli fistan.
O alat-alat gelir,
Sıcaa bizä getirir.
Yısınmaa başladı havalar,
Çiçek açmaa aaçlar.
Kırda toprak karardı,
Sansın kızlar tarandı.
Eşerer yollar boyu,
Çimen boyanmış koyu.
Kıra çıkêrlar koyunnar,
Doymaz otlêêrlar hayvannar.

İlkyazı bän çok severim,
Sansın enidän gençlenerim.
Kuşcaazlar cıvıldaşêrlar,
Çin sabaa beni uyandırêrlar.

ACI LAF

Ne acıysın sän, acı laf ?	Süüner ateş, biter yangın...
Ne yakêrsın sän, acı laf?	Neylän seni süündüreyim, canım?
Taa acıysın pelindän dä!	– Unut, – söleerlär derindän, –
Taa kaaviysin ateştän dä!	Nelär olêr taa dünnedä!

Unuttum da geçti,
Alıştı bu sancı.
Erinä nışan kaldı
Hem canımın dadı – acı.

GÜZÜN GELİŞİ

Pek severim siiretmää,
Nicä güz örüyer topraamda.
Örüyer çabuk, dolu fitaylan, belli –
Boyaları da sıkılı koltuunda.
Bir gün bakêrsın – yapracık
Hemen başlamış sararmaa.
Kenarlarından başlamış, ortası taa eşil,
Sabaası – yok nicä onu tanımaa.
Büün boyayêr soluk boyaylan,
Ertesi günü koyuldadêr boyasını,
Ama bu şaş yaşamaktan siirek
Deneeriz güzün o gercik gelişini.
Güz sa bakêr kendi esabına,
İzmet eder o çok käämil.
Herbir yapracı, boyayıp koparêr,
Da döşeer erlerä kilim.
Kilimneri onun koraflı, renkli;
Sarı, burdova, eşil, kırmızı.
Genç çocuklar başlêêrlar bennemää,
Kavrasınnar bu güz angı kızı.
Kaçacak ta kızlar durêrlar şüpelı,
Güzün gelişini çoktan bekleerlär.
Sora birtaan «girmoşka» sesleri
Oruca kadar işidilerlär.

VİTALİY BOŞKOV

Vitaliy Mihayloviç Boşkov duudu 1968 yılda canavar ayın 10-da Odesa bölgesinin Bolgrad rayonun Kubey küüyündä.

1987–1992 yıl. Odesa Devlet Universitetin studenti.

1993-cü yıldan Odesa bölgesinin Devlet radiosunun gagauz redaktiyasının cuvapçısı.

Yazıcılar birliin azası 1995 yıldan. Altı yaratma kiyadın avtoru ya da hazırlayanı, «Gagauz halk yaratmaları» seriyasının «Maanelär» kiyadın redaktoru, birkaç bilim aaraştırma statyaların avtoru.

Bu sırada yaratmaları:

«Bucaktan lüzgär» – 1993 yıl;

«Ayazma» – 1995 yıl;

«Mır-Mır kotoban» – 1996 yıl;

«Biyaz dut» 1997 yıl;

«Bukvaların horusu. Aylerin aylesi» – 1997 yıl;

«Laalelär» peet kiyadın (2001) hazırlayanı hem avtorun birisi.

GÖKLERDÄN

Bir tiken saplandı canıma,
Çıkarmaa onu yok kolayım,
Savaşêrım zar-zor annamaa-
Ne olêr dünnedä, mayılım?

Bän görerim göktän salt seni
Hem çaarêrım seni, göz kaldır!
Sän sa görmeersin sansın beni,
Olmasın bu tiken – bir kahr?!

Sansın bän hep yaşêêrım erdä...
Sade neçin dolay salt bulut?
Osaydı bän uçêrım göktä,
Osaydı bu bir tiken – bir umut?!

Olalım ikimiz yannaşık-
Bän inärim aşaa göklerdän.
Halizdän sa sevdan, genç yaşlı,
Duyular ansızdan, birdän...

Nicä guguş uçmuştun gökä –
Ayrıçayruç kanadın,
Sonunda annadım halizdän,
Ki tiken – o senin sevdanın.

BİR DUYGU

Sayınız dedelerinizi,
Afediniz yannışlarını,
Gelecektä prost edeceklär bizi,
Sabursuz işlerimizi.

Herbir gagauz biler –
Köklär dalları besleer.

Herbir gagauz biler –
Köklär dalları besleer.

Amansız istoriya birdän
Kaavi köklerimizdi yendi,
Ama dallar büüdü köktän,
Gagauz halkı dirildi.

Gagauzların ana erindä
Kaavilensin ana dilimiz,
Bu duygu var sendä, var – bendä,
Ozaman var halkım, var biz.

VALENTİNA BUJİLOVA

Valentina Bujilova duudu Kurçu küüyündä, Bolgrad rayonunda, Odesa bölgesindä. Genç yazıcı, şair, yazdı çok lirika yaratması. Çoktan çevirdi anılmış ukrain klasikasından türküyü «Ой, у лузі червона калина...» gagauz dilinä. Lirika yaratması açıklêr en önemli temayı – sevda Vatana, sevda ana tarafına.

KIRMIZI KALİNA

1. Hêy, çayırda, kırmızı kalina, neçin yannadın?
Neçin kıymetli, hoş Ukrainam, hasretlää vardın?
Dallarnı biz, kırmızı kalina, saracêz.
Seni, kıymetli, hoş Ukrainam,
Hêy, hêy, sevindirecez!
2. Düşma-düşma, kırmızı kalina, biyazıdı üzün!
Hêy, aalama, şannı Ukraina, serbestlik soyun!
Dallarnı biz, kırmızı kalina, saracêz.
Seni, kıymetli, hoş Ukrainam, hêy, hêy, sevindirecez!
3. Bir kırdı sa altın başaklar olmuşlar çoktan.
Öbür kır sa – çirkin yangınnarlan ateşli cenktän
Çiftçilär sa altın boodayı toplayecek
Askerlär sa , şannı Ukrainam,
Hêy, hêy, hêy, kurtaracak!
4. Bir da esecek eni lüzgär engin kırlardan.
Ozaman bizi koruyacak o yalın cenktän
Seni, kıymetli, hoş Ukrainam, pek severiz!
Seni, kıymetli, hoş Ukrainam, hêy, hêy, sevindirecez!

FEDORA ARNAUT

Fedora İvanovna Arnaut duudu 1970 yılda Odesa bölgesində Bolgrad rayonun Dimitrovka küüyündä

1993 yılda başardı Baku Devlet Universitetinin filologiya fakultetini türk dili hem edebiyatı bölümünü.

1994 yılda Ankaradaki Gazi Universitetinin masterı.

1998 yılından Komrat Devlet Universitetində türk dili üüretmeni. Büünkü gün çalışêr Kievdə T.G.Şevçenkonun adına Millet Universitetində türkologiya kafedrasında.

DUALI MANASTIR

Evelki vakıtlarda,

Açan çobannar sürüylän gezärdi kırlarda

Panayiya Mariya inmişti erä.

Yardım etmää istärdi inannı küülülerä,

Meleklär konmuştu bir çobanın karşısında

Panayiya Mariya sa yalvarmıştı:

«Çoban oolum, bir manastır kurasınız

Diil aşırıda, ta bu erdä,

İnannı insannar dua için gelsin Allahın evinä,

Gidäsin Satılık Hacı küüyünä, çob,

Da söyleyäsın bunu hepsinä».

Şaşırêr zavalı gagauz:

«Nasıl oldu da, bu ses, bu bakış göründü bana,

Bekim çok iş geldi da bän kaldım uykusuz?»

Ertesi gün genä sürüsünnän o erä geler,

Genä meleklärlän

Panayiya Mariya karşısına çıkêr da deer:

«Yalvarêrım sana, bir çöşmä hem manastır

Yapın bu merada

Temeli hemen kazın buraya».

Uçup-giderlär meleklär,

Bir yıldız gibi göklerä kayêr Mariya ana,

Göründüü erdä da peydalanêr bir çöşmä

Çoban sa iiler su içmää kana-kana

Sora, alêr başını da gider küüyünä

Annadêr bu oluşları inannı küülü senselesinä.

Hepsi o saat meciyâ toplanêrlar çöşmenin erinä,

Yollandırêrlar temel kazmaa Allahın yardımınnan

Gagauz, bulgar birleşerlär Allaha inannan.

Yapılêr büük bir manastır –

Bir tarafta göl, öbür tarafta kır.
Sol tarafta Dimitrovka,
Saa tarafta Satılık Hacı
Bu insannarı birleştire Allahın inancı!
Gagauzlar sabaadan durêrlar duada
Her yortuda kliselâr dolu burada.
Bir yolcu da gelsä aşırıdan,
Herkerä var bir çanak imää, yatacêk er,
Manaşkalar büük havezlân izmet eder.
Yolunuz düşärseydi bu tarafa
Mutlaka uurayın bu manastıra
Okuyun bir dua Allahın evindä
O sizi kabledecek sıcak sevgidä,
Yakın bir mumcaaz saalık için
Sora da çöşmedän biraz su için.
Yolunuz taa ilin geçsin,
Ko bütün kahırlarınız
Allahın evindä o saat bitsin!

Vatanım, Ukraina,
Ne gözälsin sän!
Sana bän mayılım,
Hep sana peet söyleyecäm

Benim duuma erim
Dostlarımnan dolu.
Okulum var, gözäl evim,
Üüredicilerim sevdalı.

Vatanım, Ukrainam,
Ne bilgişsin sän!
Bu dilä bän mayılım,
Ukrainamı hep sevecäm!

ALİNA DİMOVA

Alina Nikolayevna Dimova(Kazimir) peetçi,türkücü.
Duudu orak ayın 18-dä 1975 yılda Odesa bölgesinin
Bolgrad dolayın Kurçu (Vinogradovka) küüyündä.
1984 yılda başardı muzıka okulunu Bolgrad kasaba-
sında. İlk türküsünü çaldı 1985 yılda.
1990–1994 yıllarda üürendi hem başardı Ştefan Näga
adında muzıka koledjını Kişinöv kasabasında.

Kimi türküleri işidildi Odesa radio hem televizion «Ana tarafı»
kolverimlerindä.

Şindiki zamanda yaşêêr hem çalışêr Ukrainada, Çernovți kasabasında.

BU DÜŞTÜ

Ah, ninem, bu düştü –
Hayırlı'n bakışın...
Kaç uşak büütmüşün,
Sallamışın beşik...

Ah, ninem, bu düştü –
Ayoğlu ellerin,
Ne ekmek yapmıştı,
Yuurmuştu hamur.

Ah, ninem, ninem, bu düştü,
Hem haslı, ki canın,

Çok zarar görmüştü,
Hem çekmişti kahr.

Ah, ninem, bu düştü,
Hem haslıydı, anı
Çok ilik yapmışın,
Başarmışın meci.

Ah, ninem, bu düştü,
Hem da biraz gerçek,
Ne oldu görmüştük,
Ne olur, görecez.

BİRİCİİM

Kızçaazım, bir kuşçaazım,
Sesçeezi gözäl...
Büük kısmet, hey Allahım,
Baaşladın bizä.

Mayılım uykuna,
Deerim: «Meleciim,
Büü, ana-bobacına
Ol bir yardımcı!»

Tuz-şeker alıp elä,
Filcana atmış...
Salt büüsün, yardım beklä,
O zanaat almış.

Sabaa yıldızı gibi
Şılêêr her sabaa,
Benim Dünnäâ gözelii, –
Biricik uşaam.

ANNA KAZANI

Duudu Tülüküüyündä (Moldovada). Burada da bitirdi orta okulunu. Evlenmektän sora geçti yaşamaa Balboka küüyünä. Çok yıllar çalıştı kırdä. Üç uşaan anası. Yazmaa şiir ana dilindä çeketti geç, artık yaşlıydı.

Annanın şiirleri dolu sevdalıan ocaana, uşaklarına, ana topraana, gagauz dilinä. Becerikli ayırêr temaları şiirlerinä, angılarının meraklanêr hem kendisi, hem da meraklandırêr okuyucuyu. 2007-ci yılda Odesa kasabasında tiparlandı toplum «Seläm Balbokadan», neredä var nicä yakından tanışmaa Annanın yaratmalarınınan.

TOPRAK AÇÊR ÇİÇEK

Açêr çiçek meyvalık,
Göldä bol üzer balık.

Toprak bekleer yortuyu,
Akan su açmış kuyu.

Ererdä kuş türküsü –
Topraa olmasın küsü.
Çiçek açmış bayırlar,
İnek dolmuş çayırlar.

Çiy damnêêr te yapraktan,
Çiçek çıkmış kundaktan.

Vençe uşaklar örer,
Güneş yukardan görer.

Tenim duyêr sıcaklı,
İlkyaz topraa ay batêr:
Verer yaza o kuvet –
Ambar dolsun bereket.

ANACIIMIN SÜRETİ

Anama vermää çiçek
Bân aldım satın,
Onnarın günü geler
Yıldız gibi aydın.
Günsüz dünnä şilatmaz,
Anasız olmaz.
Kim sayêr anasını –
Hatırsız kalmaz.

Ver bitki kuvedini,
Anacını say.
Ko senin bu islâälına,
Mayıl olsun dolay.
Kulacı ko cınnasın,
Bu gözal gündä.
Anacıımın süreti
Dursun gözümdä.

VASILİY UZUNOV

Uzunov Vasiliy duudu ceviz ayın beşindä, 1961 yılda Kotlovina küüyündä, angısı bulunêr Reni dolayında, Odesa bölgesindä. Onun şiirleri tiparlanardı taa okula giderkän.

Askerliktän sora, döndü kendi ana küüyünä, işledi küüyün sovhozunda. Onun yazıları ayırılêr dil keskinniinnän, parlak metaforalarlan, satira kolaylıklarınınan. Kendi yaratmalarında açıklaardı türlü temaları, insanın zor yaşamak taraflarını. Vasiliy Uzunov yazardı pyesalar, şiirlär, cümbüşlär. 2008 yılda Uzunov Vasiliyin barabar Kazanı Annanın şiirlerinnän çıktı tipardan kıyat «Balbo-kadan seläm».

2012 yılda onun yaratmaları girdilär Tuna şairlerin toplu kıyadına «Tuna boyu».

Raametli oldu ceviz ayın dördündä 2012 yılda, gömülü ana küüyün mezarlunda.

DONAKLI PARASKA

Paraska babuya, kimin kapanmêêr hiç aazı,
Vermiş keraçası üç kopça kırmızı.
Urmuş düşünmeyä kendisini,
Parmaklan kaşımış tepesini.
Yaaymış büyük sobada şaşkın karı
Beş çiçekli fistan hem keptarı.

Ürää kıyamêêr kopçaları dikmää
Ne fistana, ne evelki gölmää.
Diker onnarı eski bir abaya,
Pinip ta hızlanêr kasabaya.
Gidärmış babu şösedä, sän ne!
Aba yanêr, takmış bir broşka güüsünä,
Baalı kara şalinka başında,
Paraska babu olmuş onbeş yaşında.
Uuldêêr kasabada sansın arı,
Tükänneri tiftik etmiş deli karı.
Arı da bütün gündä yorulêr,
Torgovıy tentraya Paraska doorulêr.
O super-market uuldêêrmış pak fotul,
Sansı sekiz şeytan düüyer daul.
Girer o edikatlı yapıya,
Girerkän, alıp bakêr o kapuya.
Kapu sırça şıarmış sansın ay,
Bu yoluk gargayı kim kolvermiş bırayı?
Bekleer kim verecek ona tenä,
Paraska babu sülenärmış kendinä.
Seftä görerim bölä bän tittiyi,
Eteklerinnän tozları yoldan siler.
Bölä yaşta giimää ökçeylän emeni,
Tanımamış kart çonga kendini.
Başlêêr gezmää sıra-sıra insan,
Bir tarafta – çorap, öbüründä – fistan.
Nereyi bakmış – gözleri kayêr,
Ne nekadardır yapêr parmaklarında sayêr.
Gezmiş o çok, tütärmış ökçeleri,
Bakmış çüvenneri hem çinileri.
Ne daduya alsın, durmuş ta düşüner.
Oldu kara-katır, annamêêr hiç şennii,
Anırmış dăduyu durup-durup.
Almış ona bir cep ardey hem trup,
İki da pačka patlatmaa piston
Hem bir da kıvrık demir baston.
Bän onun yanında durêrım pak paska,
Omurdanarmış esapsız Paraska.
İçer da sora gezer iki kat,
Bendä adam hiç diil o delikat.
E şimdi kendinä o ne alsın

Ölä bir iş, ani maalä şaşsın:
Ne maaledä olmasın, ne küüdä.
Almış bir tata kırmızı tüüdän
Hem bir çift ta güneştän gözlük.
Gitmiş bir irmilik hem ardından üzlük.
Derin karannıkta etmiş evä,
Koşolkayı taşırmış pak devä.
A dädu oturarmış eşiktä,
Sansın kurşum durarmış tetiktä.
Gırçlêêr tokat, görermüş bir kişi,
Geler o kâr dädunun eşi.
Sölärmış dädu:
– Prost edin bizi,
Paraska yok evdä, kasabada gezer.
A içerdä onu beklä, utanma, gel!
İhtärlıkta isteer olmaa fotomodel.
Baksa o kılına gündüz, serpilecek,
Gözlär şılêêr sansın iki böcek.
Babunun sesi:
– Ne, dädu, genä mi sän köör,
Bän yokkana kaşıkladın likör.
Dürmüşün kaşlarını, tülü ayı,
Ne oturêrsın, karşılasana karıyı.
Açan bu dädu bakınmış o islääcä,
O korkudan kotoy gibi pinmiş aaca.
Baararmış kalın seslän yukardan:
– Paraska, bozulmuşun akıldan,
Ne o maymun gibi asmışın gözlükleri?
Baksana, püskül olmuş peliklerin,
Bu tata başında sansın pırliga.
Sana lääzım çekmää edi kırliga.
Lääzımdı kurunaysın gençliktä,
Açan sän bulunardın çiçektä.
Binär keret bän söledim sana,
Diışın çabuk, korkutma insanı.
Yalvarerım, çıkar pıstiya gözlükleri,
Çıkar, küüyün uluyêr köpekleri.
Bu diil masal, bu hepsicii dooru.
Açan karı aylak, hiç görmeer o zooru.
İhtärlıkta o hemmettän şaşêr,
Paraska babu gibi donanmaa başlêêr.

LAFLARIN DOORU YAZILMASI

Afetmāk
alacek
alıp-satmaa
alış-veriş
ana dili
ana-boba
attım
av
avcı
avşam
ayak kabı
bim-biyaz
birär-birär
bir-iki
birkaç
bom-boz
bulmadaan
büü-küçüü
büümää
büün
Cadı Babu
Canabin
can-cun
cuvap etmää
çatır-çıtır
çat-pat
Çoban Yıldızı
çocuk
çok-çok
çüven
daadıp
daran-peran
delikannı
deyincä
diil
diimää
dip
dooru
edi
e-he-he
Eni Yıl

eriyecäm
ezän
filan-fışman
fukaara
geldicään
git-gidä
görän
günbatısı
günduusu
hava
Hederlez
herkez
hesap
hojma
horoz
ihmaa
ılıcacık
içer
ilkyaz
iyä, iyeleri
iyincä
jaket
jurnal
kaaz
kap, kaplar
Kara deniz
karakuş
kayık
kendibaşına
kızçaaz
kızkardaş
kuş erii
lääzım
lafetmāk
maasuz
menevşa
miliard
milion
mos-mor
naafilä
näända

nääni
nası-nicä
of-of
ool
oyuncak
ödünç
önemli
ötäända
ötöögün
Paskellä
Poyrazdaki Buzlu okean
raat, raada
razgelmää
Sabaa Yıldızı
sakına-sakına
Saman Yolu
Satılık-Hacı
sırcık
sormadaan
suan
şaş-beş
şennik
tabeet

Ayların adları:

büük ay – yanvar
gücük ay – fevral
sürmək ayı – mart
çiçek ayı – april
hederlez ayı – may
kirez ayı – iyün
orak ayı – iyül
harman ayı – avgust
ceviz ayı – sentäbri
canavar ayı – oktäbri
kasım ayı – noyabri
kış ayı – dekabri

Troița
Türkiya
up-uzun
uyuntu
üülen
üüredici
üürenici
üürenik
vazgeçmää
virgül
yaarın
yardım
yärim
yımırta
yoksa
yorgan
yorgun
yumak
yuurmaa
yuurt
zapetmää
zeedä
zeet

Aftanın adları:

pazertesi
sali
çarşamba
perşembä
cumaa
cumertesi
pazar

Paalı üürenicilər!	3
§ 1. Gagauz dili başka dillerin arasında Ukrainada Місце гагаузької мови серед мов народів України	4
Tekrar	
Повторення	9
§ 2. Laf kuruluşu Будова слова	9
§ 3. Söz payları Частини мови	12
Morfologiya	
Морфологія	16
§ 4. İşlik: maanası, morfologiya nışannarı, sintaksis rolü Дієслово: значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль	16
§ 5. İşlik: işliklerin temel forması Дієслово: початкова форма дієслів	19
§ 6. İşliin diişilmesi Відмінювання дієслів	22
§ 7. İşliklerin düzülmesi. Sadä işliklär. Düzülü işliklär. Katlı işliklär Творення дієслів. Прості дієслова. Складні та складені дієслова	25
§ 8. Katlı işliklerin dooru yazılması Правопис складних дієслів	29
§ 9. İşliklerin infinitiv forması Інфінітив	32
§ 10. İşliklerin inkärlik forması Заперечна форма дієслова	35
§ 11. İşliklerin zalogları Способи дієслів	37
§ 12. Oluşluk çalımlı Дійсний спосіб	40
§ 13. İşliin dört oluşluk forması Чотири форми дійсного способу	42
§ 14. İşliklerin sankilik çalımlı Умовний спосіб дієслів	46
§ 15. İzin çalımlında işliklär, onnarın diişilmesi Наказовий спосіб дієслів, його творення	48
§ 16. Lääzımlık çalımlı Спосіб повинності дієслів	51
§ 17. Şindiki zaman Теперішній час	53
§ 18. Konsonnan bitän kalın hem incä vokallı işliklerin diişilmesi şindiki zamanda	

Відмінювання дієслів теперешнього часу, які закінчуються на приголосний та голосний.....	56
§ 19. Vokallan bitän incä hem kalın vokallı işlikerin diişilmesi şindiki zamanda Відмінювання дієслів теперешнього часу, які закінчуються на м'які та тверді голосні.....	58
§ 20. Gelecek zaman. Mutlak gelecek zaman. Bellisiz gelecek zaman Майбутній час. Майбутній означений час. Майбутній неозначений час.	62
§ 21. Vokallan bitän işliklär Йотована форма дієслів.....	67
§ 22. İşliklerin geçmiş zamanı. Mutlak geçmiş zaman Минулий час дієслів. Минулий неозначений час.....	70
§ 23. Bellisiz geçmiş zaman Минулий незакінчений час	73
§ 24. Bitkisiz geçmiş zaman Минулий закінчений час	75
§ 25. İşliin modal formaları Модальні форми дієслів	79
§ 26. İşliktän adlar Дієслова, утворені від іменників.....	83
§ 27. İştennik Дієприкметник	85
§ 28. İştenniklerin bölümneri Види дієприкметників	88
§ 29. İştenniklerin sintaksis fonkçiyası Синтаксична роль дієприкметників	90
§ 30. Haliştennii. Haliştenniiin düzülmesi Дієприслівник. Творення дієприслівників	91
§ 31. Haliştenniiin laf çevirtmesi Дієприслівниковий зворот	93
§ 32. İşhallık. İşhallıkların dooru yazılması Прислівник. Правопис прислівників.....	96
§ 33. Yardımçı söz payları Службові частини мови	100
Tekrar	
<i>Повторення</i>	105
Söz ilerlemesi	
<i>Розвиток мовлення</i>	113
§ 34. Sıradan takrir annatma söz tipindä artistik stilindä tekstä görä yazdırma insanın dışankı görünüş elementlerinnän	

Докладний переказ розповідних текстів з елементами опису зовнішності людини.....	113
§ 35. Ayırmalı takrir annatma söz tipindä artistik stilindä tekstä görä yazdırma insanın dışankı görünüş elementlerinnän Вибірковий переказ розповідних текстів з елементами опису зовнішності людини	116
§ 36. Kısadan takrir annatma söz tipindä artistik stilindä tekstä görä yazdırma insanın dışankı görünüş elementlerinnän Стислий переказ розповідних текстів з елементами опису зовнішності людини.....	117
§ 37. Yaratma-yazdırma insanın dışankı görünüş elementlerinnän Твір-опис зовнішності людини за власним спостереженням і за картиною	118
§ 38. Janra resimin yazdırması Опис жанрової картини	122
§ 39. Kontrol takririn yazılması Контрольний письмовий переказ.....	124
§ 40. Çevirmäk Переклад	127
§ 41. Audirovaniye Аудіювання	132
§ 42. Okumak sessiz Читання мовчки	134
§ 43. Dialog Діалог.....	136
§ 44. Sıradan annatma yaratmalı bitkisinnän Докладний переказ з творчим завданням.....	138
Literatura okumakları Літературне читання.....	140
Aazdan halk yaratmalarından З усної народної творчості	140
Gagauz masalları Гагаузькі казки	142
Gagauz yazıcıların yaratmalarından З творчості гагаузьких письменників.....	156
Ukraina poetların yaratmalarından З творчості гагаузьких письменників України.....	191
Lafların dooru yazılması	207

Навчальне видання

**ВЕЛІКСАР Людмила Георгіївна,
ДРАГАНОВ Петро Михайлович,
КУРОГЛЮ Надія Іванівна,
МІЛКОВ Анатолій Миколайович**

ГАГАУЗЬКА МОВА

**Підручник для 7 класу
закладів загальної середньої освіти**

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

**Видано за рахунок державних коштів.
Продаж заборонено**

Підручник відповідає Державним санітарним нормам і правилам
«Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей»

Редактор *Єфтинія Сюрма*
Художній редактор *Ігор Шутурма*
Коректор *Людмила Піркова*
Верстка *Віталій Слічний*

Формат 70×100¹/₁₆. Ум. друк. арк. 17,170.
Обл.-вид. арк. 15,90. Тираж 132 пр.
Зам. № 24-231

Державне підприємство «Всеукраїнське спеціалізоване видавництво «Світ»
79008 Львів, вул. Галицька, 21
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи серія ДК № 4826 від 31.12.2014
www.svit.gov.ua; e-mail: office@svit.gov.ua; svit_vydav@ukr.net

Друк ПрАТ «Білоцерківська книжкова фабрика»
09100, Київська обл., м. Біла Церква, вул. Леся Курбаса, буд. 4
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи серія ДК № 5454 від 14.08.2017